

Юридичні науки

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Юридичні науки

МАУП

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

SCIENTIFIC WORKS
OF INTERREGIONAL ACADEMY
OF PERSONNEL MANAGEMENT

LEGAL SCIENCES

Випуск 1 (64), 2023

Видавничий дім
“Гельветика”
2023

Редакційна колегія

Кислий А. М., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, директор Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом (**головний редактор**)

Берзін П. С., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології Інституту права, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Богатирьов І. Г., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Вакулік О. О., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики та судової медицини, Національна академія внутрішніх справ

Головко Л. О., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Гордієнко С. Г., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри національної безпеки навчально-наукового інституту права ім. Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Доценко О. С., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування, Національна академія внутрішніх справ

Заросило В. О., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Калиновський Б. В., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права та прав людини, Національна академія внутрішніх справ

Кисленко Д. П., кандидат юридичних наук, д.пед.н., доцент, професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Козаченко О. І., доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна академія управління персоналом

Козін С. М., доктор юридичних наук, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Колб О. Г., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Ладиченко В. В., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Лисенко С. О., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Макєва О. М., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, Національний авіаційний університет

Мердова О. М., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2, Донецький державний університет внутрішніх справ

Муравйов К. В., доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, фінансового та банківського права Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна академія управління персоналом

Омаров Азад Енвер огли, доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Піддубний О. Ю., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного та господарського права, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Сервєцький І. В., доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри національної безпеки навчально-наукового інституту права ім. Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Стрельбицька Л. М., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін, Національна академія Служби Безпеки України

Стрельбицький М. П., доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник науково-організаційного центру, Національна академія Служби Безпеки України

Стрелюк Я. В., доктор юридичних наук, прокурор, Офіс Генерального прокурора України

Чусько В. І., кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та міжнародного права Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Шульга С. В., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Яра О. С., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та фінансового права, декан юридичного факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Łukasz Moniuszko, Doktor habilitowany, Profesor, Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy (Bydgoszcz, Rzeczpospolita Polska)

Agnieszka Szpak, dr hab., Professor, Department of International Security, Institute of Security Studies, Toruń, Poland

Dariusz Skalski, dr hab., Professor, Gdansk University of Physical Education and Sport, Gdańsk, Poland

Затверджено Вченою радою
Міжрегіональної Академії управління персоналом 01.03.2023 (протокол № 2)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 24777-14717Р,
видане Міністерством юстиції України 21.04.2021 р.

Відповідно до Наказу МОН України № 320 від 07 квітня 2022 року (додаток 2) журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія Б). Спеціальності: 081 – Право; 262 – Правоохоронна діяльність; 293 – Міжнародне право.

Видання індексується Google Scholar

DOI: 10.32689/2522-4603

Наукові праці МАУП. Юридичні науки. 2023. Вип. 1 (64). Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2023. 66 с.

Публікуються статті науковців, які досліджують актуальні проблеми розвитку права. Для науковців, викладачів, студентів та всіх, кого цікавить розвиток юридичної науки в Україні.

ISSN 2786-5134 (Print)

ISSN 2786-5142 (Online)

© Оформлення «Видавничий дім «Гельветика», 2023

ЗМІСТ**Юлія ЛІСОВСЬКА**

КВАНТОВА СИМУЛЯЦІЯ ЯК ПРЕДМЕТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО ФЕНОМЕНАЛЬНО-ЦИФРОВОГО ЗАХИСТУ МИРНОГО НЕБА
У ВОЄННИЙ ЧАС УКРАЇНИ.....5

Валентина ОРЛЕНКО

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ
НЕЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ.....13

Ігор ПИРОГА, Елеонора КАДЕБСЬКА

ІНСТИТУТ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ
В СИСТЕМІ ГАРАНТІЙ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД.....19

Євген СКУЛИШ

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПТУ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ
В МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОМУ ДИСКУРСІ.....26

Любов СОРОКІНА

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ТА ЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СФЕРИ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....32

Лілія СТРЕЛЬБИЦЬКА, Максим ГРИНЬ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕСЕНДЖЕРІВ ЯК НОВОЇ ФОРМИ ЗМІ
В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....39

Микола СТРЕЛЬБИЦЬКИЙ, Максим ГРИНЬ

КОГНІТИВНА ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....46

Юрій ТИМОШЕНКО, Дмитро КИСЛЕНКО

ПОЛІЦІЯ ОХОРОНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....53

Владислав АНДРЕЙЦЕВ

ПРОБЛЕМИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В ГОСПОДАРСЬКОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТУ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ,
ПОВ'ЯЗАНОЇ З ОБ'ЄКТАМИ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ.....60

CONTENTS

Yuliia LIISOVSKA QUANTUM SIMULATION AS A SUBJECT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL RESEARCH REGARDING THE PHENOMENAL-DIGITAL PROTECTION OF PEACEFUL SKIES DURING THE WAR TIME OF UKRAINE.....	5
Valentyna ORLENKO NORMATIVE AND LEGAL REGULATION OF AGAINST ILLEGAL MIGRATION IN UKRAINE.....	13
Ihor PYROHA, Eleonora KADEBSKA INSTITUTE OF THE AUTHORIZED SUPREME COUNCIL OF UKRAINE ON HUMAN RIGHTS IN THE SYSTEM OF GUARANTEES OF CONSTITUTIONAL RIGHTS AND FREEDOMS.....	19
Yevhen SKULYSH EVOLUTION OF THE CONCEPT OF HUMANITARIAN SECURITY IN THE INTERNATIONAL LEGAL DISCOURSE.....	26
Lyubov SOROKINA PHENOMENOLOGY AND LOGICAL RESEARCH OF THE SPHERE OF SOCIAL SECURITY.....	32
Lilia STRELBYTSKA, Maksym HRYN LEGAL REGULATION OF MESSENGERS AS A NEW FORM OF MEDIA IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	39
Mykola STRELBYTSKY, Maksym HRYN COGNITIVE WAR OF RUSSIA AGAINST UKRAINE.....	46
Yurii TYMOSHENKO, Dmytro KYSLENKO SECURITY POLICE NATIONAL POLICE OF UKRAINE AS A SUBJECT OF ENSURING INFORMATION SECURITY UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL.....	53
Vladyslav ANDREITSEV THE PROBLEMS OF INTRODUCING IN THE ECONOMIC CODE OF UKRAINE THE INSTITUTE OF LEGAL PROVIDING OF ECONOMIC ACTIVITY RELATED WITH EXTREMELY DANGEROUS OBJECTS.....	60

УДК 530.145.1

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.1.1>**Юлія ЛІСОВСЬКА**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, фінансового та банківського права, Навчально-науковий інститут права, Міжрегіональної Академії управління персоналом, вул. Фроментівська, 2, Київ, Україна, 03039

ORCID: 0000-0001-9278-4487

Yuliia LISOVSKA

PhD in Law, Associate Professor at the Department of Administrative, Financial and Banking Law, Educational and Scientific Institute of Law, Interregional Academy of Personnel Management, 2, Frometivska str., Kyiv, Ukraine, 03039

ORCID: 0000-0001-9278-4487

**КВАНТОВА СИМУЛЯЦІЯ ЯК ПРЕДМЕТ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО
ФЕНОМЕНАЛЬНО-ЦИФРОВОГО ЗАХИСТУ МИРНОГО НЕБА
У ВОЄННИЙ ЧАС УКРАЇНИ**

**QUANTUM SIMULATION AS A SUBJECT
OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL RESEARCH REGARDING
THE PHENOMENAL-DIGITAL PROTECTION OF PEACEFUL SKIES
DURING THE WAR TIME OF UKRAINE**

Постановка проблеми. Розглянуто квантову симуляцію як феноменально-цифровий захист мирного неба у воєнний час України. Показано необхідність на державно-правовому рівні у воєнний час запровадити новий радарний код програмування, що забезпечить кожну особу та суспільство від загроз ракетного удару. Прогнозовано важливість застосування теорії імовірностей та ентропійних процесів самовизначення в об'єктах критичної інфраструктури підвищеного ризику задля створення новітніх методів нейророзрахунку як для фізичних, так і для юридичних осіб на рівні держави та суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що в сучасних умовах нашої Вітчизняної війни питання квантової симуляції як введення ворога в оману в кіберпросторі є першочерговою проблемою саме для діяльності спецслужб. До зазначеного питання торкаються такі сучасні вітчизняні вчені, як: С.А. Подоляка, А.І. Маруцак, П.М. Лісовський, Л.М. Стрельбицька, О.Г. Рябека, Г.П. Ситник, В.В. Остроухов та інші фахівці. Однак, міжгалузевий підхід щодо квантової симуляції як феноменально-цифрового захисту мирного неба під час нашої Вітчизняної війни системно в адміністративно-правовому полі є малодослідженим.

Метою статті є міжгалузевий аналіз квантової симуляції як корпускулярно-хвильової формули щодо введення в оману супротивника під час кіберінфраструктурного захисту мирного неба правовою державою у воєнний час.

Вклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури показує, що в сучасних умовах нашої Вітчизняної війни питання квантової симуляції як введення противника в оману в кіберпросторі є першочерговою проблемою діяльності спецслужб.

В умовах воєнного стану санкції – це односторонні або колективні дії проти країни, яка вважається порушницею міжнародного права, спрямовані на виконання закону. Адже головна мета санкцій як повного ембарго – припинення війни. Санкції – це повний компроміс між дипломатичними методами та більші інтенсивними діями, які можуть включати військові дії та таємні операції.

Слід зазначити, що при розрахунку триангуляційних мереж метод інтерполяції може бути використаний на практиці в освітній сфері. Інтелектуальне керівництво цими знаннями необхідно здійснювати безпосередньо у відділах управління, контролю та якості освіти як особливо важливих державних підрозділах. Для цього потрібні люди з професійно розвинутою інтелектуальною пам'яттю і належною моральністю. У такому соціогенному процесі реалізуються особистісні характеристики індивіда – його знання, здібності, вправність, навички поводження з відповідним предметом.

Таким чином, природний дух праці, затребуваний у життєвому світі як таємниця людської свідомості, формує ентропію невизначеності руху тіл (зірок, атомів, молекул, частинок ефіру) у системі випадкових функцій, які діалектично впливають одна на одну як стратегічний прорив у майбутнє. Така феноменальна людська свідомість здатна змінювати способи спілкування в різних галузях науки. Виявлено, що феноменологія, таємниця людської свідомості, розкривається при якісному виході за межі реального буття. Феномен сновидіння також є проявом таємниці свідомості, на яку звертається увага. Уві сні люди можуть бачити не тільки духів близьких і живих індивідів, але і тих, яких немає поруч і вже померлих. Така свідомість

уві сні є «роботою душі» як чуттєво-чуттєвою діяльністю совісті в актах духовного капіталу. Адже людське життя детерміновано ідеально-матеріальною субстанцією існуючого як єдиного органічного цілого і утворює багатовекторне соціогенне відродження духовного капіталу мудрості.

Висновки. Доведено, що саме інноваційне вирішення завдань пеленгування та вияву передаючої інформації в умовах діючого шуму та інших інформаційно-циклічних перешкод становить квантова симуляція як предмет адміністративно-правового дослідження. Адже квантова симуляція як феноменально-цифрове явище введення супротивника (ворога, агресора тощо) в оману щодо захисту мирного неба України є нагальною потребою у боротьбі з путінсько-російською ордою.

Ключові слова: теорія імовірностей, ентропійні процеси, критична інфраструктура, нейророзрахунок, корпускулярно-хвильовий захист.

Formulation of the problem. Quantum simulation is considered as a phenomenal-digital protection of the peaceful sky during the wartime of Ukraine. It is shown the need at the state-legal level to introduce a new radar programming code in wartime, which will protect every person and society from the threats of a missile strike. The importance of the application of probability theory and entropy processes of self-determination in objects of critical infrastructure of increased risk for the creation of the latest neurocomputation methods for both individuals and legal entities at the level of the state and society is predicted.

Analysis of recent research and publications. The analysis of scientific literature shows that in the modern conditions of our Patriotic War, the question of quantum simulation as misleading the enemy in cyberspace is a primary problem for the activities of special services. This issue is addressed by such modern domestic scientists as: S.A. Podolyak, A.I. Marushchak, P.M. Lisovskyi, L.M. Strelbytska, O.H. Ryabeka, H.P. Sytnyk, V.V. Ostroukhov and other experts. However, the interdisciplinary approach to quantum simulation as a phenomenal-digital protection of the peaceful sky during our Patriotic War is systematically under-researched in the administrative-legal field.

The purpose of the article is an interdisciplinary analysis of quantum simulation as a corpuscular-wave formula for misleading the adversary during the cyber-infrastructure protection of the peaceful sky by the rule of law state in wartime.

Presenting main material. The analysis of scientific literature shows that in the modern conditions of our Patriotic War, the issue of quantum simulation as misleading the enemy in cyberspace is the primary problem of the activities of special services.

In martial law, sanctions are unilateral or collective actions against a country that is considered a violator of international law, aimed at enforcing the law. After all, the main goal of sanctions as a full embargo is to end the war. Sanctions are a complete trade-off between diplomatic methods and more intensive actions, which may include military action and covert operations.

It should be noted that when calculating triangulation networks, the interpolation method can be used in practice in the educational field. Intellectual management of this knowledge must be carried out directly in the departments of management, control and quality of education as particularly important state units. This requires people with professionally developed intellectual memory and proper morality. In such a sociogenic process, the personal characteristics of an individual are realized – his knowledge, abilities, dexterity, skills in handling the relevant subject.

Thus, the natural spirit of work, demanded in the life world as a secret of human consciousness, forms the entropy of the uncertainty of the movement of bodies (stars, atoms, molecules, ether particles) in a system of random functions that dialectically influence each other as a strategic breakthrough into the future. Such a phenomenal human consciousness is capable of changing the ways of communication in various fields of science. It was revealed that phenomenology, the secret of human consciousness, is revealed when qualitatively going beyond the boundaries of real existence. The phenomenon of dreaming is also a manifestation of the mystery of consciousness, to which attention is drawn. In a dream, people can see not only the spirits of close and living individuals, but also those who are not around and have already died. Such consciousness in a dream is the "work of the soul" as a sensory-sensual activity of conscience in acts of spiritual capital. After all, human life is determined by the ideal material substance existing as a single organic whole and forms a multi-vector sociogenic revival of the spiritual capital of wisdom.

Conclusions. It has been proven that quantum simulation as a subject of administrative and legal research is an innovative solution to the tasks of direction finding and detection of transmitting information in the conditions of operating noise and other informational and cyclical obstacles. After all, quantum simulation as a phenomenal digital phenomenon of misleading the adversary (enemy, aggressor, etc.) regarding the protection of the peaceful sky of Ukraine is an urgent need in the fight against the Putin-Russian horde.

Key words: probability theory, entropic processes, critical infrastructure, neurocomputation, corpuscular-wave protection.

Актуальність проблеми. За сучасних умов воєнного часу в Україні, коли путінсько-російська орда напала на нашу священну землю, постає надто актуальне питання щодо квантової симуляції як феноменального-цифрового захисту мирного неба. У цьому змісті сучасні вчені ведуть мову про кібербезпеку, в межах якої саме випадкові явища підлягають адміністративно-правовому дослідженню в теорії

імовірностей ризикових процесів. Проте, простежити їх експериментальним шляхом абсолютно неможливо. Тому вивчення випадкових явищ необхідно спрямувати на вияв правових закономірностей у самих випадкових явищах. Так, в державно-правовому завданні зовнішньої балістики необхідно враховувати вплив квантової симуляції на політ крилатої ракети завдяки трьом важливим факторам: вектору

початкової швидкості, сили тяжіння і сили опору повітря, спрямованої проти вектору швидкості повітряного об'єкта. При цьому, випадкові відхилення викликані саме квантовою симуляцією як корпускулярно-хвильовою формулою захисту мирного неба, в якій початкова швидкість крилатої ракети і її кут злету внаслідок дії потужної кількості неврахованих кореляційних зв'язків ніколи не співпадають з нейророзрахунками фізичної особи. Лише завдяки квантовій симуляції положення кожної точки влучення крилатої балістичної ракети в межах цілі буде випадковим. Для цього повинен бути на державно-правовому рівні у воєнний час запроваджений новий радарний код програмування, що забезпечує кожну особу та суспільство від загроз ракетного удару. Крім того, на законодавчому рівні правової держави варто передбачити корекційні помилки путінсько-російського агресора (зокрема кібернетичне введення ворога в оману) в системі аерокосмічної розвідки та контррозвідки як прерогативи спецслужб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що в сучасних умовах нашої Вітчизняної війни питання квантової симуляції як введення ворога в оману в кіберпросторі є першочерговою проблемою саме для діяльності спецслужб. До зазначеного питання торкаються такі сучасні вітчизняні вчені, як: С.А. Подоляка, А.І. Марущак, П.М. Лісовський, Л.М. Стрельбицька, О.Г. Рябека, Г.П. Ситник, В.В. Остроухов та інші фахівці. Однак, міжгалузевий підхід щодо квантової симуляції як феноменально-цифрового захисту мирного неба під час нашої Вітчизняної війни системно в адміністративно-правовому полі є малодослідженим.

Метою статті є міжгалузевий аналіз квантової симуляції як корпускулярно-хвильової формули щодо введення в оману супротивника під час кіберінфраструктурного захисту мирного неба правовою державою у воєнний час.

Виклад основного матеріалу. Сучасні застосування теорії імовірностей та ентропійних процесів самовизначення в об'єктах критичної інфраструктури підвищеного ризику надає потенційну можливість створювати новітні методи нейророзрахунку як для фізичних, так і для юридичних осіб на рівні держави та суспільства. Саме інноваційне вирішення завдань пеленгування та вияву передаючої інформації в умовах діючого шуму та інших інформаційно-циклічних перешкод становить квантова симуляція як предмет адміністративно-правового дослідження. Адже квантова

симуляція як феноменально-цифрове явище введення супротивника (ворога, агресора тощо) в оману щодо захисту мирного неба України є нагальною потребою у боротьбі з путінсько-російською ордою.

Атомарна парадигма квантової симуляції у адміністративно-правовому полі

Квантова симуляція як корпускулярно-хвильова формула захисту мирного неба ефективно розпочала свою протиповітряну оборону відповідними радарними (радіотехнічними засобами) під час Другої світової війни. Як свідчить історія, з боку гітлерівсько-німецької агресії здійснювались масивні авіаційні та ракетні атаки на Лондон.

При цьому, атомарна парадигма квантової симуляції містить у собі електромагнітну картину світу, що почала формуватися в другій половині XIX століття на підставі досліджень у галузі електромагнетизму і набула подальшого розвитку у XX столітті. Провідну роль у становленні цієї картини відіграли дослідження М. Фарадея, Дж. Максвелла, Нільса Бора, Річарда Фейнмана, Альберта Ейнштейна тощо. Докорінні зміни у поглядах на матерію як сукупність неподільних атомів преставали бути кінцевою межею подільної матерії. Так зароджувалось квантове поле як наявність неподільних дрібних частинок світла (фотонів), що має дискретний (точковий) та неперервний (суцільний) характер розповсюдження хвиль (вібрацій, коливань) у необхідному часі та просторі. Всі ці так звані небесні сили відповідають за міжмолекулярні зв'язки і зв'язки між атомами в молекулі, оскільки утримують електрони атомної оболонки поблизу ядра. В силу того, що електрон, який випромінює світло, є стабільною дрібною частинкою, то і його атомне ядро є квантово стабільним. Тому, в сучасних умовах інформаційного капіталу саме квантовий електрон є неподільною та ефективно діючою константою як корпускулярно-хвильовою формулою якості адміністративно-правового поля. Згідно Указу Президента України та Постанови Кабінету Міністрів «Про одноразову грошову виплату офіційно працюючим громадянам України суми 6.5 тис гривень» прикладом цьому може служити електронний додаток «Дія» як цифрових послуг: це соціально-правове та одноразове фінансове забезпечення українських громадян, що є офіційно працюючими та знаходились в територіальній зоні підвищеного ризику від російського агресора.

Ембарго як правовий пакет санкцій щодо путінсько-російської агресії у квантовій симуляції

Сучасна історія ембарго, як накладання арешту, торгівельно-економічних обмежень, накладені державою як репресії стосовно іншої держави, розпочалася під час Першої світової війни, говорячи про європейський досвід економіки. Так, Велика Британія та Франція намагалися ізолювати Німеччину та її союзників від світової економіки. Німеччина, яка почала будувати свою імперію відносно пізно, була змушена покладатися на купівлю ресурсів, якими на той час вона самостійно не володіла на підконтрольних територіях. Її економіка, наприклад, залежала від іноземного марганцю.

У цьому змісті, метою санкцій були покарання за порушення прав людини в Югославії, Руанда та Анголі; за незаконне вторгнення Іраку в Кувейт, а також підтримка тероризму з боку урядів Судану, Лівії та Афганістану.

Коли сила «розумних санкцій» стала очевидною, адміністрації США за часів Буша, Обама та Трампа все більше поклалися на них. Так, у 2005 році було спричинено крах банку в Макао, який володів північнокорейськими активами. Адже Іран перебував під різними санкціями понад 42 роки, починаючи з 1979 року. Під санкції потрапили не лише іранські компанії, а й будь-які європейські бізнесові структури. Після 2011 року поєднання нових фінансових санкцій та співпраці європейських союзників створило достатній тиск щодо переговорів з Іраном з метою припинення роботи над програмою ядерної зброї в обмін на послаблення санкцій, оскільки є шанси виключити Росію із МАГАТЕ.

На 48-й сесії Ради з прав людини 16 вересня 2021 року Верховний комісар ООН з прав людини Мішель Бачелет закликала уряди критично переоцінити застосування санкцій, щоб уникнути їхнього негативного впливу на права людини. Ембарго, задіяні проти Росії, вбачають у 2022 році головним засобом змусити її припинити збройну агресію в Україні, ЄС, США, Велика Британія зупинили купувати значну кількість російських товарів і припинити експорт у Росію товарів подвійного призначення (використовуються в цивільній, військовій сферах як хімікати та лазери). При цьому, головні російські банки були ізолювані від світової банківської системи SWIFT, а також заблоковані їхні активи.

Проте, на наш погляд, таких санкцій недостатньо з метою зупинення путінсько-російської навали не лише на Україну, а в подальшому – на всю Європу. Про це свідчить залежність від російських енергоносіїв (нафти та газу єдиного «Газпрому») таких «десантно»-європейських держав як, зокрема

Німеччини, Данії, Австрії, Франції, Угорщини. Що буде далі на цьому геополітичному та гео економічному просторі – Час все покаже?!...

Інформаційний вплив торгівельної війни на воєнну економіку

Торгівельна війна – це найвищий ступінь напруги у відносинах між країнами, що пов'язаний із використанням інтенсивних заборонних заходів торгової політики, які здатні призвести до значних матеріальних втрат держави, проти якої вони були заподіяні.

Феномен міжнародно-правових торгівельних суперечок, що призводить до фінансової кризи, можна виокремити як тарифний. Саме започаткування та розвиток міжнародної торгівлі за умов суперництва між країнами за ринки збуту, що постійно загострювалося, спричиняли жорсткі торгівлі, а часто – збройні конфлікти. Для захисту своїх власних ринків від товарів зарубіжних конкурентів і зміцнення позицій на закордонних ринках України використовуються найрізноманітніші методи. Серед них – дипломатичні та військова інтервенція.

Як свідчить історія, стратегія застосування торгівельних санкцій проти держав-суперниць була вперше розроблена та використана на практиці Британською імперією наприкінці XIX століття. У 1888 році населення Великобританії становило всього 2 % від населення земного світу. Проте, на частку усієї країни доводилося 54 % усіх промислових товарів, що циркулюють у світі. Саме торгівельні санкції були одним із найбільш здійснених Великобританією інструментів для тиску на інші держави як чітка роздільна здатність аерокосмічної розвідки бачити об'єкти.

Мотиви санкцій у реалізації воєнної економіки

За умов воєнного ладу санкції є односторонніми або колективними діями проти країни, яку вважають порушником міжнародного права, спрямованими на дотримання закону. Адже головна мета санкцій як повного ембарго – це припинення війни. Саме санкції виступають повним компромісом між дипломатичними методами і більш інтенсивними діями, які можуть включати військові дії і таємні операції.

У більшості випадків використання економічних санкцій з боку могутніх держав світу (особливо для США) є підтримкою свого лідерства у світі. Так, США намагаються продемонструвати за допомогою санкцій своє засудження агресивної політики, зокрема Росією проти миролюбивої України.

У цих випадках економічні санкції застосовуються тому, що ціна бездіяльності – це втрата довіри як всередині країни, так і у світі, що є вищою за ціну санкцій. Безперечно, світова спільнота завжди чекає від США «демонстрації рішучості» та запевнення своїх союзників у тому, що вони дотримуються своїх міжнародних зобов'язань як країна-гегемон. При цьому, здійснюється такий психогенний інструмент впливу на економічну свідомість як «заликування».

Це передбачає демотивацію стосовно прийняття нових неприпустимих політичних рішень країною-об'єктом за рахунок підвищення ціни, яку за них прийдеться заплатити. Також це є метою задоволення інтересів певних лобістських груп щодо обмеження імпорту. Адже використання економічних санкцій є одним із мотивованих інструментів, доступних для Ради безпеки ООН. У період між 1946 р. і 1990 р. ООН накладала санкції лише п'ять разів: відносно КНДР, Південної Африки, Португалії, Індонезії та Іраку. У наступний період ООН стала застосовувати санкції більш активно, особливо щодо африканських держав.

Інформаційно-правовий вплив метеополіа як квантова симуляція щодо захисту мирного неба України

При спостереженнях, зроблених в несприятливих умовах, а також у випадках, коли коефіцієнт земної рефракції з певних причин значно відрізняється від загальноприйнятого, розбіжності абсолютних величин прямих і зворотних перевищень можуть значно виходити за межі одного метра, виходячи з відповідних зрівняльних обчислень.

Як правило, в прерогативі діяльності спецслужб держав світу використовуються прямокутні координати Гаусса-Крюгера, в яких пункти I класу обчислюються до 0,001 м, географічні – до 0,0001 м. При переобчисленні географічних координат у координати Гаусса-Крюгера і назад, або при переобчисленні координат з однієї зони в іншу зону, обчислення проводяться з точністю, що забезпечує певне число десяткових знаків, оскільки в прямокутних координатах Гаусса-Крюгера пунктів I класу в якості вихідних даних використовуються безпосередні обчислення. Ці координати округлюються до 0,01 м, що є важливим для системи криптології.

Для належної згоди у відповідних зрівняльних обчисленнях, дирекційні кути, логарифми і натуральні величини сторін I класу вивисляються по округленню координат. Обчислення проводяться в карткових каталогах (комп'ютерних системах), який скла-

дають для пунктів I класу так само, як і для всіх інших пунктів. Вихідні дані вивисуються в список з тією ж точністю, з якою вони поміщаються в комп'ютерні бази даних (карткові каталоги).

На наш погляд, при обчисленні мереж триангуляції, що містить у собі обсяги вимірювання в тригранній системі координат шляхом переобчислення географічних координат в прямокутні координати Гаусса-Крюгера дирекційні кути сторін I класу обчислюються і вивисуються до 0,01, логарифми сторін – до 0,0000001, натуральні величини сторін – до 0,01 м.

Координати пунктів базисних осей II класу триангуляції вивисуються в списки вихідних даних і перманентно в обчислення з точністю до 0,001 м. Рішення обернених задач проводиться з утриманням певних знаків, чим досягається збереження значень довжин і дирекційних кутів і інших сторін базисної мережі в рядах триангуляції II класу [1, с. 32].

Координати пунктів III класу вивисуються з точністю до 0,1 м, кути дирекцій сторін цих класів – до 1, логарифми сторін – до 0,000001, натуральні величини – до 0,1 м.

У цьому змісті переобчислення географічних координат в прямокутні Гаусса-Крюгера і переобчислення прямокутних координат з однієї зони в іншу, що діалектично взаємопов'язані між собою, виробляються в різних випадках з різною точністю: зі збереженням тисячних, сотих чи десятих часток метра.

Обчислення проводяться за допомогою спеціальних таблиць, що значаться в системі криптології. Вибір тих чи інших таблиць проводиться згідно з методом і точністю обчислень.

Такі таблиці розраховані на обчислення координат Гаусса-Крюгера логарифмічним шляхом. У числі основних є таблиця довжин дуг паралелей, що дозволяє при точних обчисленнях ординати Y обходитися без восьмизначних таблиць логарифмів. Таблиці забезпечують отримання X і Y з точністю до 0,001 м навіть при $l = 3^{\circ}30'$ [1, с. 30–33].

Обчислення координат Гаусса-Крюгера за відповідними таблицями проводиться шляхом інтерполяції їх табличних значень (похибка обчислень не перевищує 0,3 м).

Необхідно відзначити, що при обчисленні мереж триангуляції метод інтерполяції можна використовувати на практиці в освітній сфері. Інтелектуальну направляючу цих знань необхідно впроваджувати безпосередньо у відділах управління, контролю і якості освіти, як особливо важливих державних підрозділах.

Для цього необхідні люди з професійно розвиненою інтелектуальною пам'яттю і належною моральністю.

Дух праці як таємниця створення інформаційного капіталу мудрості в квантовій свідомості особи, держави та суспільства

Сьогодні, коли світ насичений інформаційними нанотехнологіями, виникає проблема актуалізації світової спільноти на ринку праці і розподілу в ньому людського капіталу.

У всіх відчутних видах праці людина фокусує свою свідомість, як доцільне духовне бачення на предмет праці.

Саме в душі праці індивіда лежить відбиток природи і особистості самого працівника. Так, в якості предмета і засобів праці виступають речі, перманентно взяті з природи (зокрема, архаїчна споруда житлового будинку) або попередньо перероблені. При цьому ступінь природності (натуральності, достовірності, істинності) залежить від здібностей суб'єкта праці. В такому соціогенному процесі і реалізуються особистісні ознаки індивіда – його знання, здібності, вправність, навички в правовій обробці відповідного предмета.

Таким чином, затребуваний в життєвому світі природний дух праці як таємниця людської свідомості утворює ентропію невизначеності руху тіл (зірки, атоми, молекули, частинки ефіру) у системі випадкових функцій, які діалектично впливають один на одного як стратегічний прорив у майбутнє. Така феноменальна свідомість людини здатне змінити методи і способи комунікативної в різних сферах науки. Виявляється, що феноменологія таємниці свідомості людини розкривається при якісному виході за межі реального буття. Також проявом таємниці квантової свідомості, на яке звернено увагу, є феномен сновидіння. У сновидіннях люди можуть бачити не тільки дух присутніх поруч і живуть індивідів, а й тих, кого поруч немає і хто вже помер. Така свідомість в стані сновидіння є «працею душі» як сенсорно чуттєвої діяльності совісті в актах духовного капіталу. Адже людське життя визначається ідеально-матеріальною субстанцією суцільних речей як одне органічне ціле і формує багатовекторна соціогенного відродження інформаційного капіталу мудрості.

Квантова симуляція як імператив модернізації страху у воєнний час

У сучасну добу глобалізаційних змін, коли відбуваються соціальні конфлікти, катастрофи та інші негаразди, феноменально-екзистенційний вимір страху у постнекласичному підході набуває актуальної ваги, оскільки в цьому відношенні посткласична

традиція поступово себе вичерпує. Адже варто відзначити, що саме ментально-ціннісні орієнтири мудрості народів світу є фундаментальною матрицею сучасних міжнародних відносин. За таких обставин якість життя на планеті здійснюється завдяки квантовій безпеці як збалансовано соціогенним та трансцендентально-космічним впливом на структуру індивідуальної та суспільної свідомості. Іншими словами, надпотужна енергія світла на атомно-молекулярному рівні у вигляді квантів як дрібних частинок корпускулярно-хвильової структури здатна захистити кожен особу, державу та суспільство від будь-яких загроз, що є надтоособливим у сфері енергетичного імперативу. Такі неймовірні сили Любові, Злагоди та Істини в сучасних міжнародних відносинах є специфікою та предметом філософського дослідження страху серед темних сил зла.

Поняття «страх», що містить у собі міждисциплінарний характер, розглядається не лише в філософії, а й у психології, релігієзнавстві, культурології, соціології тощо. Цю тематику висвітлювали ще з античних часів такі мислителі як: Сократ, Платон, Аристотель, Геракліт, Діоген, Епікур, Цицерон та інші. Серед праць, присвячених окремим аспектам означеної проблеми, можна виділити таких сучасних вітчизняних та зарубіжних авторів як: В. Андрущенко, А. Бичко, Л. Виготського, В. Ляха, К. Барта, Е. Брупера, Ф. Гогартена, Ф. Шлейєрмахера тощо. Водночас, питання вияву системи запобігання страху та якості переосмислення його модернізації в сучасних міжнародних відносинах не досліджувались.

Феномен людського страху завжди був специфікою та предметом особливої уваги філософії права, оскільки цей екзистенціал укорінений у глибинно ментальних структурах як особистісного, так і суспільного буття людини. Все це викликає нагальний інтерес у сучасних міжнародних відносинах, який у перехідні часи загострює людську увагу на собі, а саме: ситуацію масового страху перед майбутнім, страху втрати рідної землі (місця під Сонцем), питної води, голоду, жару та холоду. Саме така ломка руйнує звичні стереотипи діяльності та мислення, їм на зміну приходять нові, з якими людина ще не стикалася, що породжує у сфері підсвідомого почуття страху. У таких неспокійних умовах страх модифікується (видозмінюється, перетворюється), змушуючи масову свідомість на ментальному рівні як руху «душі» замкнутись у собі (стати віртуальним «кібернаркологом» або зануритись у неорелігійний фанатизм. Така людина маси боїться всього: і диктатури,

і демократії, і минулого, і майбутнього, що певною мірою викликає цикли агресивності, ментально-емоційної заздрості тощо.

Метафізично трансцендентний страх масової свідомості у сучасній глобалістиці

Основа страху Божого як екзистенційного виходу людини із наявного буття в трансцендентно-релігійні виміри знаходиться всередині сутнісного онтологічного конфлікту – між реальністю неминучості смерті та потребою в продовженні роду. При цьому осягання, переосмислення страху свободи – найбільш складне, парадоксальне філософське завдання.

Адже планетарне мислення «здатне взаємодіяти зі всіма великими релігіями, але найбільш виразно планетарний аспект є видимим, на думку дослідників, у трьох із них: даосизмі, дзен-буддизмі та християнстві. Даосизм (релігійний і філософський) зводиться до пошуку середнього шляху розвитку природи й людини» [9, с. 271]. У цьому сенсі неявний вигляд страху ставить питання про природну систему координат, про кореляцію між усіма природними процесами та їх рівнями – онтологічними, гносеологічними, аксіологічними тощо. Саме в силу підсвідомо вираженого людського страху дзен-буддизм сходить «до повноти й цілісності природи через щоденну медитацію. Цей метод дозволяє людині стати богоподібною на основі найпростіших підручних засобів: при мінімальній використанні інформації та енергії» [9, с. 271].

Водночас далеко не дивно, що ХХІ століття ознаменоване квантовим стрибком як новим сплеском феномену страху на рівні масової свідомості перед космополітичним універсалізмом, що суттєво для філософії сучасних міжнародних відносин. Про це розкриває тезу З. Бжезинський як про «необхідність створення системи глобального планування» [10, с. 123] і довгострокового перерозподілу фінансово-економічних світових ресурсів. Дійсно, це відбувається на тлі паливо-енергетичного комплексу та сучасного ринку землі як основних джерел природного капіталу, що викликає неабиякий очевидний та латентний страх з боку формування глобальної еліти як інтелектуального потенціалу і наднаціональної світової влади під політичним керівництвом США. Крім того, апофеозом космополітичного універсалізму можна вважати Хартію Землі, текст якої розроблявся десять років і був схвалений Міжнародною комісією з Декларації Землі при ЮНЕСКО в березні 2000 року. У ній викладені основні принципи сталого розвитку як «загальноприйняті стандарти, якими повинні керуватися всі люди,

організації, ділові кола. Уряди і транснаціональні інститути і за якими повинна оцінюватися їхня діяльність» [10, с. 125].

Філософська рефлексія людського страху у віртуальній реальності

З огляду на це у коловороті сучасних подій один із феноменально-екзистенційних вимірів масового поширення людського страху є віртуальна реальність як фізичний відхід від наявного буття в життєвому світі. Варто звернути особливу увагу на те, що створення віртуальної реальності, онлайн ігор, онлайн спілкування, онлайн знайомств. Відкривають безліч способів «втечі» сучасної людини від реального життя. Адже історичне прагнення людини до подолання свого екзистенційного обмеження проектується з реального буття у віртуальне, в якому можлива елімінація трансперсональних екзистенціальних страхів, що викликають розбалансованість, неврегульованість та неврівноваженість сенсорно-розумових актів масової свідомості, що певною мірою сприяє міжнародним маніпулятивним практикам спекулятивного характеру.

У цьому контексті доцільно звернутися до праці М.М. Карпицького «Віртуальність і темпоральність» [3, с. 134]. У свою чергу, «людина починає усвідомлювати віртуальну темпоральність як вихідну, проте при цьому для неї втрачають сенс екзистенційні характеристики константної темпоральності: минулість, невідворотність, смертність, трагізм життя. За наявністю або відсутністю цих характеристик людина може судити про ступінь своєї відірваності від константної реальності» [3, с. 135]. Іншими словами, втеча від життєвих проблем у інший простір у більшості випадків не позбавляє, а навпаки, ускладнює ситуацію появою нових, більш складних проблем, які проектується, переносяться разом із втікачем, але в іншому перетвореному вигляді.

Віртуальна реальність може сприйматися як розширення об'єктивної реальності, її доповнення, а не виключення. У наш час віртуальну реальність розуміють не тільки як сучасний аспект комп'ютеризації, оскільки використовується як інструментарій у дослідженні економічних, політичних, культурних феноменів, що дає можливість проникнути у більш тонкі та приховані процеси нашого буття [2, с. 46].

Висновки. Дихотомія реального та віртуального світів виявляється в сучасних міжнародно-правових відносинах як зміна самоідентичності суб'єкта в нейромережі державотворення. Зазначається, що реальний світ є структурованим, ієрархічно побудова-

ним, достатньо прозорим, оскільки суб'єкт реального світу може бути підданий страховій процедурі верифікації. Крім того, інституціалізованість реальності зводить до мінімуму

можливість спонтанно характерних страхових проявів у рiчищі ментального типу (власної ідентичності), про що не можна гарантувати у віртуальних соціальних мережах.

Література:

1. Герасимов И. М. Практическое руководство по вычислению триангуляции. 1941. С. 30–33.
2. Иванов Д. В. Виртуализация общества. 2000. 96 с.
3. Карпицкий Н. Н. Виртуальность и темпоральность. 2003. Т. 306. № 4. С. 132–136.
4. Курко М. Н., Лісовський П. М., Лісовська Ю. П. Криптологія : навч. посібник. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2020. 248 с.
5. Лісовський П. М., Лісовська Ю. П. Квантова комп'ютеризація як феноменально-цифрова комунікація у міжнародному праві : монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. 218 с.
6. Лісовський П. М., Лісовська Ю. П. Протиповітряний військовий комплекс держав світу : навч. посібник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. 274 с.
7. Лісовський П. М., Подоляка С. А., Лісовська Ю. П. Спецслужби держав світу: ентропія, балістика, логістика : навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2019. 212 с.
8. Подоляка А. М., Лісовський П. М., Лісовська Ю. П. Нейробиолінгвістика: загрози та правовий захист : навч. посіб. Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. 222 с.
9. Рябека О. Г. Дрейф планетарного світу: погляд у третє тисячоліття : монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. 588 с.
10. Хартия Земли. Безопасность Евразии. 2001. № 2. 456 с.

References:

1. Gherasimov I. M. (1941). *Praktycheskoe rukovodstvo po vychysleniju tryanghuljacyu [A Practical Guide to Calculating Triangulation]*.
2. Ivanov D. V. (2000). *Virtualizatsiya obshchestva [Virtualization of society]*.
3. Karpitskiy N. N. (2003). *Virtual'nost' i temporal'nost' [Virtuality and temporality]* 4, 132–136.
4. Kurko M.N., Lisovs'kyu, P. M., Lisovs'ka, Y. P. (2020). *Kryptolohiya [Cryptology]: navch. posibnyk. K.: Vydavnychyy dim «Kondor».* [in Ukrainian].
5. Lisovs'kyu P.M., Lisovs'ka Y.P. (2022). *Kvantova komp'yuteryzatsiya yak fenomenal'no-tsyfrova komunikatsiya u mizhnarodnomu pravi [Quantum Computing as Phenomenal-Digital Communication in International Law]: monohrafiya. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K.* [in Ukrainian].
6. Lisovs'kyu P.M., Lisovs'ka Y.P.(2023). *Protypovitryannyi viys'kovyy kompleks derzhav svitu [Anti-aircraft military complex of the countries of the world]: navch. posibnyk. K.: Vydavnytstvo Lira-K.* [in Ukrainian].
7. Lisovs'kyu P. M., Podolyaka S. A., Lisovs'ka Y. P. (2019). *Spetssluzhby derzhav svitu: entropiya, balistyka, lohistyka : navchal'nyy posibnyk [Special services of the countries of the world: entropy, ballistics, logistics]. K.: Vydavnychyy dim «Kondor».* [in Ukrainian].
8. Podolyaka A.M., Lisovs'kyu P.M., Lisovs'ka Y.P.(2021). *Neyrobiolinhvistyka: zahrozy ta pravovyy zakhyst [Neurobiolinguistics: threats and legal protection]: navch. posib. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K.* [in Ukrainian].
9. Rjabeka O. G. (2015). *Drejf planetarnogho svitu: pohljad u tretje tysjacholittja: monohrafija [The Drift of the Planetary World: Looking into the Third Millennium]. Kyiv. : Vyd-vo NPU imeni M.P. Dragomanova* [in Ukrainian].
10. Khartiya Zemli (2001). [Earth Charter]// *Bezopasnost' Yevrazii*, 2, 456.

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.1.2>**Валентина ОРЛЕНКО**

аспірантка, Навчально-науковий інститут держави і права імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної Академії управління персоналом, вул. Фроментівська, 2, Київ, Україна, 03039
ORCID: 0009-0004-7243-1237

Valentyna ORLENKO

PhD student, Educational and Scientific Institute of Law named after Prince Vladimir the Great
of the Interregional Academy of Personnel Management, 2, Frometivska str., Kyiv, Ukraine, 03039
ORCID: 0009-0004-7243-1237

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

NORMATIVE AND LEGAL REGULATION OF AGAINST ILLEGAL MIGRATION IN UKRAINE

Автором досліджено що, на сьогоднішній день Україна завдяки своєму вигідному територіальному положенню стала транзитною державою для потоку мігрантів у країни Європейського Союзу, адже Україна має спільні сухопутні кордони з Румунією, Польщею, Словаччиною та Угорщиною. Підкреслено, що поняття "нормативно-правовий механізм" це система законів та підзаконних нормативно-правових актів, стратегій, програм, методів, інструментів, правових способів, засобів та прийомів впливу, законодавчого забезпечення процесів регулювання. З'ясовано, що ключовими елементами нормативно-правового регулювання протидії нелегальній міграції також є: об'єктно-суб'єктна складова, головна мета його функціонування, важелі, принципи, функції а також інструменти його реалізації. Визначено, що головною метою механізму протидії нелегальній міграції є забезпечення виконання встановленого та регламентованого нормативно-правовими законодавчими актами порядку перетину іноземцями та особами без громадянства державного кордону України, транзитного проїзду її територією та перебування на її території. В ході дослідження визначено пріоритетні напрямки та завдання щодо комплексного державного регулювання в сфері протидії нелегальній міграції, зокрема, це легальне працевлаштування; інформаційна робота; розвиток страхових, іпотечних та пенсійних програм; розвиток підприємництва, малого та середнього бізнесу; інфраструктурних програм. Зроблено висновок про те, що нелегальна міграція в Україні є гострою проблемою, що впливає на стан правопорядку, економічну ситуацію та міжнародний імідж не лише нашої держави, а й інших країн. Наголошено на тому що, удосконалення нормативно-правового регулювання проблеми нелегальної міграції є важливим фактором забезпечення національної безпеки України, розвитку суспільних відносин, збереження ресурсів та економіки.

Ключові слова: нормативно-правове регулювання, протидія нелегальній міграції, нормативно-правовий механізм, органи державної влади, міграційні процеси, державна політика.

The author researched that today, thanks to its advantageous territorial position, Ukraine has become a transit state for the flow of migrants to the countries of the European Union, because Ukraine has common land borders with Romania, Poland, Slovakia and Hungary. It is emphasized that the concept of "normative-legal mechanism" is a system of laws and sub-legal normative-legal acts, strategies, programs, methods, tools, legal methods, means and techniques of influence, legislative support of regulatory processes. It has been found that the key elements of legal regulation against illegal migration are also: the object-subject component, the main purpose of its functioning, levers, principles, functions, as well as tools for its implementation. It was determined that the main purpose of the mechanism for combating illegal migration is to ensure the implementation of the procedure for foreigners and stateless persons to cross the state border of Ukraine, transit through its territory and stay in it, established and regulated by normative legal acts. In the course of the study, priority areas and tasks regarding comprehensive state regulation in the field of countering illegal migration were determined, in particular; this is legal employment; information work; development of insurance, mortgage and pension programs; development of entrepreneurship, small and medium-sized business; infrastructure programs. It was concluded that illegal migration in Ukraine is an acute problem that affects the state of law and order, the economic situation and the international image not only of our state, but also of other countries. It was emphasized that the improvement of legal regulation of the problem of illegal migration is an important factor in ensuring the national security of Ukraine, development of social relations, preservation of resources and economy.

Key words: normative and legal regulation, combating illegal migration, normative and legal mechanism, state authorities, migration processes, state policy.

Постановка проблеми. В Україні проблема протидії нелегальної міграції є важливою складовою системи забезпечення національної безпеки держави, що потребує реалізації більш ефективних заходів, зокрема щодо формування нормативно-правового забезпечення та створення дієвої державної підтримки врегулювання міграційних процесів. Так, наша держава ще не має достатнього досвіду державного регулювання процесів нелегальної міграції. Тому на сьогодні одним із важливих завдань є системне вироблення комплексної протидії нелегальній міграції. У цьому аспекті, досі не сформовано дієвого механізму нормативно-правової протидії нелегальній міграції та моделі державного регулювання і управління даним явищем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми здійснення нормативно-правового регулювання протидій нелегальної міграції в Україні досліджували такі науковці, як: В. Васильєв, В. Вербицький, О. Відлер, О. Гулевич та інші.

Мета статті. Метою статті є аналіз нормативно-правових актів за сферою впливу, які прямо або опосередковано стосуються державного регулювання в сфері протидії нелегальній міграції в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як свідчать результати стану та динаміки міграційних потоків в Україні нові реалії (військовий стан, масове переміщення в межах країни та за кордон) на сьогодні характеризуються збільшенням масштабів міграційних процесів, розширенням та розвитком зав'язків між країнами. Зрозуміло, що мігранти постійно вносять свій вклад у розвиток будь-якої держави, як позитивний так і негативний, а також здійснюють вплив на її економічну, соціальну та культурну складові.

Ще одним чинником є те, що сучасна геополітична ситуація у світі виступає каталізатором масштабних обсягів нелегальної міграції. У зв'язку з географічним розташуванням Україна опинилася в центрі міграційних потоків, які спрямовуються до країн Західної Європи. Механізми формування транзитних потоків нелегальної міграції постійно вдосконалюються, їх потужність зростає, що дає підстави вважати її однією з головних загроз національній безпеці України [4].

Варто підкреслити, що у найбільш загальному сенсі розуміння нелегальній міграції – це система правових та організаційних заходів, здійснюваних уповноваженими органами державної влади з метою впливу на суспільні відносини у сфері міграції, попередження,

виявлення, припинення порушень міграційного законодавства, притягнення винних осіб до відповідальності, виявлення й усунення причин та умов, що сприяють нелегальній міграції [2].

Доцільно зауважити, поняття “нормативно-правове регулювання” можна визначити, як систему законів та підзаконних нормативно-правових актів, стратегій, програм, методів, інструментів, правових способів, засобів та прийомів впливу, законодавчого забезпечення процесів регулювання [2].

На думку вченого О. Відлера, який вважає: “що Україна завдяки своєму вигідному територіальному положенню стала транзитною державою для потоку мігрантів у країни Європейського Союзу (далі – ЄС), адже у нашої країни є спільні сухопутні кордони з Румунією, Польщею, Словаччиною та Угорщиною, які простягаються на сотні кілометрів. Попри свою економічну вигоду розташування, Україна зручна і для нелегальної міграції, тобто незаконного переміщення поза пунктами пропуску або з приховуванням від прикордонного та митного контролю. До країн ЄС мріє потрапити багато людей, зокрема з арабських та мусульманських країн” [3, с. 77-81].

Станом на 10 січня 2023 року в Україні офіційно зареєстровано 4 867 106 ВПО, а за міжнародними оцінками кількість внутрішніх переселенців перевищує 7 мільйонів громадян. Ще понад 4 мільйони осіб зареєструвалися для отримання тимчасового захисту у Європі. Проблема вимушеної міграції наразі набуває глобального характеру [13].

Після початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 року ЄС негайно відреагував і продемонстрував ефективну солідарність, підтримавши тих, хто цього потребує. Це включало пряму гуманітарну допомогу, надзвичайний цивільний захист, підтримку на кордоні та забезпечення захисту хто рятується від війни. Вперше у своїй історії Європейський Союз ввів у дію Директиву про тимчасовий захист, яка запроваджує нормативно-правові положення для допомоги у врегулюванні масового прибуття людей [13].

Важливо наголосити, що відповідальність за визначення державної міграційної політики розподілено між Міністерством внутрішніх справ України (МВС) та Міністерством соціальної політики України (Мінсоцполітики), у той час як Державна міграційна служба України (ДМС) реалізує міграційну політику та надає рекомендації щодо неї. Наразі, зазначена сфера врегульована такими законами України: “Про правовий статус інозем-

ців та осіб без громадянства”, “Про імміграцію”, “Про прикордонний контроль”, “Про зовнішню трудову міграцію” та “Про порядок виїзду з України і в’їзду в Україну громадян України”. Ці закони врегульовують такі аспекти, як права мігрантів, перетинання кордону, імміграційні та еміграційні процедури. Їх доповнюють підзаконні нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України (Уряд) та інших відповідних органів державної влади, таких як МВС, Міністерство закордонних справ України (МЗС), Мінсоцполітики та Державна прикордонна служба України (ДПСУ) [6; 7; 8].

Основними завданнями які визначено в контексті правого регулювання протидії нелегальній міграції є:

- моніторинг основних причин нелегальної міграції;
- формування державної міграційної політики, а на її підставі визначення стратегії та тактики протидії нелегальній міграції;
- створення системи міграційного законодавства, у тому числі вдосконалення законодавства з приводу протидії нелегальній міграції;
- розробка та практична реалізація програм протидії нелегальній міграції;
- окреслення кола суб’єктів протидії нелегальній міграції;
- використання позитивного зарубіжного досвіду протидії нелегальній міграції [14].

Так, нормативно-правовий механізм протидії нелегальній міграції може визначатись, як законодавча регламентація процесів та методів і форм її регулювання на різних рівнях, зокрема:

- на світовому (глобальному) рівні (рішення та законодавчі акти, схвалені багатьма державами на різних континентах). Рішення, затверджені Конференціями Генеральної Асамблеї ООН, наприклад, тощо;
- на міждержавному рівні (рішення та законодавство, ухвалені окремою групою держав), до прикладу – Директиви, Регламенти ЄС;
- у масштабах однієї держави;
- на окремій території або між територіальні (на рівні області, регіону (кілька областей), району, місцевого самоврядування);
- в окремій сфері (секторі регулювання чи кількох взаємопов’язаних секторах регулювання);
- на мікрорівні (угоди між підприємствами, регулювання роботи окремих юридичних осіб) [5].

Доцільно зазначити, що державний контроль за дотриманням законодавства у сфері

міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів регламентується такими нормативно-правовими документами:

- Закон України “Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства”;
- Закон України “Про свободу пересування і вільний вибір місця проживання в Україні”;
- Кодекс України про адміністративні правопорушення (ст. 197-201, ч. 1 ст. 203, ст. ст. 204, 205, 206);
- наказ МВС “Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення ДМС” від 28.08.2013 р. № 825.

Окремо необхідно розглянути основні функції нормативно-правового механізму протидії нелегальній міграції, зокрема, це:

- вдосконалення правових, організаційних та інших механізмів, що регулюють і забезпечують регулювання зазначеної сфери;
- добровільне переселення в Україну на постійне місце проживання українців за національністю, які проживають за кордоном, а також інших осіб, які здатні успішно інтегруватися в російське суспільство;
- в’їзд до України і перебування на її території іноземних громадян, які бажають розвивати економічні, ділові, професійні, наукові, культурні та інші зв’язки, вивчати мову, історію і культуру нашої країни, здатних завдяки своїй трудовій діяльності, знань і компетенцій сприяти економічному, соціальному і культурному розвитку України;
- створення умов для адаптації до правових, соціально-економічних, культурних і інших умов життя в Україні іноземних громадян, що зазнають труднощі в адаптації, зумовлені особливостями їх культури і звичного життєвого укладу, а також іншими факторами;
- створення сприятливого режиму для вільного переміщення учнів, наукових і педагогічних працівників з метою розвитку науки, професійної освіти, підвищення рівня підготовки наукових кадрів України;
- створення умов для зниження диспропорції в розміщенні населення і вирішення завдань просторового розвитку країни;
- подальший розвиток механізмів і засобів профілактики, попередження, виявлення та припинення порушень міграційного законодавства України корупційних порушень в сфері міграції, включаючи вдосконалення заходів відповідальності за порушення назва-

ного законодавства і законодавства України про протидію корупції;

– надання відповідно до загальновищих принципів і норм міжнародного права і законодавства України допомоги іноземним громадянам, які шукають захист на території України [13].

Також, важливим документом, що регулює відносини в сфері протидії та боротьби з нелегальною міграцією є прийнята “Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року” (далі – Стратегія). Згідно з документом, Стратегія заснована на таких принципах реалізації державної міграційної політики: верховенство права; захист прав людини та основних свобод; прозорість діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування; запобігання і боротьба з усіма формами та проявами расизму, ксенофобії та пов’язаної з ними нетерпимості; неприпустимість будь-яких форм дискримінації [8].

Доречно зазначити, що нелегальна міграція займає вагомую частку у структурі міграційних потоків. Вона є соціально небезпечним, шкідливим, протизаконним явищем, яке реально загрожує економічним інтересам і громадській безпеці нашої держави. Зазначений процес є однією з причин зростання злочинності, поширення небезпечних захворювань, розвитку нелегального ринку праці, виникнення напруженості у відносинах між багатьма державами [14].

Цікавою є думка вченого В. Васільєва який визначає, що нормативно-правове регулювання протидії нелегальній міграції містить у собі такі елементи: систему правових актів; організаційно-структурні формування механізму (тобто суб’єкти, що здійснюють протидію); організаційно-правові способи (тобто види діяльності суб’єктів протидії).

Варто підкреслити, що головна мета нормативно-правового регулювання у встановленні і підтримці дієвості міграційного режиму, що забезпечується за допомогою різних процесів і механізмів регулювання нелегальної міграції. Так, він містить у собі такі елементи, як систему нормативно-правових актів, що становлять основу функціонування даного механізму; організаційно-структурні формування механізму; організаційно-правові способи протидії нелегальній міграції [1, с. 53].

Так, нормативно-правове забезпечення протидії нелегальній міграції має включати різні за структурою законодавчі акти; нормативно-правове забезпечення, що включає закони та постанови, постанови та розпоря-

дження КМУ, укази та розпорядження Президента України, нормативні акти міністерств, державних комітетів, інших органів центральної виконавчої влади зі спеціальним статусом, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування. Окрім того, механізм має містити методичні рекомендації, правила, порядки, нормативи, інструкції, що затверджені законодавчо тощо). Ключовими елементами нормативно-правового механізму протидії нелегальній міграції також є: об’єктно-суб’єктна складова, головна мета його функціонування, важелі, принципи, функції а також інструменти його реалізації.

На думку вченої О. Гулевич об’єктом протидії нелегальній міграції є безпосередньо міграційні відносини та суб’єкти, причини та наслідки, що їх зумовлюють. До суб’єктів протидії нелегальній міграції слід віднести законодавчі, відомчі, виконавчі (зокрема, органи та підрозділи Національної поліції України), судові центральні та місцеві органи державної влади, окремо, також всі інші громадські й політичні спільноти та об’єднання, які здійснюють функції щодо протидії, боротьби, регулювання та моніторингу нелегальній міграції в Україні [4].

Залежно від характеру та основної мети застосування заходів, спрямованих на протидію нелегальній міграції, можна виділити такі основні напрями протидії нелегальній міграції:

- попередження нелегальної міграції;
- встановлення фактів незаконного перебування іноземців та/або осіб без громадянства на території України;
- припинення порушень міграційного законодавства;
- реалізація заходів відповідальності щодо порушників міграційного законодавства [6].

Головною метою правового механізму протидії нелегальній міграції є забезпечення виконання встановленого та регламентованого нормативно-правовими законодавчими актами порядку перетину іноземцями та особами без громадянства державного кордону України, транзитного проїзду країни та перебування на її території.

Так, можна виділити основні блоки законодавчого регулювання протидії нелегальній міграції:

- законодавство, що регулює внутрішню діяльність суб’єктів управління (органів влади), що беруть участь у досягненні цілей державної міграційної політики та, зокрема, заходів з боротьби та протидії нелегальній міграції, окремих аспектів їх роботи (бюдже-

тування, фінансування, засвоєння коштів, повноважень, контролю);

– законодавство, яким визначаються методи та засоби протидії та боротьби з нелегальною міграцією;

– стратегічні законодавчі рішення (стратегії, цільові програми, плани дій в усіх сферах).

Висновок. Отже, слід зазначити, що для України сама проблема нелегальної міграції не нова, але її зростаюча тенденція викликає занепокоєння, оскільки вона пов'язана з незаконними операціями та різними видами злочинності.

Таким чином, нелегальна міграція в Україні є гострою проблемою, що впливає на стан правопорядку, економічну ситуацію та міжнародний імідж не лише нашої держави, а й інших країн. Удосконалення нормативно-правового регулювання проблеми нелегальної міграції є важливим фактором забезпечення національної безпеки України, розвитку суспільних відносин, збереження ресурсів та економіки.

Перспективою подальших розвідок даної проблематики є аналіз класифікації чинників, що здійснюють найбільший вплив на нелегальну міграцію.

Література:

1. Васильєв В. Т. Організаційно-правове регулювання протидії нелегальній міграції в системі забезпечення національної безпеки України. *Актуальні проблеми державного управління*, 2018. № 1. С. 53.
2. Вербицький В. М. Напрями вдосконалення взаємодії державних інституцій. *Щодо протидії нелегальній (незаконній) міграції в Україні*. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/archives/2020/15-2020/22.pdf>
3. Відлер О. М. Особливості організаційно-правових механізмів з протидії нелегальній міграції в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*, 2016. № 1. С. 77–81.
4. Гулевич О. С. Суб'єкти та об'єкти у сфері нелегальної міграції. *Електронний журнал "Державне управління: удосконалення та розвиток"*, Вип. 9, 2020 р.
5. Міжнародно-нормативне регламентування питань нелегальної міграції URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/64465/93-Zvozdnyaya.pdf?sequence=1>
6. Правове регулювання міграційних процесів в Україні URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib>
7. Про зайнятість населення : Закон України № 406-VII від 04.07.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>
8. Про затвердження плану заходів на 2018-2021 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 р.: Розпорядження КМУ від 29 серпня 2018 р. № 602-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/602-2018-%D1%80#Text>
9. Про зовнішню трудову міграцію : Закон України № 341-IX від 05.12.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-VIII#Text>
10. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження КМУ від 12 липня 2017 р. № 482-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text>
11. Регулювання міграції: прийом біженців з України URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migration-management/migration-management-welcoming-refugees-ukraine_uk
12. Система нормативно-правового регулювання міграційних процесів в Україні. URL: http://www.pa.stateandregions.zp.ua/archive/4_2018/24.pdf
13. Теорія і практика протидії нелегальній міграції органами державної прикордонної служби України адміністративно-правовий аспект. Львів. 2019 р. URL: https://old.lpnu.ua/sites/default/files/dissertation/2019/13392/avtoreferat_dysertaciyi_na_zdobuttya_naukovogo_stupenya_doktora_yurydychnyh_nauk_moty_a.f.-1.pdf
14. Україна як зручний транзит для нелегальних мігрантів в Європу. URL: <https://www.unian.ua/society/10201593-ukrajina-yak-zruchniy-tranzit-dlya-nelegalnih-migrantiv-v-yevropu.html>

References:

1. Vasiliev V. T. Orhanizatsiino-pravove rehulivannia protydii nelegalnii mihratsii v systemi zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy. [Organizational and legal regulation of combating illegal migration in the system of ensuring national security of Ukraine] Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia, 2018. № 1. S. 53. [in Ukrainian]
2. Verbytskyi V. M. Napriamy vdoskonalennia vzaiemodii derzhavnykh instytutsii. [Directions for improving the interaction of state institutions] Shchodo protydii nelegalnii (nezakonnii) mihratsii v Ukraini. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/archives/2020/15-2020/22.pdf> [in Ukrainian].
3. Vidler O. M. Osoblyvosti orhanizatsiino-pravovykh mekhanizmiv z protydii nelegalnii mihratsii v Ukraini. [Peculiarities of organizational and legal mechanisms for combating illegal migration in Ukraine] Investytsii: praktyka ta dosvid, 2016. № 1. S. 77–81 [in Ukrainian].

4. Hulievych O. S. Subiekty ta obiekty u sferi nelegalnoi mihratsii. [Subjects and objects in the field of illegal migration] Elektronnyi zhurnal "Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok", Vyp. 9, 2020 r [in Ukrainian].
5. Mizhnarodno-normatyvne rehlementuvannia pytan nelegalnoi mihratsii [International normative regulation of illegal migration issues] URL: <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/64465/93-Zvozdnyaya.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
6. Pravove rehuliuвання mihratsiinykh protsesiv v Ukraini [Legal regulation of migration processes in Ukraine] URL: <https://dSPACE.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib> [in Ukrainian].
7. Pro zainiatist naseleння: Zakon Ukrainy № 406-VII vid 04.07.2013 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv na 2018-2021 roky shchodo realizatsii Stratehii derzhavnoi mihratsiinoi polityky Ukrainy na period do 2025 r.: [On the approval of the plan of measures for 2018-2021 regarding the implementation of the State Migration Policy Strategy of Ukraine for the period until 2025] Rozporiadzhennia KMU vid 29 serpnia 2018 r. № 602-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/602-2018-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
9. Pro zovnishniu trudovu mihratsiiu: Zakon Ukrainy № 341-IX vid 05.12.2019 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-VIII#Text> [in Ukrainian].
10. Pro skhvalennia Stratehii derzhavnoi mihratsiinoi polityky Ukrainy na period do 2025 roku: [On the approval of the State Migration Policy Strategy of Ukraine for the period until 2025] Rozporiadzhennia KMU vid 12 lypnia 2017 r. № 482-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
11. Rehuliuвання mihratsii: pryiom bizhentsiv z Ukrainy [Regulation of migration: reception of refugees from Ukraine] URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migration-management/migration-management-welcoming-refugees-ukraine_uk [in Ukrainian].
12. Systema normatyvno-pravovoho rehuliuвання mihratsiinykh protsesiv v Ukraini. [System of regulatory and legal regulation of migration processes in Ukraine]. URL: http://www.pa.stateandregions.zp.ua/archive/4_2018/24.pdf [in Ukrainian].
13. Teoriia i praktyka protydii nelegalnii mihratsii orhanamy derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy administratyvno-pravovyi aspekt. [Theory and practice of combating illegal migration by the bodies of the state border service of Ukraine, administrative and legal aspect] Lviv. 2019 r. URL: https://old.lpnu.ua/sites/default/files/dissertation/2019/13392/avtoreferat_dysertaciyi_na_zdobuttya_naukovogo_stupenya_doktora_yurydychnyh_nauk_moty_a.f.-1.pdf [in Ukrainian].
14. Ukraina yak zruchnyi tranzyt dlia nelegalnykh mihrantiv v Yevropu. [Ukraine as a convenient transit for illegal migrants to Europe]. URL: <https://www.unian.ua/society/10201593-ukrajina-yak-zruchniy-tranzit-dlya-nelegalnih-migrantiv-v-yevropu.html> [in Ukrainian].

УДК 342.5

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.1.3>**Ігор ПИРОГА**

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства Ужгородського національного університету, вул. Університетська, 14, Ужгород, Україна, 88000

Елеонора КАДЕБСЬКА

кандидат економічних наук, заступник директора з науково-методичної роботи Волинського інституту імені В'ячеслава Липинського Міжрегіональної Академії управління персоналом, вул. Коперника, 8, Луцьк, Україна, 43020

ORCID: 0000-0002-0707-6222**Ihor PYROHA**

Doctor of Legal Sciences, Professor at the Department of Constitutional Law and Comparative Jurisprudence, Uzhgorod National University, 14, University str., Uzhgorod, Ukraine, 88000

Eleonora KADEBSKA

PhD in Economics, Deputy Director for Scientific and Methodical Work, Volyn Institute named after Vyacheslav Lipinsky of the Interregional Academy of Personnel Management, 8, Kopernyka str., Lutsk, Ukraine, 43020

ORCID: 0000-0002-0707-6222

ІНСТИТУТ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ ГАРАНТІЙ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД

INSTITUTE OF THE AUTHORIZED SUPREME COUNCIL OF UKRAINE ON HUMAN RIGHTS IN THE SYSTEM OF GUARANTEES OF CONSTITUTIONAL RIGHTS AND FREEDOMS

Стаття присвячена дослідженню інституту омбудсмана, аналіз його становлення у зарубіжних країнах. Проголошуючи на конституційному рівні захист прав та свобод людини і громадянина, Україна зобов'язалася створити та визначити функції спеціальних уповноважених суб'єктів, метою діяльності яких є охорона та захист прав і свобод особи. Відповідно до Конституції України такими суб'єктами є суди, прокуратура, правоохоронні органи, а також інститут Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. У статті проаналізовано правовий статус омбудсмана в Україні, наведено класифікацію функцій омбудсмана. Правовий статус, повноваження омбудсмана в Україні є досить чітко регламентованою та надає йому широкі повноваження для забезпечення функції контролю за дотриманням прав та свобод людини і громадянина. Однак, в той же час, існує низка законодавчих прогалин, вирішення яких допомогло б вдосконалити діяльність Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. Визначено сучасний стан та обґрунтовано перспективи розвитку та вдосконалення інституту Уповноваженого з прав людини в Україні. Важливим для вдосконалення ефективності захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина в Україні є вирішення питання щодо надання обов'язкового характеру актам реагування Уповноваженого та надання йому більш широкого кола можливостей для контролю за станом дотримання прав і свобод, попередження їх порушення та захисту у випадку допущення таких порушень.

Ключові слова: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, права і свободи людини і громадянина, гарантії прав, омбудсмен.

The article is devoted to the study of the institution of the ombudsman, the analysis of its formation in foreign countries. Proclaiming at the constitutional level the protection of the rights and freedoms of a person and a citizen, Ukraine undertook to create and define the functions of special authorized entities, the purpose of which is the protection and protection of the rights and freedoms of an individual. According to the Constitution of Ukraine, such subjects are the courts, the prosecutor's office, law enforcement agencies, as well as the institute of the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights.

The article analyzes the legal status of the ombudsman in Ukraine, provides a classification of the ombudsman's functions. The legal status and powers of the ombudsman in Ukraine are quite clearly regulated and provide him with broad powers to ensure the function of monitoring the observance of rights and protecting the rights and freedoms of a person and a citizen. However, at the same time, there are a number of legislative gaps, the resolution

of which would help to improve the activities of the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights. The current state is determined and the prospects for the development and improvement of the Institute of the Commissioner for Human Rights in Ukraine are substantiated.

In the course of the study, the general features of the ombudsman institute were analyzed and compared with the provisions enshrined in Ukrainian legislation that regulate the ombudsman institute in our country. It was established that the ombudsman is an independent, independent and politically neutral body, which is endowed with a number of important powers that enable it to effectively detect violations of the constitutional rights and freedoms of a person and a citizen and to carry out acts of response to the detected violations.

It was proposed to introduce specialized representatives of the Plenipotentiary of the Verkhovna Rada of Ukraine on certain issues to protect certain sections of the population that need special protection.

It is also important to improve the effectiveness of the protection of the constitutional rights and freedoms of a person and a citizen in Ukraine, allowing such violations.

Key words: *Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights, human and civil rights and freedoms, Guarantees of Rights, Ombudsman.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Захист та нормативна регламентація прав та свобод кожної особи є найголовнішим завданням сучасної демократичної держави. З метою утвердження та правового регулювання відносин у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина у 1996 році була прийнята Конституція незалежної України, яка відповідає міжнародним стандартам захисту прав людини, зокрема, Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакту про громадянські та політичні права 1966 р., Міжнародному пакту про економічні, культурні й соціальні права 1966 р.

Згідно із положеннями Конституції України держава утверджує права та свободи людини і громадянина, визнає їх, а основним її завданням є захист цих прав та недопущення їх порушення жодними суб'єктами.

Забезпечення та захист державою прав і свобод людини полягає у створенні необхідних для цього умов, шляхом: 1) формування гарантій для їх реалізації, 2) охорони та вжиття заходів для попередження порушення прав і свобод, 3) захист прав і свобод у разі їх порушення.

Таким чином, проголошуючи на конституційному рівні захист прав та свобод людини і громадянина, Україна зобов'язалася створити та визначити функції спеціальних уповноважених суб'єктів, метою діяльності яких є охорона та захист прав і свобод особи. Відповідно до Конституції України такими суб'єктами є суди, прокуратура, правоохоронні органи, а також інститут Уповноваженого Верховної Ради з прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання значення Уповноваженого з прав людини в Україні досліджено багатьма авторами, до яких слід віднести Банаха С.В., Косінова С.А., Майданника О.О., Марцеляка О.В., Нікольську О.В., Озеля В.І., Цісара Г.І. та інших науковців. Однак проблема захисту

прав та свобод людини має як науково-теоретичне, а й практичне значення. Теоретичне дослідження включає співвідношення конституційно-правових гарантій і відповідно функцій права, значення інституту захисту та правозахисного механізму в цілому. Практичний характер дослідження виявляється у встановленні конкретних механізмів, інструментів реального забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина, його функції та шляхи підвищення ефективності.

Метою даної статті є аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду функціонування інституту уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в системі гарантій конституційних прав і свобод.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конституція України проголошує право кожної особи звернутися за захистом своїх прав до позасудового органу, завданням якого є захист конституційних прав і свобод людини і громадянина. В Україні таким спеціально створеним суб'єктом виступає Уповноважений Верховної Ради України прав людини [1].

Інститут такого позасудового органу є новим для світової практики та є досить прогресивним та дієвим методом захисту прав і свобод, оскільки має ряд переваг, зокрема, відсутність складної процедури звернення, вагомих матеріальних витрат, швидкий і в той же час професіональний розгляд скарги.

Зважаючи на перспективність розвитку захисту прав за допомогою звернення особи до омбудсмана, доцільним є дослідження даного інституту, порівняння з вдалими зарубіжним досвідом діяльності омбудсмана, з метою визначення шляхів вдосконалення інституту Уповноваженого з прав людини в Україні.

Розглядаючи інститут омбудсмана науковці надають йому наступну характеристику – неформальна, деполітизована субсидіарна система захисту прав і свобод особи [2, с. 188].

Запровадження інституту омбудсмана в державах, які першими впровадили такий спосіб захисту, обумовлювалося тим, що існуючі способи контролю, такі як суди та парламент не можуть виявити всі існуючі упереджені та несправедливі акти та дії посадових осіб.

Таким чином, прагнення держав до розвитку та еволюції державних інститутів захисту прав людей обумовило потребу заснування нового суб'єкту, діяльність та функції якого безпосередньо були покликані на контроль дотримання прав і свобод особи в державі.

Науковцями виділяються три умовних періоди створення та розвитку інституту омбудсмана:

1. З початку XVIII століття до 30-х років ХХ століття – запровадження омбудсманів у Швеції та Фінляндії. Омбудсман являв собою посадову особу парламенту, яка розглядала скарги на посадових осіб державних органів. Оскільки суди зазначених держав були позбавлені функцій контролю за діяльністю органів державної влади, з метою недопущення зловживання з боку посадових осіб, було запроваджено спеціальний орган контролю, який став прототипом сучасного омбудсмана.

2. Період від закінчення Другої світової війни до кінця 80-х років ХХ століття – запровадження інституту в більшості країн Європи, Америки, Австралії.

3. Сучасний етап – запровадження та вдосконалення омбудсманів в постсоціалістичних країнах, зокрема в Україні [3, с. 100].

Таким чином, можна зробити висновок, що на сьогоднішній день, більшість країн світу запровадили зазначений інститут. Однак, різниця у способах управління державою та взаємодії органів державної влади зумовлює різні підходи до компетенції та напрямів діяльності омбудсманів у різних державах.

Аналіз функцій та основних повноважень омбудсманів у світі дає можливість виокремити три основні моделі даного інституту:

1. Виконавчий омбудсман – є органом виконавчої влади і, найчастіше призначається головою держави або урядом, перед якими він і звітує про свою діяльність. Даний підхід застосовується у сучасних країнах досить рідко, однак все ж деякі держави продовжують його застосовувати. Так, у Франції омбудсман обирається Радою Міністрів і є підконтрольним уряду.

2. Незалежний омбудсман – є окремою гілкою влади, який є незалежним від жодних інших органів. Незалежний омбудсман може призначатися парламентом або главою дер-

жави, однак після призначення він стає самостійним у своїй діяльності та не підпорядковується органу, який його призначає.

3. Парламентський омбудсман – є частиною законодавчої влади держави. Призначається парламентом та є підзвітним йому. За даної моделі омбудсман контролює діяльність органів виконавчої влади та їх посадових осіб. При цьому, його повноваження не поширюються на діяльність парламенту. На сьогоднішній день дана модель є найбільш поширеною у світі. (Швеції, Фінляндії, Норвегії, Португалії, Іспанії, Польщі, Латвії, Литві, Естонії). Зокрема, Україна також використовує зазначений підхід до повноважень омбудсмана [4].

Вартим уваги є інститут омбудсмана в США, де омбудсмани призначаються на різних рівнях. Як на рівні кожного штату, так і в окремих містах. Таким чином, ефективність звернення до омбудсмана значно підвищується, оскільки таке звернення стає більш доступним та розгляд потребує менше часу.

Окрім того, деякі держави практикують запровадження посади омбудсмана у окремих сферах діяльності держави (наприклад: освітній, військовий, економічний, медичний або у справах дітей, пенсіонерів тощо).

Незважаючи на різні підходи до визначення повноважень та діяльності омбудсмана у різних країнах, аналіз конституційно-правового статусу омбудсманів надає можливість виокремити загальні спільні ознаки даного інституту:

а) правовий статус омбудсмана завжди визначається положеннями основного закону держави або відповідним спеціально створеним законом;

б) омбудсман виступає незалежним та політично нейтральним органом, незалежно від того, ким він був призначений;

в) у більшості сучасних країн омбудсман призначається парламентом, в більш рідких випадках – урядом або головою держави;

г) омбудсман наділений спеціальними функціями: контрольно-наглядовою та правозахисною;

д) омбудсман має право на реалізацію повноважень як за зверненням чи скаргою осіб, так і за власною ініціативою;

е) рішення омбудсмана, як правило, не тягнуть юридичних наслідків для порушника прав.

Зважаючи на вищевикладене, для остаточного розуміння, можна навести визначення інституту омбудсмана, яке пропонує Міжнародна асоціація юристів: «Служба, передбачена конституцією або актом законодавчої

влади й очолювана незалежною публічною посадовою особою високого рангу, що відповідальна перед законодавчою владою, одержує скарги від постраждалих осіб або діє за власним розсудом й уповноважена проводити розслідування, рекомендувати коригувальні дії й представляти команди» [5, с. 1].

Як вже було зазначено вище у статті, Україна впровадила інститут омбудсмана не так давно, тому даний інститут є таким, що потребує вдосконалення та розвитку. Посада омбудсмана або як вона офіційно визначена Конституцією України – Уповноваженого Верховної Ради з прав людини була впроваджена з прийняттям Конституції у 1996 році. Відповідно до статті 101 Конституції України парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. На реалізацію даного положення в 1997 році був прийнятий спеціальний Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [6].

Згідно з ч. 2 ст. 3 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» Уповноважений здійснює свою діяльність на постійній основі та забезпечує реалізацію мети парламентського контролю у сфері захисту прав і свобод людини.

Як відомо, Україна обрала модель парламентського омбудсмана, що означає, що Уповноважений Верховної Ради України призначається Верховною Радою України, у своїй діяльності є незалежним та політично нейтральним, здійснює свою діяльність одноособово та наділений контрольно-наглядовою та правозахисною функціями. Виступає Уповноважений у якості посадової особи, яка ініціює провадження за зверненням особи або за власною ініціативою.

Уповноважений призначається на посаду і звільняється з посади Верховною Радою України таємним голосуванням. Уповноваженим може бути призначено громадянина України, який на день обрання досяг сорока років, володіє державною мовою, має високі моральні якості, досвід правозахисної діяльності та протягом останніх п'яти років проживає в Україні.

Аналіз законодавства України, яке регламентує повноваження та діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини дозволяє виділити наступні риси, притаманні даному інституту:

а) Омбудсман здійснює свої повноваження на постійній основі, шляхом безперервного контролю за додержанням конституційних

прав і свобод осіб та охорони зазначених прав в межах юрисдикції України;

б) Омбудсман здійснює правозахисні заходи, шляхом отримання інформації, яку отримує за власною ініціативою або із звернень громадян, іноземців, осіб без громадянства або народних депутатів України;

в) Омбудсман зобов'язаний провадити свою діяльність виключно в межах та на підставі Конституції України, законів України та чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

г) Омбудсман здійснює свої повноваження неформально та на власний розсуд;

д) Рішення омбудсмана не мають імперативного характеру.

Для розуміння специфіки діяльності інституту омбудсмана в Україні, існує необхідність класифікації його функцій.

Так, Марцеляк О.В. у своїй праці наводить наступну класифікацію функцій омбудсмана:

1. за способами і засобами діяльності омбудсманам, як правило, притаманні: контрольно-наглядова і правозахисна функції, функція співпраці з органами влади, установами, організаціями, правовідновлююча функція, арбітражна (третейська) функція, функція попередження порушень прав людини, консультативна функція, інформаційна функція, аналітична функція, реформаторська функція, організаційно-управлінська функція та інші.

2. За об'єктами омбудсманам, відповідно до видів прав, які вони захищають, властиві політично-правова, громадянсько-правова, соціально-правова, економічно-правова, культурно-виховна, екологічно-правова та зовнішньо-правова функції [7].

Зазначені функції є пов'язаними між собою та у взаємозв'язку повинні забезпечити можливість омбудсмана ефективно здійснювати контроль за діяльністю посадових осіб відповідних органів, установ та організацій, і тим самим, захищати права і свободи людини і громадянина.

Для реалізації вищезгаданих функцій Уповноважений з прав людини наділений певними особливими правами, основні з яких полягають у наступному:

1. право без обмежень та перешкод здійснювати невідкладний прийом Президентом України та іншими головами урядових організацій, звертатися до голови Конституційного Суду та інших суддів чи посадових осіб, що можуть вирішувати питання, які регулюють права та свободи людини та громадян;

2. право відвідувати засідання Верховної Ради, Кабінету Міністрів чи інших виконав-

чих органів без перешкод і з власної ініціативи, якщо питання розгляду стосуються захисту прав та свобод населення чи громадянина, який здійснив відповідне звернення про захист до омбудсмена;

3. право подання до Конституційного Суду України;

4. право на безперешкодне відвідування будь-яких органів державної влади (державних, колективних, приватних організацій або бути присутнім на засіданнях у цих організаціях);

5. право на доступ до документації, що необхідна для дослідження питання, викладеного у зверненні, у тому числі й до тієї, що містить інформацію з обмеженим доступом;

6. право вимагати від контролюючих органів та державних службовців здійснення ревізії і контролю щодо діяльності підприємств, організацій та установ, проведення експертизи та отримання узагальнень, рекомендацій та висновків;

7. право запрошувати до справи різних посадовців, громадян України та інших держав засвідчити свої покази або позиції щодо певних обставин, які відбуваються по досліджуваній справі;

8. право бути присутнім в судах при розгляді справ, у тому числі й на закритих засіданнях;

– особисто або через посередника звертатися до суду, представляти інтереси осіб, які не мають можливість бути присутніми на таких засіданнях з різних об'єктивних причин не можуть захистити власні права і свободи;

– здійснювати направлення актів реагування уповноваженого у сфері виявлення порушень відповідним органам для того, щоб вони вжили заходів для вирішення поставленої проблеми.

Важливою ознакою даного інституту є те, що діяльність Уповноваженого покликана лише на доповнення вже існуючих способів захисту конституційних прав особи. Таким чином, рішення омбудсмена мають лише рекомендаційний характер та не тягнуть за собою скасування або перегляду рішень органів публічної влади. Окрім того, якщо справа про порушення конституційних прав та свобод вже розглядається в суді, Уповноважений відмовляє у розгляді такого звернення та припиняє провадження Уповноваженого, у випадку, якщо особа, що подала звернення Уповноваженому, звернулася до суду із позовом щодо даної справи.

Виявивши порушення конституційних прав та свобод людини та громадянина омбудсман має право здійснити конституційне

подання Уповноваженого, яке є актом реагування і подається безпосередньо до Конституційного Суду України, в якому Уповноважений ставить питання про конституційність певного закону або іншого нормативного акту Конституції України, а також щодо тлумачення окремих положень Конституції України або інших законів України.

Окрім цього, омбудсман уповноважений на звернення до державних органів, органів місцевої влади, підприємств, установ та організацій будь-якої форми власності за допомогою Подання Уповноваженого з вимогою усунення порушення прав та свобод особи у місячний строк.

Кожного року Уповноважений зобов'язаний звітувати про стан додержання прав і свобод осіб у державі, шляхом представлення доповіді перед Верховною Радою України. Уповноважений повідомляє про порушення, які були виявлені у діяльності органів, що підпадали під контроль омбудсмена та про недоліки, виявлені в законодавстві країни у сфері забезпечення захисту прав і свобод. За результатами розгляду доповіді Верховна Рада України приймає відповідну постанову, яка публікується в офіційних виданнях Верховної Ради України.

Таким чином, виходячи з вищезазначеного можна зробити висновок, що правовий статус, повноваження омбудсмена в Україні є досить чітко регламентованою та надає йому широкі повноваження для забезпечення функції контролю за дотриманням прав та захисту прав та свобод людини і громадянина.

Однак, в той же час, існує низка законодавчих прогалин, вирішення яких допомогло б вдосконалити діяльність Уповноваженого Верховної Ради з прав людини.

Аналізуючи погляди різних науковців, що досліджують зазначене питання, можна виокремити наступні напрямки вдосконалення законодавства у даній сфері.

По-перше, доцільним є внесення певних змін у законодавчому закріпленні вимог до кандидата на посаду Уповноваженого. Так, більшість дослідників сходяться на думці, що відсутність вимоги у наявності вищої юридичної освіти у кандидата є значним недоліком, оскільки діяльність, покликана захищати права людини та громадянина та контролювати дотримання прав і свобод підконтрольними суб'єктами потребує значного обсягу професійних знань у галузі правознавства.

Також, змін потребує термін перебування однієї особи на посаді омбудсмена. Доцільним було б обмежити такий термін двома

строками. Окрім того, процедура звільнення Уповноваженого з посади за станом здоров'я та його відставка є майже нерегламентованими, що може призвести до складнощів та неможливості змінити особу, що займає відповідальну для країни посаду.

По-друге, необхідно переглянути процедуру отримання омбудсманом звернень. На сьогоднішній день надходження скарг Уповноваженому є недостатньо врегульованим, що призводить до значного навантаження великою кількістю звернень, які не дають змоги зосередитися на найважливіших питаннях. Таким чином, введення процедури подання звернень через представників Уповноваженого з прав людини на місця захистило б Уповноваженого з прав людини від потоку скарг, що надходять не за підвідомчістю, і разом з тим, дало б можливість зосередитися на найважливіших питаннях забезпечення прав людини.

На сьогоднішній день законодавство України не врегульовує створення представництв Уповноваженого на місцях. Окрім того, практика зарубіжних країн показує, що для ефективнішого забезпечення діяльності омбудсмана, доцільним є впровадження представників омбудсмана, які б спеціалізувалися у різних сферах правовідносин для захисту різних соціальних груп.

Найважливішим недоліком всього інституту Уповноваженого з прав людини в Україні є відсутність негативних юридичних наслідків для органів влади і посадових осіб, що порушили права особи. Таким чином, необхідним кроком для вдосконалення інституту омбудсмана в Україні є посилення гарантії виконання рішень українського омбудсмана; наділення учасників провадження певними правами й обов'язками, притаманними учасникам судового розслідування, а самого Уповноваженого – правом у разі необхідності звертатися із заявою щодо відновлення порушених прав громадян до Верховного Суду і міжнародних правозахисних організацій.

Висновки. Дослідження інституту омбудсмана в зарубіжних країнах та аналіз правового статусу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в сучасній Україні надає можливість зробити наступні висновки:

По-перше, даний інститут є не новим для світової практики у сфері захисту конституційних прав людини і громадянина, який був запроваджений майже у всіх краї-

нах світу, що свідчить про ефективність та перспективність розвитку даного інституту для забезпечення захисту та охорони прав та свобод у позасудовому порядку. Так, було визначено, що звернення до омбудсмана потребує менше часу, майнових витрат та в той же час гарантує професійний розгляд звернення. Однак, недоліком у даній процедурі є те, що рішення омбудсмана, як правило, не мають імперативного характеру, що знижує ефективність захисту, у порівнянні із судами, рішення яких є обов'язковими для всі суб'єктів правовідносин.

В ході дослідження були проаналізовані загальні ознаки інституту омбудсмана та порівняно із положеннями, що закріплені в українському законодавстві та регулюють інститут омбудсмана в нашій державі. Були встановлено, що омбудсман є самостійним, незалежним та політично нейтральним органом, який наділений низкою важливих повноважень, які надають йому можливість ефективно виявляти порушення конституційних прав та свобод людини та громадянина та здійснювати акти реагування на виявлені порушення.

В той же час, в ході дослідження було виявлено і ряд недоліків в законодавчому регулюванні інституту омбудсмана та були надані пропозиції щодо вдосконалення законодавства. Зокрема, було запропоновано встановити вимоги щодо освіти кандидата на посаду Уповноваженого, конкретизувати процедуру його відставки. Окрім того було виявлено, що процедура отримання звернень омбудсманом також є недосконалою та потребує змін, в тому числі шляхом здійснення звернень через систему представників Уповноваженого на місцях.

Було запропоновано запровадження спеціалізованих представників Уповноваженого Верховної Ради України з певних питань для захисту окремих верств населення, які потребують особливого захисту.

Важливим для вдосконалення ефективності захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина в Україні є також вирішення питання щодо надання обов'язкового характеру актам реагування Уповноваженого та надання йому більш широкого кола можливостей для контролю за станом дотримання прав і свобод, попередження їх порушення та захисту у випадку допущення таких порушень.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цісар Г.І. Інститут омбудсмана в механізмі захисту прав людини – світовий досвід та Україна. *Міжнародні засоби захисту прав та свобод людини і громадянина*. 2019. № 2. С. 188.
3. Озель В.І. Тенденції розвитку інституту омбудсмана. *DICTUM FACTUM*. Теорія права. 2020. № 3(8). С. 100-101.
4. Банах С.В. Функції омбудсманів у сучасному світі: порівняльно-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Маріуполь, 2014. 236 с.
5. Косінов С.А. Омбудсмен як інститут контролю за владою. *Теорія і практика правознавства*. Вип. 1 (7). 2015. URL: [file:///C:/Users/Serg/Downloads/tipp_2015_1_4%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Serg/Downloads/tipp_2015_1_4%20(1).pdf).
6. Про уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 12.1997№ 776/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 20. Ст.99. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80>.
7. Марцеляк О.В. Функції омбудсмана. *Право і безпека*. 2003. № Т. 2 № 4. С. 61-67.

References:

1. Konstytucija Ukrainy vid 28 chervnja 1996 roku. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy. 1996. # 30. St. 141.
2. Cisar Gh.I. Instytut ombudsmana v mekhanizmi zakhystu prav ljudyny – svitovyj dosvid ta Ukrajinna. *Mizhnarodni zasoby zakhystu prav ta svobod ljudyny i ghromadjanyna*. 2019. #2. S. 188.
3. Ozelj V.I. Tendenciji rozvytku instytutu ombudsmana. *DICTUM FACTUM*. Teorija prava. 2020. # 3(8). S. 100-101.
4. Banakh S.V. Funkciji ombudsmaniv u suchasnomu sviti: porivnjajjno-pravove doslidzhennja: dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.02. Mariupolj, 2014. 236 s.
5. Kosinov S.A. Ombudsmen jak instytut kontrolju za vladoju. *Teorija i praktyka pravoznavstva*. Vyp. 1 (7). 2015. URL: [file:///C:/Users/Serg/Downloads/tipp_2015_1_4%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Serg/Downloads/tipp_2015_1_4%20(1).pdf).
6. Pro povnovazhenogho Verkhovnoji Rady Ukrainy z prav ljudyny: Zakon Ukrainy vid 12.1997# 776/97-VR. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy. 1998. # 20. St.99. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80>.
7. Marceljak O.V. Funkciji ombudsmana. *Pravo i bezpeka*. 2003. # T. 2 # 4. S. 61-67.

УДК 327.5:111

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.1.4>**Євген СКУЛИШ**

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, керівник наукового центру національної безпеки і права Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України», 3, вул. Пилипа Орлика, Київ, Україна, 01024

ORCID: 0000-0001-9646-8473

Yevhen SKULYSH

Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Head of the Scientific Center of National Security and Law of the State Scientific Institution "Institute of Information, Security and Law of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine", 3, Pylypa Orlyka str., Kyiv, Ukraine, 01024

ORCID: 0000-0001-9646-8473

**ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПТУ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ
В МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОМУ ДИСКУРСІ****EVOLUTION OF THE CONCEPT OF HUMANITARIAN SECURITY
IN THE INTERNATIONAL LEGAL DISCOURSE**

Актуальність проблеми. Концептуалізація виступає одним з проявів когнітивної діяльності людини, що спрямована на осмислення наявної інформації та призводить до утворення концептів, концептуальних структур, концептуальних схем у її творчій уяві. Головною метою концептуалізації є отримання інформації щодо рівня організації знання, а також визначення універсального алгоритму можливих способів діяльності на теоретичному рівні. Концепція «human security» набула піку популярності на початку 90-х років минулого століття, результатом чого стало оприлюднення в Доповіді «Програми ООН з розвитку (1994)» цілісної Концепції гуманітарної безпеки. Загальне поняття безпеки в документі орієнтується на конкретну людину, зокрема на: забезпечення зайнятості, наявності засобів для існування, охорону здоров'я, безпеку природного середовища [1].

Хоча з моменту оприлюднення Концепції пройшло досить немало часу, сьогодні залишається актуальним твердження що безпековий дискурс в ключі «human security» значно ускладнюється відсутністю коректного перекладу дефініції на слов'янські мови, зокрема, і на українську мову зі збереженням змістовного наповнення концепції. Серед дослідників немає єдиної думки щодо компонентів «human security», ефективності нормативного забезпечення сфери, практичної реалізації норм і принципів «human security» на локальному, регіональному та міжнародному рівні [2, с. 47].

Ключові слова: гуманітарна безпека, концепція, гарантії прав людини, міжнародна безпека, складові гуманітарної безпеки.

The urgency of the problem. Conceptualization is one of the manifestations of a person's cognitive activity, which is aimed at making sense of the available information and leads to the formation of concepts, conceptual structures, and conceptual schemes in his creative imagination. The main goal of conceptualization is to obtain information about the level of organization of knowledge, as well as to determine a universal algorithm of possible methods of activity at the theoretical level. The concept of "human security" peaked in popularity in the early 90s of the last century, as a result of which the comprehensive Concept of Humanitarian Security was published in the Report of the United Nations Development Program (1994). The general concept of security in the document focuses on a specific person, in particular on: ensuring employment, availability of means of livelihood, health protection, safety of the natural environment [1].

Although quite a lot of time has passed since the publication of the Concept, today it remains relevant to say that the security discourse in the key of "human security" is significantly complicated by the lack of a correct translation of the definition into Slavic languages, in particular, and into Ukrainian, while preserving the content of the concept. Among researchers, there is no consensus on the components of "human security", the effectiveness of regulatory support in the field, the practical implementation of norms and principles of "human security" at the local, regional, and international levels [2, p. 47].

Key words: humanitarian security, concept, guarantees of human rights, international security, components of humanitarian security.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблематики гуманітарної безпеки присвячені наукові праці ряду зарубіжних вчених, серед яких Д. Андерсен-Роджерс, Б. Бузан, О. Вевер, М. Калдор,

К. Кроуфорд, П. Ліотта, Е. Ньюмен, С. Таджбахш, Дж. Уайлд. Ці дослідження представляють різні школи теорії міжнародних відносин, в яких окремо виділяється напрямок розвитку концепту «гуманітарна безпека». У вітчиз-

няному науковому просторі дослідження проблем гуманітарної безпеки проводиться, в основному в рамках теорії національної безпеки, що стало причиною недостатньої репрезентації гуманітарної безпеки в якості самостійного елемента системи.

Серед останніх публікацій слід відзначити результати дослідження Ольги Неймарк, яка під гуманітарною безпекою пропонує розуміти такий стан захищеності національних цінностей, традицій, укладу життя, культурної та духовної спадщини народу, фізичного та психічного здоров'я нації, вільної самоідентифікації громадян, суспільних груп і країн. Авторка стверджує, що поняття гуманітарної безпеки має кілька вимірів: 1) безпека фізичного та психічного здоров'я людини; 2) безпека можливості вільної самоідентифікації громадян, суспільних груп і країн; 3) безпека громадян і країн щодо можливостей розвитку та загалом можливостей обрати майбутнє [3, с. 179].

С. Пирожков та Н. Хамітов визначають гуманітарну безпеку країни як стан захищеності в ній життя і прав людини незалежно від статі, раси, мови та релігії, її морально-духовних засад, ідентичності, освіти, науки, інтелектуального і креативного потенціалу. Це становить фундаментальну основу суб'єктності країн у сучасному світі та їх дійсного суверенітету [4, с. 120].

Мета статті полягає у виявленні особливостей еволюції концепту гуманітарної безпеки та на цій основі виробленні авторського бачення перспектив розвитку безпекового дискурсу концепції «human security».

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом сімдесятих – восьмидесятих років минулого століття у науковому юридичному просторі відбулася серія дебатів, присвячених проблемам розвитку міжнародної безпеки. Найбільш гострі дискусії точилися під час обговорення взаємозв'язків між безпекою людини та безпекою держави, спроб вироблення понятійного апарату гуманітарної безпеки, а також визначення засобів її забезпечення. Також порушувалося питання узгодженості завдань забезпечення гуманітарної безпеки із розвитком міжнародних відносин та стратегічними пріоритетами держав. Результати цих дискусій зводилися до домінування державних інтересів над інтересами окремих осіб [5, с. 46]. Однак, на протязі наступного десятиріччя наведений підхід був визнаний хибним – *Міжнародною комісією з питань втручання та державного суверенітету* (International Commission on Intervention and State Sovereignty – ICISS)

у 2001 році було оприлюднено доповідь «Відповідальність щодо захисту». В документі зазначається, що ґрунтуючись на волі держав, яка виражена в міжнародних конвенціях щодо прав людини, держави не мають права порушувати права і гідність громадян. Це означає подвійне зобов'язання держав: зовнішнє – поважати суверенітет інших держав; внутрішнє – поважати права і гідність людей, що перебувають під юрисдикцією певної держави [6].

Визначення поняття безпеки людини у ряді теорій трактується як «свобода від страху та свобода від нужденності» [7, с. 361]. Даний підхід був започаткований Президентом США Рузвельтом у Посланні «Про становище країни» (1941 рік). У Доповіді «Програми ООН з розвитку (1994)» він був дещо модернізований, однак охоплював ті ж «два основні компоненти людської безпеки». Підхід неодноразово піддавався критиці внаслідок його розпливчатості та занадто широкого охоплення предмету безпеки людини – будь-яка проблема суспільного розвитку автоматично перетворювалася у виклик гуманітарній безпеці [8, с. 362]. Тим не менш, більшість науковців та політиків і надалі використовують документ в якості базової характеристики гуманітарної безпеки. Так, в якості основних виокремлюються такі складові human security: економічна безпека; продовольча безпека; медична безпека; екологічна безпека; безпека особистості; громадська безпека та політична безпека:

– економічна безпека визначається як гарантований дохід, переважно від оплачуваної роботи, також може включати (в особливих випадках, для громадян, які не у змозі працювати) заходи державного соціального захисту;

– під продовольчою безпекою розуміється доступ до продовольства (зараз це визначення дещо розширене за рахунок того, що мається на увазі можливість доступу до тих продуктів харчування, які є важливими для культурного розвитку, здоров'я та добробуту людини);

– безпека здоров'я передбачає доступ до медичної допомоги та захист від інфекційних і паразитарних захворювань, пов'язаних з недоїданням та погіршенням стану навколишнього середовища, а також хвороб, що пов'язані зі способом життя (наприклад хвороби системи кровообігу чи онкологія);

– екологічна безпека пов'язує добробут людини зі станом навколишнього середовища;

– особиста безпека стосується загроз фізичного насильства, включаючи загрози, що про-

дукуються державою, іншими державами (війна), іншими групами людей (конфлікти на етнічній основі), а також насильство, пов'язане зі злочинністю, гендерним, дитячим насильством чи погрозами самогубства;

– громадська безпека трактується як безпека, яку отримує людина в межах соціальних груп, сформованих на основі спільних цінностей і інтересів;

– політична безпека надає людям свободу управління у спосіб, який поважає основні права людини, захищені демократичними інститутами, де громадяни мають право голосу. Контроль над ЗМІ, фізичні репресії з боку держави, загроза ув'язнення або затримання під час проведення політичних протестів є прикладами політичної незахищеності людини.

У 2003 році Комісією ООН з прав людини було підготовлено доповідь «Безпека людини», де зазначалося, що гуманітарна безпека у широкому її розумінні означає не просто відсутність конфлікту, пов'язаного з насиллям. Вона охоплює права людини, доступ до систем освіти і охорони здоров'я та забезпечує можливості для реалізації власного людського потенціалу. В якості взаємопов'язаних базових складових гуманітарної та національної безпеки виділяються: свобода від нужденності, свобода від страху, свобода майбутніх поколінь на наслідування сприятливого природнього середовища. Серед інших напрацювань Комісії важливим є вироблення визначення гуманітарної безпеки як захисту життєвого ядра всіх людських життів способами, що сприяють укріпленню свободи і реалізації його можливостей. Це означає захист людей від критичних широко розповсюджених загроз і ситуацій. При цьому окремі особи та спільноти можуть мати різні погляди на розуміння того, що для них є життєво важливим. Розбудова системи гуманітарної безпеки означає використання процесів, що опираються на сили й устремління людей, що дає їм можливість забезпечити основи виживання, засобів існування і достоїнства [9].

У заявах Економічної комісії для Африки зазначається, що «людиноорієнтована» гуманітарна безпека має всеосяжний характер, де окремі громадяни проживають в умовах свободи, миру й безпеки та у повній мірі беруть участь в процесі управління. Вони користуються захистом основних прав, мають доступ до ресурсів та основних життєвих потреб, включаючи охорону здоров'я і освіти, проживають у такому середовищі, що не наносить шкоду їх здоров'ю і благополуччю [10].

На Всесвітньому саміті ООН (1995 р.) було запропоновано концепцію так званої «відповідальності за захист», в якій стверджується, що всі держави повинні нести відповідальність за захист свого населення від прямого насилля, наприклад геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності та етнічних чисток [11].

Доктрина гуманітарної безпеки для Європи 2004 року (Барселонська доповідь) визначила сім принципів, які повинні стати орієнтиром у забезпеченні гуманітарної безпеки: примат безпеки людини; прозора політична влада; багатовекторність; підхід «знизу доверху»; урахування регіональної специфіки; використання виключно правових інструментів та належне використання сили [12].

У Доповіді Дослідницької групи гуманітарної безпеки «Європейський шлях безпеки» (Мадридська доповідь, 2007 р.) пропонується шість основних керівних принципів для Європейського Союзу: примат прав людини (забезпечення пріоритетності фізичного і матеріального захисту цивільних осіб перед воєнними перемогами); законна політична влада (будь-яке зовнішнє втручання повинне мати на меті створення законного політичного авторитету і розглядатися як законне на місцевому, та міжнародному рівнях); ефективний багаторсторонній підхід (співробітництво з міжнародними і регіональними організаціями, державами і недержавними структурами в рамках міжнародного права); підхід «знизу доверху» (інтенсивні консультації з місцевими жителями щодо створення умов для миру та стабільності); комплексний регіональний підхід (регіональні діалоги слід систематично інтегрувати до антикризової політики); чіткий і прозорий стратегічний напрям (зовнішнє втручання ЄС повинне здійснюватися відповідно до чітких мандатів та узгодженої стратегії). Наголошується також на необхідності налагодження тісного зв'язку між персоналом на місцях і політиками; всі місії повинні очолюватися цивільними особами [13].

Важливим міжнародно-правовим актом ЄС, що відіграв помітну роль в еволюції концепту став Лісабонський договір [14]. Хоча в документі термін «гуманітарна безпека» безпосередньо не прозвучав, однак більшість його положень стосувалися широкого підходу до розуміння гуманітарної безпеки.

Наступним європейським етапом еволюції концепту гуманітарної безпеки можна вважати оприлюднення Стратегії безпеки ЄС 2016 року («Спільне бачення, єдиний підхід: сильна Європа. Глобальна стратегія Європейського Союзу зовнішньої політики і полі-

тики безпеки»). У документі гуманітарна безпека була визначена керівним принципом для європейських миротворчих дій і названа першою ціллю системи національної безпеки. У подальшому ЄС підтримує цей принцип в якості орієнтиру для своєї політики сусідства у сфері розвитку [15].

Берлінська доповідь запропонувала підхід, який отримав назву «Забезпечення гуманітарної безпеки другого покоління». Він відображає раніше розроблені принципи з перенесенням акцентів на реалії поточного періоду. Головним їх лейтмотивом є побудова законних політичних інститутів. Основна ціль полягає у перетворенні базових структурних умов потенційного конфлікту, а не в зміні режимів «зверху». До інструментів гуманітарної безпеки віднесено: творчу дипломатію, «розумний» багаторсторонній підхід, допустиме використання санкцій, дотримання норм міжнародного права, «умовність» політики, направленої на боротьбу з корупцією тощо [16].

Виходячи з наведеного, можна констатувати, що концепція гуманітарної безпеки продовжує активно використовуватися провідними міжнародними інституціями та, відповідно й державами, які є їх членами. У зв'язку з цим виникає логічне питання щодо реалізації всіх постулатів концепту «human security» на практиці, тобто як і ким забезпечується свобода від страху і свобода від нужди? Питання ролі держави спонукає до пошуку конкретної рушійної сили, що стоїть за концепцією гуманітарної безпеки. Чи може концепція бути дієвою і ефективною, якщо її втілення покладено, у першу чергу на держави? Так, війна росії проти України стала не стільки регіональним, скільки цивілізаційним конфліктом. Зараз мова йде про боротьбу за нашу незалежність від російського неоколоніалізму, який уособлений авторитарним режимом, що абсолютно ігнорує базові принципи міжнародного права. Про концепт «human security» в рашистській ідеології не йдеться взагалі. Натомість росія прагне змінити міжнародний баланс, застосовуючи принцип права сили. Тому реагування на міждержавне насильство, що спричиняє тотальне порушення принципів гуманітарної безпеки вимагає різнопланового міжнародного співробітництва, оскільки демократичні держави є потужними суб'єктами безпекової системи зі значними ресурсами і можливостями. Так, для України сьогодні важливим є надання підтримки для внутрішньо переміщених осіб, а також техніки для українських силових органів, посередництво в підписанні «зернової

угоди», яка частково відновила український експорт із чорноморських портів. У вищезгаданих процесах вагому роль відіграли саме органи ООН.

Іншими словами, ми можемо стверджувати, що незважаючи на те, що традиційні підходи до безпеки позиціонують державу як виключного постачальника безпеки, на практиці вона не завжди може бути основним провайдером «безпеки», особливо у випадку, коли йдеться про безпеку людини.

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що в основу концепту «human security» покладено концепцію безпеки людини, яка тісно пов'язана з іншими, орієнтованими на людину теоріями. Серед них найбільш близькими можна вважати теорію людського розвитку та концепцію прав і свобод людини. Розгляд взаємозв'язків між ними засвідчує їх високу полемічність. Так, нормативну концепцію прав людини більшість вчених вважають фундаментальною – дійсно, гуманітарна безпека та людський розвиток можуть розглядатися в якості основоположних прав людини. Права людини забезпечують нормативну базу для емпіричної та аналітичної дискусії щодо умов, за яких реалізується це право. Дискурс прав людини окреслює, які права повинні бути захищені та удосконалюватися політикою, розробленою в рамках концептів людської безпеки і людського розвитку. Якщо людський розвиток, по суті вказує на досягнення основних прав людини, включаючи право на освіту, право на охорону здоров'я, право на достатній життєвий рівень тощо, то забезпечення свободи від страху та свободи від нужди виступає необхідною умовою такого розвитку. Власне безпека людини пов'язана з причинно-наслідковим розумінням умов життя людини, тобто вона розглядає гіпотетичні зв'язки між причинами і наслідками і, зрештою між політикою та реальними наслідками її упровадження.

Якщо до загроз гуманітарній безпеці можна віднести раптові коливання на фінансових ринках, землетруси, епідемії, громадянські війни тощо, то заходи забезпечення безпеки людини можуть включати набір політичних інструментів, якими володіють державні інституції.

Концепція гуманітарної безпеки і надалі залишатиметься частиною більш широких дебатів щодо забезпечення різних аспектів безпечного розвитку. Вона підтримується майже всіма глобальними інституціями, у тому числі ООН, ЄС і НАТО. Хоча загальна операціоналізація концепції гуманітарної безпеки все ще продовжує опиратися на

пріоритетне забезпечення державних інтересів, вона впевнено демонструє зростаюче усвідомлення того, що інституції та держави можуть ставати джерелом загроз безпеці людини. Можна стверджувати, що концепція

гуманітарної безпеки на сьогодні представляє новий ракурс досліджень загальних проблем безпеки, за допомогою якого відбувається формування найбільш актуального на даний проміжок часу напрямку дослідження.

Література:

1. UNDP (United Nations Development Programme). 1994. Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security. New York. URL: <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1994>.
2. Лебідь, І. (2017). Концепція «human security» в безпековому дискурсі. Збірники наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса. 47-49.
3. Неймарк, О. (2021). Публічне управління забезпеченням гуманітарної безпеки: основні наукові підходи. Наукові перспективи. 9(15). 172-184.
4. Пирожков, С., Хамітов, Н. (2020). Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини. Київ. «Наукова думка» НАН України. 255.
5. Mearsheimer, J. (1990). Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War. *International Security*, 15(1): 5-56.
6. The Responsibility to Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty. URL: <https://www.idrc.ca/en/book/responsibility-protect-report-international-commission-intervention-and-state-sovereignty>.
7. Winslow, D. and T. Eriksen (2004). A Broad Concept That Encourages Interdisciplinary Thinking. *Security Dialogue*, 35(3): 361-2.
8. Krause, K. (2004). The Key to a Powerful Agenda, if Properly Delimited. *Security Dialogue*, 35(3): 367-8.
9. Human security now : protecting and empowering people / Commission on Human Security. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/503749?ln=en>.
10. Our common interest: Report of the Commission for Africa. URL: <https://reliefweb.int/report/world/our-common-interest-report-commission-africa>
11. Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005. 60/1. 2005 World Summit Outcome. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf.
12. A Human security doctrine for Europe. The Barcelona Report of the Study Group on Europe's security capabilities. 2004. URL: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/human_security_report/human_security_report_en.pdf.
13. European way of security: The Madrid Report. URL: <https://eprints.lse.ac.uk/40207/>.
14. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12007L%2FTXT>
15. JOINT COMMUNICATION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL Elements for an EU-wide strategic framework to support security sector reform. JOIN/2016/031 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016JC0031>.
16. From hybrid peace to human security: rethinking EU strategy towards conflict: the Berlin report of the Human Security Study Group. URL: <https://eprints.lse.ac.uk/84978/>.

References:

1. UNDP (United Nations Development Programme). 1994. Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security. New York. URL: <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1994>.
2. Lebid, I. (2017). Kontseptsiiia «human security» v bezpekovomu dyskursi. Zbirnyky naukovykh prats profesorsko-vykladatskoho skladu DonNU imeni Vasylia Stusa. 47-49.
3. Neimark, O. (2021). Publichne upravlinnia zabezpechenniam humanitarnoi bezpeky: osnovni naukovi pidkhody. Naukovi perspektyvy. 9(15). 172-184.
4. Pyrozhhkov, S., Khamitov, N. (2020). Tsyvilizatsiina sub'iektnist Ukrainy: vid potentsii do novoho svitohliadu i buttia liudyny. Kyiv. «Naukova dumka» NAN Ukrainy. 255.
5. Mearsheimer, J. (1990). Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War. *International Security*, 15(1): 5-56.
6. The Responsibility to Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty. URL: <https://www.idrc.ca/en/book/responsibility-protect-report-international-commission-intervention-and-state-sovereignty>.

7. Winslow, D. and T. Eriksen (2004). A Broad Concept That Encourages Interdisciplinary Thinking. *Security Dialogue*, 35(3): 361–2.
8. Krause, K. (2004). The Key to a Powerful Agenda, if Properly Delimited. *Security Dialogue*, 35(3): 367–8.
9. Human security now : protecting and empowering people / Commission on Human Security. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/503749?ln=en>.
10. Our common interest: Report of the Commission for Africa. URL: <https://reliefweb.int/report/world/our-common-interest-report-commission-africa>
11. Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005. 60/1. 2005 World Summit Outcome. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf.
12. A Human security doctrine for Europe. The Barcelona Report of the Study Group on Europe's security capabilities. 2004. URL: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/human_security_report/human_security_report_en.pdf.
13. European way of security: The Madrid Report. URL: <https://eprints.lse.ac.uk/40207/>.
14. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12007L%2FTXT>
15. JOINT COMMUNICATION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL Elements for an EU-wide strategic framework to support security sector reform. JOIN/2016/031 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016JC0031>.
16. From hybrid peace to human security: rethinking EU strategy towards conflict: the Berlin report of the Human Security Study Group. URL: <https://eprints.lse.ac.uk/84978/>.

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.1.5>**Любов СОРОКІНА**

кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності, Навчально-науковий інститут держави і права імені князя Володимира Великого, Міжрегіональна академія управління персоналом, вул. Фроментівська, 2, Київ, Україна, 03039
ORCID: 0000-0002-0776-1246

Lyubov SOROKINA

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Deputy Head of the Department of Law Enforcement and Anti-corruption Activities, Educational and Scientific Institute of Law named after Prince Vladimir the Great, Interregional Academy of Personnel Management, 2, Fromentivska str., Kyiv, Ukraine, 03039
ORCID: 0000-0002-0776-1246

**ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ТА ЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СФЕРИ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ****PHENOMENOLOGY AND LOGICAL RESEARCH
OF THE SPHERE OF SOCIAL SECURITY**

Феноменологія та логічне дослідження сфери соціального забезпечення в Україні та світі передбачає такий вектор розвитку соціальної політики, згідно якого соціальне забезпечення населення має виходити на перший план в макроекономічному розвитку суспільства. Світова економічна криза 2008 року змусила провідні держави світу переглянути свою соціальну політику по відношенню до населення. Скорочення соціальних програм в надії економії світового грошового ресурсу показало свою неспроможність та неактуальність, оскільки скорочення цих програм потягло за собою хвилю безробіття та падіння економічного розвитку. Отже без приділення достатньої уваги соціальному забезпеченню суспільства, неможливо вивести економіку на належний рівень розвитку.

Ключові слова: економічна криза, соціальні програми, феноменологія, феноменологічна соціологія.

Phenomenology and logical research of the sphere of social security in Ukraine and the world provides such a vector of social policy development, according to which social security of the population should come to the fore in the macroeconomic development of society. The global economic crisis of 2008 forced the world's leading states to reconsider their social policies in relation to the population. The reduction of social programs in the hope of saving the world monetary resource has shown its inability and irrelevance, as the reduction of these programs has brought with it a wave of unemployment and a drop in economic development. Therefore, without paying sufficient attention to the social security of society, it is impossible to bring the economy to the appropriate level of development.

Key words: economic crisis, social programs, phenomenology, phenomenological sociology.

Постановка проблеми. Феноменологія сфери соціального забезпечення в Україні та світі потребує більшої уваги з боку провідних вчених, оскільки соціальному забезпеченню в Україні приділяється з роками все менше уваги. Соціальні виплати всіляко скорочуються і у людей втрачається стимул до праці та виробництва. Оскільки відтворення робочої сили є головним завданням макроекономіки, то феномен соціального забезпечення є важливим напрямом дослідження економічного розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню феноменології соціального забезпечення приділяли увагу такі вчені як К. Еспін-Андерсен, Дж. Е. Кольберг, Л. Борткевич, В. І. Лаврененко, Е. Гуссерль, М. Вебер, Дж. Г. Мід, А. Бергсон, В. Джеймс, М. Мерло-Понті та інші.

Метою дослідження є теоретична розробка та впровадження ефективних норм соціального забезпечення, які б могли бути впроваджені у практичний напрям.

Основні результати дослідження. Соціальна система України на сьогодні є недосконалою, оскільки не може забезпечити справедливий розподіл коштів. Реформи, які проводились у цьому напрямку в цілому були недосконалими та потребують подальшого переосмислення.

Феноменологія буквально означає вчення про феномени. Феномен – це філософське поняття, яке означає: 1) явище, яке досягається в чуттєвому досвіді; 2) об'єкт чуттєвого споглядання на відміну від його сутнісної основи.

Виникнення на початку ХХ ст. феноменології як напрямку західної філософії пов'язано з іменем німецького філософа Е. Гуссерля

(1859–1938). Вів вперше розглядає феноменологію як нову філософію з властивим їй новим феноменологічним методом, який становить фундамент науки.

Метою феноменології є побудова науки про науку і розкриття життєвого світу, світу повсякденного життя як основи всього пізнання. Гуссерль вважав, що починати вивчення життєвого світу і науки треба з дослідження свідомості, тому що реальність доступна людям лише через свідомість.

Важлива не сама реальність, а те, як вона сприймається та осмислюється людиною. Свідомість має вивчатися не як засіб дослідження світу, а як основний предмет філософії.

Слід виділити чисту, тобто допредметну, досимволічну свідомість, або "суб'єктивний потік", і визначити її особливості. Виділивши "чисту" свідомість, стверджують феноменологи, ми зрозуміємо сутність свідомості взагалі.

Головною характеристикою свідомості взагалі є її постійна направленість на предмети. Така "наївна" направленість називається "інтенціональністю". Свідомість завжди інтенціональна, тобто направлена на що-небудь.

У процесі своєї діяльності, як теоретичної, так і практичної, людина "наївна", тобто вона не бачить тих "смишлів", які сама вкладає в предмети, що нею усвідомлюються. Людина вважає, що пізнає об'єкти як щось незалежне від свідомості своєї та інших людей. Але насправді це не об'єкти, а "предмети" (те, що переді мною), іншими словами, це – об'єкти, в які я вкладаю певні смисли, або "олюднені об'єкти", або дані в свідомості.

Важливо розрізнити цю "чисту свідомість" ("смишли свідомості") і те, що поза нею, тобто власне об'єкти. До виникнення всіх наук і теорій існує життєвий світ – наївне повсякденне життя. Це життя і є джерелом всіх теорій та понять науки. Життєвий світ – фундаментальна передумова культури і цивілізації. Він заповнений "смишлами" свідомості, через які ми сприймаємо об'єкти буття. Але трагедія в тому і полягає, що ми цього не розуміємо. Ми думаємо, що досліджуємо первинне буття поза свідомістю, а в дійсності досліджуємо вторинні утворення "життєвого світу", на основі яких здобуваємо поняття науки. Завдання феноменології – показати, як з'явилися вторинні утворення життєвого світу.

Щоб зрозуміти генезис понять і виявити природу істинної "чистої свідомості", треба здійснити редукцію свідомості, тобто перейти

від розгляду конкретних предметів до аналізу їх чистої сутності. Для цього ми застосовуємо спосіб "Епохе" – такої операції думки, коли увага вченого спрямована не на предмет, а на те, як даються вказані предмети нашій свідомості. Сам предмет немовби залишається осторонь, а на перший план виходить стан свідомості. Сфера, де усвідомлюється предмет, – "чиста свідомість", тобто очищена від догм, схем та стереотипів мислення, а головне, очищена від спроб знайти основу свідомості в тому, що не є свідомістю.

"Чиста свідомість", звільнена від усіх людських настанов, додосвідна, стає доступною розумінню за допомогою "редукції" (зведенню) – розумової операції, яка дає змогу спочатку перейти від розгляду предметів до осмислення їх чистої сутності способом "Епохе", а потім перейти до осягнення основи всього існуючого – "абсолютного Я".

Феноменологія стверджує, що свідомість у чистому вигляді – "абсолютне Я" (яка одночасно є джерело потоку свідомості людини). Вона конструює світ, вкладаючи в нього "смишли". Всі види реальності, з якими має справу людина, пояснюються із актів свідомості. Об'єктивної реальності, що немовби існує поза і незалежно від свідомості, просто не існує. А свідомість пояснюється із себе самої, проявляє себе як феномен.

Засновники феноменології (Гуссерль, Brentano, Хайдеггер, Мерло-Понті та ін.) розуміли, що це нова наука про свідомість, нове начало філософії, перехід від ірраціоналізму до можливості рефлексивного дослідження розмаїтих видів людського досвіду.

Методи феноменології здійснили значний вплив на розвиток екзистенціалізму, герменевтики, аналітичної філософії та ін. [1].

Феноменологічне значення та логічне дослідження кримінальних правопорушень у сфері соціальної політики раніше широко не досліджувалося вченими, оскільки дослідження у цьому напрямку не були такими актуальними.

Аж до світової фінансової кризи 2008–2009 років, соціальна політика не виступала на передній план як на сьогоднішній день. Оскільки до світової фінансової кризи у людства було досить фінансових ресурсів для того, щоб забезпечувати робітників, пенсіонерів та безробітних належними їм виплатами.

Проте з розвитком нестачі наявної грошової маси, виникла необхідність додаткової економії коштів, що в першу чергу позначилося на соціально незахищених верствах населення по всьому світу.

Така фінансова криза звичайно позначилася на усіх країнах світу, а стосовно України, вона виявилася у тому, що на території нашої держави проводився якби то реформаторський експеримент по впровадженню нових способів управління економікою та державним сектором з метою економії наявної грошової маси.

Проте звісно не усі з цих реформ були вдалими, але у разі якщо все ж нові методи управління економікою виявляться вдалими, то такі методи звичайно знайдуть своє застосування і в інших країнах світу.

Проте звичайно, результатом світової фінансової кризи 2008–2009 років стало те, що центр грошей поступово став переміщуватися із Заходу на Схід, де для цього виявилися більш пристосовані умови.

І звичайно виникла потреба у науковому описанні феноменологічного дослідження цього явища.

Феноменологія соціальної політики широко не досліджувалася відомими вченими і цей сегмент дещо залишився поза увагою наукового кола.

Вчення про метод соціальної політики бере свій початок з вчення соціології.

Феноменологічна соціологія – напрямок, парадигма в соціології, яка виникла в 60-тих роках ХХ століття і розглядає суспільство як явище, створене й постійно відтворюване в духовній взаємодії індивідів. Проблеми взаємодії індивідів, розуміння дій і вчинків одних осіб іншими, питання тотожності і відмінності наукового осмислення світу та реального відчуття його людиною стали предметом дослідження феноменологічної соціології.

Феноменологічна соціологія постала через необхідність вивчення соціального світу як повсякденного (буденного) життєсвіту індивіда, причому не просто індивіда, а людини, яка відчуває, переживає, прагне до чогось. В цьому випадку соціальний світ як об'єкт соціологічного вивчення перетворюється в світ феноменальний, світ суб'єктивного досвіду. Він постає тим життєсвітом, в якому дії людей мають суб'єктивне значення і залежать від об'єктів, які на них впливають. Цей феноменальний життєсвіт суб'єктивного досвіду й мав стати об'єктом ретельного вивчення феноменологічної соціології.

Прихильники феноменологічної соціології виходять з того, що зовнішній, оточуючий людей світ є результатом їхньої діяльності, творінням їхньої свідомості. Не заперечуючи об'єктивності цього світу (оскільки він існує як такий і поза людьми, поза їхньою свідомістю), соціологи вважають, що він стає

значущим для людей лише тоді, коли вони його сприймають і коли він із зовнішнього, об'єктивного стає для індивідів внутрішнім, суб'єктивним. При цьому сприймають люди, як правило, не сам світ, а його явища (феномени).

Завдання феноменологічної соціології полягає в тому, щоб прояснити, виявити, зрозуміти, пізнати, як, яким чином люди структурують (упорядковують) сприйнятий світ (його феномени, явища) в своїй свідомості та як втілюють своє знання про світ у повсякденних діях, тобто в повсякденному житті. Представників феноменологічної соціології цікавить в першу чергу те, як об'єктивний світ соціальних явищ і процесів та його різноманітні структури сприймаються звичайними людьми в їхньому повсякденному житті. Тому прихильники феноменологічної соціології прагнуть теоретично осмислити соціальний світ в його людському, духовному бутті [2].

На становлення феноменологічної школи в соціології великий вплив справили ідеї таких науковців, як М. Вебер, Дж. Г. Мід, А. Бергсон, В. Джеймс, М. Мерло-Понті та ін. Проте, найпомітнішу роль у появі феноменологічної соціології відіграла творчість Е. Гуссерля та М. Шелера, а концепція одного з засновників і найбільш яскравих представників цього напрямку в соціології – А. Шюца була сформульована під безпосереднім впливом ідей цих німецьких мислителів початку ХХ століття.

Заслуга представників феноменологічної соціології полягає у тому, що саме вони визначили – головним об'єктом соціологічного дослідження має бути повсякденність як сфера людського досвіду, яка характеризується особливою формою сприйняття; що наукове пізнання не може бути об'єктивним, якщо воно відходить від реалій повсякденного життя.

Феноменологічна соціологія, незважаючи на відхід від традиції побудови соціологічної концепції на основі емпіричного дослідження соціальних об'єктів, сприяла формуванню більш чіткої картини соціальної взаємодії у суспільстві. Завдяки феноменологам доповнилося і удосконалилося розуміння таких важливих соціологічних категорій як соціальна дія, соціальна функція, соціальна роль. Багато положень феноменологічної соціології увійшли до теоретичних основ осмислення соціальної комунікації.

Феноменологічна соціологія не лише суттєво урізноманітнила спектр наявних версій соціологічного теоретизування, але й зуміла чітко позначити принципово нетрадиційні

дослідницькі підходи. Вона, по суті, вперше розглядає повсякденність як основу і необхідну передумову дослідження в соціальних науках і як тему, предмет цього дослідження.

Так само і наука соціологія стала дослідницьким фундаментом для такого явища як соціальна політика, з якої остання бере свій виток.

Як зазначено в інтернет ресурсі, на сайті osvita.ua: соціальна політика – це механізм реалізації соціальної функції. У політичній науці функції держави визначаються як головні напрями її діяльності, обумовлені основними суспільними цілями й завданнями на конкретно-історичному етапі її розвитку. Отже, функції держави формуються в процесі її становлення, зміцнення й розвитку.

Закріплення соціального принципу державного ладу в законодавстві багатьох країн означає, що держава покликана служити суспільству, а не навпаки. Це все має своїм спрямуванням та замислом еволюцію всього людства.

Зокрема, в італійській Конституції 1947 р. зафіксовано таке положення: "Завдання Республіки – усунути перешкоди економічного й соціального характеру, які, обмежуючи свободу і рівність громадян, заважають всебічному розвитку людської особистості та реальній ефективній участі всіх трудящих у політичній, економічній і соціальній організації країни" [3].

Закріплення в Конституції України соціального принципу державного устрою підтверджує той факт, що соціальна функція проголошена пріоритетною функцією держави. Слід зазначити, що зміст соціальної функції не залишався незмінним на різних етапах розвитку суспільства й держави. Він залежить від багатьох чинників, передусім від типу політичного режиму, політичної ідеології. У принципі, зміст соціальної функції вказує на те, що і як робить держава у соціальній сфері.

Так, наприклад, якщо соціальна політика сучасної демократичної держави з високим економічним рівнем розвитку спрямована на підтримку суспільного добробуту, створення умов його досягнення, то для держави, що здійснює перехід від однієї суспільної системи до іншої, актуальною є інша мета, а саме – ліквідація або пом'якшення негативних соціальних наслідків, спричинених гострим протиріччям між необхідністю проведення жорсткої економічної політики й соціальною незахищеністю населення. Зважаючи на це, особливого значення набуває соціальна політика, спрямована на перерозподіл дохо-

дів з метою знизити соціальну напруженість у суспільстві. Таким чином, виникає нагальна потреба визначити пріоритети соціального розвитку в перехідний період.

Чимало дослідників минулого були згодні з О. Хеффе, який писав: "Щоб забезпечити легітимність людського співжиття, необхідно: по-перше, надати йому правового характеру; по-друге, право має базуватися на справедливості і, по-третє, справедливе право має бути захищене громадським правопорядком – а отже, набути вигляду справедливої держави" [4].

Вивчення соціальної політики як специфічної функції держави й суспільства розпочалося при виробленні засад соціальної держави. Наприкінці XIX ст. група німецьких учених заснувала "Гурток соціальної політики", метою якого стало вивчення політики й економіки в контексті соціології.

Проте поняття «соціальна політика» було запроваджене в науковий обіг не у Німеччині, а у Франції Ш. Фур'є – видатним теоретиком утопічного соціалізму. Саме завдяки йому на порядок денний було винесено питання про обов'язок держави надавати своїм громадянам певні соціальні гарантії. А для цього держава мала монополізувати торгівлю, емісію грошей і збір податків. На думку Ш. Фур'є саме завдяки державній монополії могла бути реалізована соціальна політика. Водночас німцям ми зобов'язані тим, що їхня держава першою почала займатися соціальною сферою життєдіяльності суспільства, піклуватися про німецьких робітників і їхні сім'ї. Саме там уперше була введена система соціального забезпечення, не тільки контролювана державою, а й керована нею. Розпочалося це наприкінці XIX ст. (1883 р.) з указів О. Бісмарка про державну допомогу сім'ям німецьких робітників.

У подальшому поняття соціальної політики розглядалося в контексті уявлень про соціальну державу. З огляду на те, що соціальна держава має декілька типів, зрозуміло, що соціальну політику по-різному тлумачили представники різних напрямів суспільної думки. Спільним для авторів є твердження, що сучасна держава обов'язково має проводити соціальну політику. І хоча термін «соціальна держава», як правило, застосовується щодо таких європейських країн, як Швеція, Німеччина, Данія і т. ін., водночас можна констатувати, що будь-яка сучасна (модернізована) держава має ті або інші ознаки соціальної держави. Навіть у тих країнах, де традиційно домінують принципи соціально-економічного лібералізму, наприклад у США,

теж проводиться цілеспрямована державна соціальна політика.

На думку канадського вченого Т. Ганслі, нині не існує чіткого академічного визначення соціальної політики. Це неоднозначне поняття пов'язане з заходами уряду, спрямованими на підвищення добробуту населення. З огляду на те, що зміст соціальної політики може включати як тактику, так і програми соціального захисту, межі такого поняття важко окреслити. Німецький дослідник В. Зомбарт вважає, що до заходів соціальної політики можуть бути віднесені заходи економічної політики, спрямовані на регулювання економічної системи.

Його опонент Л. Борткевич стверджує, що соціальна політика – це ставлення держави до соціальних протиріч, що знаходить вияв у законодавстві й управлінні. А. Вагнер висловив точку зору, відповідно до якої соціальною політикою є політика держави, котра намагається конституційними методами боротися з безладдям у сфері процесу розподілу. М. Вебер вважав, що треба підпорядкувати соціальну політику національному ідеалу й інтересу, розглядаючи її як складову економічної політики, а останню – політичною наукою.

Російський дослідник В. І. Лаврененко вважає: "Соціальна політика – це діяльність з управління соціальною сферою суспільства, покликана забезпечити життя й відтворення нових поколінь, створити передумови для стабільності й розвитку суспільної системи і гідного життя людей" [5].

Отже, з одного боку, соціальна політика – це мистецтво поєднання людських інтересів, інтересів індивідів і держави, різного рівня людських спільнот, груп у сфері соціальних відносин. З іншого – це система взаємодії державної влади, що постійно оновлюється, недержавних структур, самої особистості з питань життєзабезпечення та розвитку людини.

У сучасному розумінні соціальна політика – це один із методів державного регулювання, що носить назву «державна загального добробуту». Серед авторів такого підходу чимало відомих дослідників, зокрема К. Еспін-Андерсен і Дж. Е. Кольберг. Як вважає К. Еспін-Андерсен, "соціальна політика є засобом як зменшення залежності від ринку у важливих сферах споживання, так і зміни самого статусу робітника: держава повинна надавати соціальні гарантії заробітної плати, що адекватно замінює ринкові прибутки" [6]. Комісія Європейських громад у 1993 р. зазначила, що у різних країнах у поняття "соціальна

політика" вкладається неоднаковий зміст. З огляду на це вона запропонувала визнати, що соціальною політикою є всі заходи, здійснювані у соціальній сфері.

Соціальна політика сучасної держави повинна бути зорієнтована не лише на підтримку наявного рівня соціальних гарантій і створення механізмів соціального захисту окремих найбільш уразливих соціальних груп, а й на реалізацію довготривалих програм щодо кардинальної зміни основ системи соціального захисту, підвищення її ефективності.

Основними цілями соціальної політики на сучасному етапі є:

максимальне збереження фізичного, інтелектуального, духовно-етичного потенціалу країни;

формування міцного стимулу трудової мотивації, що відповідає вимогам легального ринку, орієнтованого на позитивне розширене відтворення "людського капіталу" країни;

створення інституціональних і соціально-економічних передумов для реалізації громадянами, різними суспільними прошарками і групами населення своїх потреб і інтересів, виявлення своєї активності й розкриття особистості;

без цього неможливо створити передумови громадянського суспільства, особистої свободи, реальної демократії.

Можна сказати, що соціальна політика, яка сьогодні проводиться в нашій країні, концептуально не опрацьована і вкрай суперечлива. Так, наприклад, одним із варіантів системи пенсійного забезпечення передбачається створення недержавних пенсійних фондів, що є явним атрибутом неоконсервативної соціальної політики. Як відомо, йдеться про накопичення робітником коштів на своєму індивідуальному пенсійному рахунку. Водночас працівники бюджетного сектора економіки одержують заробітну плату навіть меншу за ту, що їм виплачувалася в умовах соціалістичної системи господарювання, і явно недостатню для створення індивідуальних пенсійних накопичень.

Характерними рисами сучасної соціальної політики в Україні стали відмова від патерналістської моделі (через обмежені фінансові можливості держави) і відсутність чітких орієнтацій щодо вибору іншої оптимальної моделі (через залишковий принцип фінансування соціальних програм). В Україні держава виступає у ролі пожежника для попередження і гасіння можливих соціальних конфліктів [7].

Логічне дослідження соціальної політики полягає в тому, що без розвитку соціальної

політики світова економіка може зазнати кризових, непоправних змін. Оскільки працівники за своєю суттю являються людським ресурсом, який має працювати, то відповідно цих працівників потрібно лікувати, доглядати за ними, платити зарплати та пенсії. Осмислення цієї ідеї потребує значних змін у свідомості вищестоячих осіб.

У своєму розвитку людська цивілізація пройшла ряд стадій: варварство, первісно-общинна, аграрна, індустріальна, індустріально-інформаційна. Зараз будується так зване інформаційне суспільство.

Перша промислова революція була обумовлена появою парових машин. Вона обплутала світ інфраструктурою залізниць. Революційний процес йшов досить довго, винахід парових машин було зроблено у 17 сторіччі, але революція продовжувалась в деяких країнах і в 18 і в 19 сторіччях.

Друга промислова революція була пов'язана з появою конвеєра і електрики. Вона створила мережу шосе і кабелів у всьому світі.

Третя промислова революція – середина 20 століття, поява комп'ютерних технологій, цифрова революція, автоматизація виробництва. Ця революція здебільшого була пов'язана з інформатизацією і створенням інтернету. За прогнозами Дж. Ріфкіна, найближчим часом логіка інтернету буде перенесена на енергетику та інші сфери життя. Третя індустріальна революція – це міриади малих джерел енергії від вітру, сонця, води, геотермії, теплових насосів, біомаси. Кожна країна завдяки ним зможе стати енергетично самодостатньою за умови, що ці розпоршені джерела виявляться взаємопов'язаними між собою.

Четверта промислова революція – впровадження кіберфізичних систем та персоналізованого виробництва. Вона поєднує засоби виробництва і власне продукцію. Якщо зараз всі процеси виробництва контролює людина через комп'ютер, то у четвертій промисловій революції продукт, який виробляється, сам може взаємодіяти з верстатом, конвеєром, споживачем, а сам споживач може на це впливати. Один з елементів четвертої промислової революції – кастомізація, можливість виготовляти продукт, необхідний конкретно вам. Це перекреслює всю індустріальну епоху 20 століття, оскільки людство переходить від масового виробництва до індивідуального.

Вперше концепцію Четвертої промислової революції або «Індустрії 4.0» було сформульовано на Ганноверській виставці у 2011 році. Клаус Шваб визначив її як засіб підвищення конкурентоспроможності обробної промис-

ловості Німеччини через посилену інтеграцію «кіберфізичних систем» в заводські процеси. Концепція представлена широкому загалу на світовому форумі в Давосі у 2016 році.

«Кіберфізичні системи» – це комплекси, що складаються з природних об'єктів, штучних підсистем і контролерів. Передбачається що ці системи будуть об'єднуватися в одну мережу, зв'язуватися одна з одною в режимі реального часу, самонастроюватися та вчитися новим моделям поведінки. Такі мережі зможуть вибудовувати виробництво з меншою кількістю помилок, взаємодіяти з виробленими товарами, адаптуватися під нові потреби споживачів. Тобто в основі нової технологічної революції буде лежати розвиток глобальних промислових мереж [8].

Проте з розвитком високоточних технологій проблема розвитку соціальної політики не зникає, а навпаки виходить на передній план. Оскільки всі ці технологічні процеси та новітні технології впроваджуються для розвитку людського суспільства, відповідно розвиток соціальної політики отримує новий поштовх.

Феноменологічне дослідження соціальної політики, починаючи з часів її зародження до сьогодення говорить про те, що це явище хоча і виникло порівняно недавно, проте міцно вписалося в історичний еволюційний розвиток людства. По суті соціальна політика є сходинкою в розвитку людства. Оскільки люди – це людський ресурс, який працює, то відповідно людей потрібно лікувати, піклуватися про них, платити заробітні плати та пенсії. Це запорука нормального розвитку людства та його відтворення. Оскільки соціальна політика загалом вважається проявом гуманізму людства, то вона звичайно є характерною для високорозвинених суспільств.

Наразі в публічному просторі активно точаться дискусії щодо того, щоб усунути людей від виробництва та замінити людський ресурс роботами. Так, народний депутат України Галина Третякова, дала розширене інтерв'ю з приводу роботизації виробництва: «Людина перестала бути «гвинтиком», тепер вона управляє роботами, які виконують механічні дії...» (sud.ua).

Проте автор вважає дані твердження утопією, оскільки розвиток високих технологій в необмеженому напрямі потягне за собою упадок людської цивілізації.

Ще раніше, коли почали з'являтися перші технології, учені-технологи та інженери заявляли про те, що безконтрольний розвиток комп'ютерних та інформаційних технологій

потягне за собою ріст усіляких захворювань людей, у тому числі і психічних, оскільки людський організм не пристосований до симбіозу з електронними системами та не може нормально співіснувати в технологічному середовищі.

Проте оскільки прагнення наживи було понад усе, світові уряди не прислухались до цих думок. Проте в світлі останніх подій стає зрозумілим, що молоді покоління наразі не хочуть навчатися по електронним гаджетам, і звичайно, що паперовий підручник комп'ютер не замінить.

Так само як і роботи не зможуть замінити людство, так і соціальна політика є майбутнім усього людства, оскільки люди – це найцінніший ресурс, навіть в порівнянні з державами і територіями.

Сучасний етап інформатизації суспільства переживає розквіт та підйом, це характери-

зується швидкою зміною концептуальних положень про роль, методи та прийоми у професійній підготовці майбутніх спеціалістів. Тому що сьогодні інформаційні технології є найбільш популярним засобом для якісного підвищення інтелектуального та освітнього рівня людини. Таким чином, використання електронних засобів дозволяє підвищити ефективність і якість засвоєння навчального матеріалу, відкриває великі можливості для вдосконалення навчального процесу за рахунок зміни рівня його індивідуалізації і диференціації, сприяє організації особистісно-орієнтованого навчання [9].

Отже, соціально орієнтоване суспільство є запорукою успішного економічного розвитку, оскільки індустріальний і технологічний розвиток покликаний не замінити собою людину, а всіляко служити благам людської цивілізації.

Література:

1. Матеріали з файлового архіву студентів. URL: <https://studfile.net/preview/6059834/page:17/> (дата звернення: 14.03.2023);
2. Матеріали з Вікіпедії, вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Феноменологічна_соціологія (дата звернення: 14.03.2023);
3. Матеріали з сайту ОСВІТА.UA. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18629/ (дата звернення: 14.03.2023);
4. Матеріали з сайту ОСВІТА.UA. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18629/ (дата звернення: 14.03.2023);
5. Матеріали з сайту ОСВІТА.UA. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18629/ (дата звернення: 14.03.2023);
6. Матеріали з сайту ОСВІТА.UA. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18629/ (дата звернення: 14.03.2023);
7. Матеріали з сайту ОСВІТА.UA. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18629/ (дата звернення: 14.03.2023);
8. Третя та четверта технологічні революції, доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач кафедри Електроніки та комп'ютерної техніки Опанасюк Анатолій Сергійович;
9. Матеріали з сайту Університету «Україна». URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/42> (дата звернення: 14.03.2023).

References:

1. Materialy z failovoho arkhivu studentiv. URL: <https://studfile.net/preview/6059834/page:17/> (data zvernennia: 14.03.2023); [in Ukrainian].
2. Materialy z Vikipedii, vilnoi entsyklopedii. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Fenomenologichna_sotsiologhiia (data zvernennia: 14.03.2023); [in Ukrainian].
3. Materialy z сайту OSVITA.UA. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18629/ (data zvernennia: 14.03.2023); [in Ukrainian].
4. Materialy z сайту OSVITA.UA. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18629/ (data zvernennia: 14.03.2023); [in Ukrainian].
5. Materialy z сайту OSVITA.UA. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18629/ (data zvernennia: 14.03.2023); [in Ukrainian].
6. Materialy z сайту OSVITA.UA. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18629/ (data zvernennia: 14.03.2023); [in Ukrainian].
7. Materialy z сайту OSVITA.UA. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18629/ (data zvernennia: 14.03.2023); [in Ukrainian].
8. Tretia ta chetverta tekhnologichni revoliutsii, doktor fizyko matematychnykh nauk, profesor, zaviduvach kafedry Elektroniky ta komp'uternoï tekhniky Opanasiuk Anatolii Serhiiovykh; [in Ukrainian].
9. Materialy z сайту Universytetu «Ukraina». URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/42> (data zvernennia: 14.03.2023). [in Ukrainian].

УДК 340.134

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.1.6>**Лілія СТРЕЛЬБИЦЬКА**

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Національної академії Служби безпеки України, вул. Михайла Максимовича, 22, Київ, Україна, 03066

ORCID: 0000-0003-2339-9088

Максим ГРИНЬ

магістр права Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій Національної академії Служби безпеки України, вул. Авіаконструктора-Антонова, 2/32, Київ, Україна, 03035, maksim.grinok@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7255-0365

Lilia STRELBYTSKA

Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Professor at Department of Civil and Legal Disciplines of the National Academy of the Security Service of Ukraine, 22, Mykhaila Maksymovycha str., Kyiv, Ukraine, 03066

ORCID: 0000-0003-2339-9088

Maksym HRYN

Master of Law of the Institute of Information Security and Strategic Communications of the National Academy of the Security Service of Ukraine, 2/32, Aviakonstruktora-Antonova str., Kyiv, Ukraine, 03035, maksim.grinok@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7255-0365

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕСЕНДЖЕРІВ ЯК НОВОЇ ФОРМИ ЗМІ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**LEGAL REGULATION OF MESSENGERS AS A NEW FORM OF MEDIA IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR**

У статті аналізуються особливості використання месенджерів за цільовим призначенням засобів масової інформації. Оскільки месенджери мають всі характерні для засобів масової інформації ознаки, проте не підпадають під правову регламентацію, як окремі і автономні елементи інформаційного простору. Фактично, правове регулювання месенджерів як таких, що містять ознаки засобів масової інформації – не відбувається. Натомість, реальний вплив месенджерів та соціальних медіа є доволі високим. Це виражається в їх здатності поширення інформації, яка може як позитивно, так і негативно впливати на суспільство і державу. Важливого значення набуває використання месенджерів та соціальних медіа в ході організації інформаційно-психологічних операцій. Ворог активно використовує месенджери та соціальні медіа для поширення пропаганди, дезінформації та інформаційно-психологічних спеціальних операцій. Така діяльність спрямовується на дестабілізацію українського суспільства, дискредитацію української влади, погіршення репутації України на міжнародному рівні, тощо. Ця тенденція позначає вразливість державної безпеки та правової системи перед новітніми загрозами в інформаційній сфері. Особливо чітко дана проблематика актуалізувалася у ході повномасштабного вторгнення російської федерації до України, адже саме месенджери та соціальні медіа мали стати основним інструментом інформаційної агресії та поширювати паніку всередині українського суспільства. Врегулювання діяльності соціальних медіа та месенджерів є одним з найбільш важливих напрямків вдосконалення інформаційного законодавства на сучасному етапі розвитку правової системи України. Воно здатне оптимізувати використання месенджерів та соціальних медіа та мінімізувати можливості використання інформаційних ресурсів для нанесення шкоди українському суспільству та державі. Отже, стає очевидним необхідність врегулювання діяльності новітніх засобів інформаційної комунікації та їх важливість не лише у сталих процесах розвитку держави, але і в контексті українсько-російської війни.

Ключові слова: засоби масової інформації, месенджер, соціальні медіа, інформаційна війна, повномасштабне вторгнення російської федерації до України, інформаційний блицкриг.

The article analyzes the features of the use of messengers according to the intended purpose of mass media. Since messengers have all the features characteristic of mass media, however, they are not subject to legal regulation as separate and autonomous elements of the information space. In fact, there is no legal regulation of messengers as containing features of mass media. Instead, the real influence of messengers and social media is quite high. This is

expressed in their ability to spread information, which can both positively and negatively affect society and the state. The use of messengers and social media in the course of organizing informational and psychological operations becomes important. The enemy actively uses messengers and social media to spread propaganda, disinformation and information and psychological special operations. Such activities are aimed at destabilizing Ukrainian society, discrediting the Ukrainian government, worsening Ukraine's reputation at the international level, etc. This trend indicates the vulnerability of state security and the legal system to the latest threats in the information sphere. This issue was especially clearly actualized during the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine, because it was messengers and social media that were to become the main tool of informational aggression and spread panic within Ukrainian society. Regulation of the activities of social media and messengers is one of the most important areas of improvement of information legislation at the current stage of development of the legal system of Ukraine. It is able to optimize the use of messengers and social media and minimize the possibility of using information resources to harm Ukrainian society and the state. Therefore, it becomes obvious the need to regulate the activity of the newest means of information communication and their importance not only in the sustainable processes of the state's development, but also in the context of the Ukrainian-Russian war.

Key words: mass media, messenger, social media, information war, full-scale invasion Russian federation into Ukraine, information blitzkrieg.

Постановка проблеми: перш ніж досліджувати особливості використання соціальних мереж та месенджерів як засобів масової інформації (далі – ЗМІ), необхідно відобразити сутність правового визначення ЗМІ та його форми у національному та міжнародному законодавстві. Визначення масової інформації та відповідних засобів її поширення надається у законі України «Про інформацію» [3]. У відповідності до ст. 22 Закону України «Про інформацію»: Масова інформація – інформація, що поширюється з метою її доведення до необмеженого кола осіб. Засоби масової інформації – засоби, призначені для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації [3]. Таким чином, чинне українське законодавство чітко відображає основні риси інформації та засобів її поширення. І якщо масова інформація визначає у своїй структурі мету та можливість доведення до необмеженого кола осіб, то дефініція «засобів масової інформації» характеризує форми відображення такої інформації. В той же час чіткого визначення новітніх засобів поширення інформації не має, що і позначає неможливість правового регулювання їх діяльності. За таких обставин, значний пласт інформаційних технологій та засобів, що мають ознаки ЗМІ, залишають неврегульованими і можуть становити загрози суспільству та державі.

Враховуючи сучасні умови ведення інформаційних війн – відсутність правового регулювання новітніх форм ЗМІ створює загрозу державі та її інтересам. В контексті російсько-української війни це набуває глобального масштабу, оскільки держава-агресор активно використовує різні інформаційні інструменти впливу на українське суспільство і його світосприйняття. Важливість регулювання новітніх форм ЗМІ, зокрема і месенджерів, чітко визначилася в перші дні повномасштабного вторгнення, коли через мережу агентурного інформаційного впливу російська федерація

намагалася провести інформаційний бліцкриг та швидко знищити будь-які осередки опору української влади і суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій: дослідження, які стосуються засобів масової інформації та правового регулювання проводилися великою кількістю науковців, оскільки дана тематика є провідною в контексті сучасного поширення інформаційних технологій та ускладнення динаміки проведення інформаційних війн. Натомість, інформаційні технології та платформи, що мають ознаки ЗМІ, але не мають правової регламентації – у правовій науці є малодослідженим явищем. Зокрема, проблематику використання та правового регулювання месенджерів як інструментів поширення інформації займалися науковці Н. Дьякопулус, Н. Труман, В. А. Бірюков, А. А. Градюшко, Д. Є. Коноплев, М. Корнев, В. А. Степанов, А. Д. Іванов. В даних дослідженнях виокремлюються особливості використання месенджерів, як одних із перспективних напрямків поширення інформації. Однак, окрім позитивних сторін – активне та неконтрольоване використання месенджерів може призводити до загроз в сфері інформаційної безпеки держави та суспільства. Питання використання російською федерацією месенджерів та соціальних медіа для проведення інформаційних операцій проти України, особливо в ході повномасштабного вторгнення, є вкрай малодослідженим.

Мета: прогнозування динаміки розвитку месенджерів в правовій системі України та розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення правової репрезентації новітніх інформаційних технологій з ознаками ЗМІ, які здатні поширювати інформацію на необмежену кількість осіб. Виокремлення проблематики регулювання новітніх інформаційних ресурсів з ознаками ЗМІ в контексті інформаційної війни України та російської федерації.

Виклад основного матеріалу: Український законодавець характеризує сучасний розвиток інформаційного середовища в Україні – як один із пріоритетних напрямків. З метою підвищення національної конкурентоздатності та розвитку інформаційних технологій в суспільстві – держава акцентує увагу на розвитку інформаційного середовища. В той же час, нормативно-правові акти України регулюють діяльність ЗМІ частково, визначаючи лише окремі форми поширення масової інформації [1–7].

Проаналізувавши національне законодавство можна відобразити декілька ключових елементів щодо визначення ЗМІ:

- Засобом масової інформації є лише зареєстрована організація;
- Чинне законодавство акцентує увагу на правове регулювання окремих форм діяльності ЗМІ, а не на забезпечення сутності такої діяльності;
- Фактичне ЗМІ відображає можливість доведення інформації до необмеженої кількості осіб;
- Діяльність ЗМІ не повинна суперечити законодавству та завдавати шкоду державі або українському суспільству.

Усвідомлення важливості регулювання інтернет-площини є необхідним елементом формування сучасного інформаційного середовища. Оскільки на відміну від нормативно-правових актів України, інтернет не має кордонів та дозволяє поширювати інформацію швидко, масово, цілеспрямовано. Сьогодні є безліч варіантів донесення інформації масово, але правове регулювання відбувається далеко не у кожному випадку. Такий стан речей становить загрозу для суспільства та держави, оскільки формує не врегульовані аспекти суспільної життєдіяльності, що можуть призводити до різних негативних наслідків, особливо в контексті російсько-української війни.

Визначивши ключові аспекти правового регулювання діяльності ЗМІ в Україні – необхідно визначити і міжнародний досвід та тенденції, оскільки це дозволить провести більш детальне дослідження та виокремити важливі аспекти регулювання діяльності соціальних мереж та месенджерів. Зокрема, аудіовізуальна політика в ЄС регулюється статтями 167 і 173 Договору про функціонування Європейського Союзу [9]. Ключовим законодавчим актом у цій сфері є Директива про аудіовізуальні медіа-послуги, яка була переглянута у 2018 році, а Хартія основоположних прав Європейського Союзу вимагає поважати «свободу та плюралізм ЗМІ»

[9; 10; 11]. У відповідності до ст. 8 Директиви про аудіовізуальні медіа-послуги [12] визначається, що діяльність в мас-медіа середовищі держави-члени забезпечують належними засобами, щоб аудіовізуальні медіа-послуги, що надаються постачальниками медіа-послуг під їхньою юрисдикцією, не містили жодного розпалювання ненависті на основі раси, статі, релігії чи національності. Загалом проаналізувавши нормативно-правові акти Європейського Союзу можна позначити спрямованість правового регулювання саме в контексті забезпечення основних цінностей і свобод людини і громадянина. І вже інші правові норми спрямовуються на досягнення цих цілей. Також нормативно-правова база Європейського Союзу акцентує увагу саме на територіальності таких послуг, що в сучасних умовах трансформації інформаційного середовища є небезпечним як для держави, так і для суспільства.

В процесі визначення доцільності Європейського законодавства щодо діяльності ЗМІ необхідно визначити політичні умови існування країн-членів Європейського Союзу, а також фактор відсутності війни, який наявний в Україні. Це є надзвичайно важливим при спробах перейняття європейського досвіду та імплементації європейських правових норм без адаптації до українських реалій. Оскільки хоча країни-члени Європейського Союзу і знаходяться під постійним тиском російської федерації – основний масив інформаційної агресії приходить на Україну. За таких обставин, українське законодавство має враховувати не лише сучасні тенденції забезпечення прав і свобод людини і громадянина, але і ефективно захищати національні інтереси українського народу. Особливого значення набуває використання державою-агресором новітніх форм ЗМІ та соціальних медіа через які вона просуває пропаганду, проводить інформаційно-психологічні операції та диверсії. Зокрема, аналізуючи військову стратегію російської федерації в перші дні повномасштабного вторгнення, однозначно можна стверджувати, що ворог намагався перемогти України за теорією блицкригу, тобто швидкоплинної війни. Дана теза просувалася в російських ЗМІ як елемент стратегії інформаційної агресії тривалий час, але як різновид інформаційно-психологічної диверсії почала використовуватися лише від 24.02.2022. Оскільки розрахунок на військовий блицкриг і швидке просування російських збройних формувань базувалося виключно на інформаційному домінуванні і захопленні ініціативи в інформаційному просторі Укра-

їни. Цю концепцію можна прослідкувати і в промові путіна щодо проголошення так званої «спеціальної воєнної операції» від 24.02.2022, де президент російської федерації закликав українську армію складати зброю, а українське населення не чинити опору окупаційним військам. Месенджери та соціальні медіа в цій стратегії займають важливе місце, адже вони є нетиповим джерелом поширення інформації, поза розважальним чи побутовим контентом, і тому люди є більш лояльними до них, а ніж до інших ЗМІ. Також існує фактор близького знайомства з поширювачами інформації, адже коли повідомлення приходить від знайомої людини – воно значно легше оминає когнітивні бар'єри захисту людини і сприймається майже безапеляційно. Швидкість реакції користувачів месенджерів або соціальних медіа на інформацію є найшвидшою серед доступних сьогодні ЗМІ, фактично ця швидкість домінує над аналізом та критичним осмисленням інформації. І тому ворог використовує соціальні медіа та месенджери для проведення інформаційно-психологічних диверсій та руйнування тилового забезпечення українських сил оборони та військово-політичного керівництва. Характерним є те, що в соціальних медіа або месенджерах доволі складно перевірити першоджерело інформації і тому поширенням дезінформації можуть займатися навіть цілком проукраїнські інформаційні джерела, оскільки задля отримання найбільшого відклику користувачів та збільшення кількості власної аудиторії – вони намагаються подати резонансну новину першими. Натомість, одним з ключових елементів російської інформаційної агресії і є вплив на українське суспільство через емоції та болючі для суспільства теми, які викликають резонанс. У поєднанні з відверто проросійськими інформаційними джерелами – формується надзвичайно агресивне інформаційне середовище для українського суспільства. Держава-агресор може просувати свою пропаганду, може вчиняти інформаційно-психологічні операції та диверсії, навіть може впливати на світосприйняття українського суспільства через поширення імперіалістичного мета-нарративу. Це стає можливим не лише завдяки нетиповому сприйняттю месенджерів та соціальних медіа як ЗМІ, але і у відповідності до тенденції щоденного їх використання українським суспільством, що однозначно може прогнозувати подальші конструкції сприйняття реальності.

Зокрема, з перших днів війни російською федерацією використовувалися меседжі про швидке захоплення міст та прорив фронту, що

мало дезорієнтувати українські сили оборони та сіяти паніку серед цивільного населення, і це б призвело до блокування логістичних маршрутів та внутрішньої соціально-політичної кризи. За умови паралельного швидкого просування збройних сил російської федерації на території України – це мало б максимально руйнівний для України ефект. Дану ідею можна охарактеризувати як інформаційний блицкриг, який мав на меті захопити інформаційний простір України та знищити волю до опору серед українців. Натомість, ворог зазнав фатальної помилки, а саме не врахував нинішнього науково-технологічного прогресу в сфері інформаційних технологій і це призвело до краху інформаційного фронту в перші дні війни і неможливості його відновлення протягом тривалого часу. Такий стан речей сформував умови за яких українське суспільство та влада консолідувалися і змогли налагодити ефективну систему протидії зовнішньому агресору. Цей аспект російсько-української війни підкреслює важливість правового визначення та регулювання сучасних інформаційних джерел з ознаками ЗМІ, до яких можна віднести месенджери та соціальні медіа.

Наприклад, в застосунку Telegram можна створювати групи до 200 000 учасників та канали з необмеженою кількістю осіб. Це ж стосується й інших застосунків, таких як Viber, Twitter, Instagram, Tik-Tok, тощо. Саме тут і можна проаналізувати першу ознаку характерну ЗМІ, що інформація може бути донесена до необмеженої кількості осіб. Важливим є також, що обмежується кількість безпосередніх учасників групи, але можливість пересилання повідомлень та створення будь-якої кількості груп та каналів робить месенджери та інші форми соціальних медіа одними з найбільш швидко реагуючих ЗМІ. З одного боку, це позитивний елемент задля поширення достовірної інформації та реакції суспільства на певні події. З іншого боку це ідеальне середовище для комунікації злочинців різного спрямування, поширення ідеології деструктивного характеру, формування системи впливу на свідомість великої аудиторії месенджеру або соціальних медіа. Це яскраво відобразилося не лише в процесі підготовки російської федерації до війни та формування в Україні проросійського інформаційного фронту, але і в ході повномасштабного зіткнення від 24 лютого 2022 року. Однак, якщо в перші дні війни ворог намагався знищити опір, то сьогодні інформаційна кампанія спрямовується на політичну дезорієнтацію суспільства та заклики до підписання

миру. Для російської держави це можливість провести перегрупування та більш ефективно використати свій військовий та інформаційний потенціал в майбутньому з врахуванням всіх помилок, які були допущені на початку війни. Держава-агресор і сьогодні використовує, значну за обсягом аудиторії мережу інформаційних ресурсів, які негативно впливають на інформаційний спротив України.

І найголовніше, це те що організація каналу або відповідної групи не потребує державної реєстрації або будь-якої акредитації. Тобто, майже будь-хто може використовувати месенджер для будь-яких цілей і це буде стримуватися лише внутрішньою службою безпеки певного застосунку. Враховуючи, що вони не мають меж, то і регулювання в межах месенджеру визиває певні сумніви, зокрема як процедурно так і в контексті реальної ефективності. Використання та поширення інформації також може відбуватися не з метою нанесення цілеспрямованої та конкретної шкоди, а і з метою дестабілізації суспільства через поширення проросійських наративів. Прикладом може слугувати розхитування політичної ситуації в Україні шляхом використання месенджерів російською федерацією та її агентурними напрацюваннями [8]. Зокрема, держава-агресор використовує месенджери через швидкість реакції на інформацію його користувачів, що значно зменшує їх рівень критичного мислення, а тому використання пропаганди є доволі ефективним. Управління месенджерами через агентів інформаційного впливу мало не лише сприяти швидкому захопленню України завдяки поширенню панічних настроїв всередині українського суспільства в перші дні війни, але і сприяти подальшому розвитку процесів інформаційної експансії. А тому, визначаючи всі можливості месенджерів, кількість та динаміку формування аудиторії, можливості щодо поширення інформації будь-якого типу, відсутність державної реєстрації та регламентації – вони стають не лише зручним застосунком для користування пересічними громадянами, але і зброєю у інформаційному середовищі. З метою недопущення деструктивного використання месенджерів та соціальних медіа, таких як: Telegram, Viber, Instagram, тощо – необхідно створити ефективну систему правового регулювання діяльності месенджерів як однієї із новітніх форм ЗМІ. Правове регулювання в Україні повинно базуватися на особливостях поширення сучасних світових тенденцій та потребі регулювання діяльності ЗМІ. Тобто, варто сформувати спеціальний закон або правову норму що буде визначати

характерні ознаки впливу сучасних технологій на розвиток та видозміну ЗМІ. За таких умов, майбутнє законодавство повинно враховувати не лише конкретні форми вираження діяльності ЗМІ (як наприклад, друкований спосіб чи діяльність інтернет-видань), але і визначати сутність та зміст такої діяльності. Такий закон має передбачити умови правового регулювання інтернет ресурсів з ознаками ЗМІ навіть за умови відсутності їх реєстрації, як це відбувається в месенджерах та соціальних медіа, але за наявності факту можливості впливу на суспільну думку. Значний акцент має знаходитися в площині забезпечення національних інтересів, тому закон має врахувати не лише можливість донесення інформації до необмеженої кількості людей, але і відобразити контент, який є несприйнятливим для українського інформаційного простору в контексті російсько-української війни. Здебільшого це стосується різних агентів інформаційного впливу або осіб які можуть чинити такий вплив, і просують проросійські наративи чи інші різновиди інформації, яка розкладає українське суспільство. Наприклад, до такого контенту можна віднести інформацію, яка просувається: провладними російськими блогерами, telegram-каналами, які належать терористам, групами у Facebook що пов'язанні з лідерами заборонених в Україні політичних партій, некваліфікованими інформаційними джерелами з України, не можуть усвідомити деструктивного характер інформації, тощо. Тому, враховуючи стрімку динаміку розвитку інформаційного середовища – стає очевидним, що право не може своєчасно та адекватно регулювати конкретні інформаційні відносини, і законодавча діяльність повинна першочергово формувати уявлення про зміст та сутність явищ та тенденцій. І вже згодом адаптувати ті чи інші форми результатів технологічно-інформаційного розвитку до правової системи та середовища правового регулювання.

Висновки: Таким чином, можна позначити, що сучасне інформаційне середовище є динамічним і тому, держава має впроваджувати відповідні механізми не лише реагування, але і прогнозування змін. За умови відсутності проактивної позиції щодо правового забезпечення діяльності всіх ресурсів з ознаками ЗМІ – можна втратити контроль над інформаційною складовою діяльності суспільства, що неодмінно зменшить рівень захищеності як держави, так і всіх її громадян. Надзвичайно небезпечним це стає при врахуванні рівня інформаційного тиску з боку російської федерації та проблем, які виникають в ході протидії інформаційній агресії. Держава-агресор

використовує значний інструментарій різних видів інформаційної агресії і це є безпосередньою загрозою національним інтересам українського народу та українській державності. Тому, правове регулювання новітніх інформаційних джерел з ознаками ЗМІ має відбуватися не лише у контексті глобалізації та європейських тенденцій забезпечення прав і свобод людини і громадянина, але і відображати реальні загрози існуванню української державності на сучасному етапі її розвитку.

Наразі в Україні розглядається законопроект «Про медіа», який визначає більш прогресивні умови діяльності різних типів та форм медіа в інформаційному просторі [5]. Тобто можна побачити значний прогрес у порівнянні з чинним законодавством, але законодавець все одно прив'язується до визначення «медіа», яким намагається охопити всі інформаційні ресурси. Також в цьому законопроекті зазначається можливість реєстрації суб'єктів онлайн-медіа, а тому особи які володіють інформаційним онлайн-ресурсом з ознаками ЗМІ можуть і не реєструватися в якості окремого суб'єкту у сфері онлайн – медіа. Теж саме стосується і іноземних інформаційних ресурсів, правове регулювання яких чітко не передбачено ні чинним законодавством, ні законопроектом «Про медіа». За таких обставин, правове регулювання онлайн-ресурсів або площадок з ознаками ЗМІ в межах загального закону про медіа, зокрема месенджерів та соціальних медіа – не є можливим через різну

специфіку діяльності варіацій ЗМІ та ресурсів з ознаками ЗМІ. Врахування диференціації цих понять є необхідним в сучасному правовому дискурсі, адже науково-технологічний розвиток інформаційних технологій відбувається набагато швидше за зміни правового характеру. Прогалини в правовій системі вже використовувалися ворогом для нанесення шкоди українській державності та суспільству, і відсутність трансформації підходу до визначення інформаційних ресурсів з ознаками ЗМІ – становить загрозу національній та державній безпеці України.

Враховуючи роль та значення інформаційних технологій в сучасному житті і в контексті російсько-української війни, можна стверджувати стратегічну важливість їх правового врегулювання відповідно до умов та проблем сучасного розвитку української держави. Сучасна динаміка розвитку інформаційних технологій потребує обов'язкового виокремлення інформаційних ресурсів з ознаками ЗМІ та всіх інших можливостей передачі масової інформації через мережу Інтернет в окремий і спеціальний закон. Запровадження окремого закону дозволить регулювати не лише діяльність месенджерів як інформаційного ресурсу, але і поглибити механізми регулювання і реалізації юридичної відповідальності для інших ресурсів, які мають ознаки ЗМІ, проте не можуть бути врегульовані через застарілі механізми чинного законодавства в сфері інформаційних відносин.

Література:

1. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text> (дата звернення: 21.10.2022)
2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 21.10.2022)
3. Закон України «Про інформацію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 21.10.2022)
4. Закон України «Про телебачення і радіомовлення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text> (дата звернення: 21.10.2022)
5. Проект закону Про медіа. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69353 (дата звернення: 21.10.2022)
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (дата звернення: 21.10.2022)
7. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text> (дата звернення: 21.10.2022)
8. Офіційний сайт Служби Безпеки України. URL: <https://ssu.gov.ua> (дата звернення: 21.10.2022)
9. Хартія основоположних прав Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text
10. European Parliament. Audiovisual and media policy. URL: <https://www.europarl.europa.eu/portal/en> (дата звернення: 21.10.2022)
11. The Freedom of Information Act (FOIA). URL: <https://www.foia.gov> (дата звернення: 21.10.2022)
12. Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32010L0013> (дата звернення: 21.10.2022)

References:

1. Law of Ukraine «On printed mass media (press) in Ukraine». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text> [In Ukrainian]
2. Constitution of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> [In Ukrainian]
3. Law of Ukraine «On Information». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> [In Ukrainian]
4. Law of Ukraine «On Television and Radio Broadcasting». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text> [In Ukrainian]
5. Draft law on media. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69353 [In Ukrainian]
6. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated October 15, 2021 «On Information Security Strategy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> [In Ukrainian]
7. Law of Ukraine «On Basic Principles of Information Society Development in Ukraine for 2007-2015». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text> [In Ukrainian]
8. Official website of the Security Service of Ukraine. URL: <https://ssu.gov.ua> [In Ukrainian]
9. Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text [In English]
10. European Parliament. Audiovisual and media policy. URL: <https://www.europarl.europa.eu/portal/en> [In English]
11. The Freedom of Information Act (FOIA). URL: <https://www.foia.gov> [In English]
12. Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32010L0013> [In English]

УДК 32.019.51

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.1.7>**Микола СТРЕЛЬБИЦЬКИЙ**

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, головний науковий співробітник Національної академії Служби безпеки України, вул. Михайла Максимовича, 22, Київ, Україна, 03066

ORCID: 0000-0002-9991-0199

Максим ГРИНЬ

магістр права Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій Національної академії Служби безпеки України, вул. Авіаконструктора Антонова, 2/32, Київ, Україна, 03035, maksim.grinok@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7255-0365

Mykola STRELBYTSKY

Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Chief researcher of the National Academy of the Security Service of Ukraine, 22, Mykhaila Maksymovycha str., Kyiv, Ukraine, 03066

ORCID: 0000-0002-9991-0199

Maksym HRYN

Master of Law of the Institute of Information Security and Strategic Communications of the National Academy of the Security Service of Ukraine, 2/32, Aviakonstruktora Antonova str., Kyiv, Ukraine, 03035, maksim.grinok@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7255-0365

КОГНІТИВНА ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ**COGNITIVE WAR OF RUSSIA AGAINST UKRAINE**

У статті аналізуються особливості виникнення і реалізації концепції когнітивної війни росії проти України. Держава-агресор використовує низку способів та методів ведення інформаційної війни, що виражається у проведенні інформаційної агресії, історико-культурної експансії та когнітивному викривленні реальності. Об'єктом військового впливу є український народ, суспільство та держава. Але, якщо протидія інформаційній агресії та експансії є очевидною необхідністю, то когнітивний аспект інформаційної війни зрідка згадується у наукових роботах та повністю відсутній в чинному законодавстві. Це є серйозною стратегічною проблемою для української держави, адже такі види пропаганди як дезінформація, інформаційно-психологічні операції чи диверсії є інструментом лише тактичного рівня або, за окремих умов, тільки відволікаючим фактором. Найбільш акцентований удар стратегічного спрямування ворог завдає в когнітивній площині, де він здатен впливати на систему моделювання мислення. Це стосується умов ментального розвитку суспільства, його біхевіористичних моделей та формування контролю за пізнавальними процесами. Когнітивний аспект інформаційної війни, здебільшого, реалізується через поширення наративів у середовищі масової культури, науки і розважального контенту. Нездатність суспільства розрізняти відверту пропаганду від прихованої – відображає високий рівень ефективності останньої. Вплив на моделі мислення є ключовим елементом стратегії інформаційної війни російської федерації, адже дозволяє створити фундамент для будь-яких інших видів агресії, включаючи збройну, економічну чи політичну. Вираження когнітивного аспекту інформаційної війни відбувається через побудову конкретних алгоритмів мислення, зв'язків причин і наслідків, умов взаємодії стимулів та реакцій. Зазначається, як російська федерація намагається моделювати поведінку і алгоритми мислення всередині українського суспільства. Також, пропонується вдосконалення механізмів протидії інформаційно-когнітивним загрозам за рахунок впровадження нового нормативно-правового акту.

Ключові слова: гібридна війна, когнітивна війна, інформаційна війна, інформаційно-когнітивні операції.

The article analyzes the features of the emergence and implementation of the concept of cognitive war of Russia against Ukraine. The aggressor state uses a number of ways and methods of conducting information warfare, which is expressed in conducting information aggression, historical and cultural expansion, and cognitive distortion of reality. The object of military influence is the Ukrainian people, society and the state. But, if countering information aggression and expansion is an obvious necessity, then the cognitive aspect of information warfare is rarely mentioned in scientific works and is completely absent in current legislation. This is a serious strategic problem for the Ukrainian state, because such types of propaganda as disinformation, information and psychological operations or sabotage are only a tactical level tool or, under certain conditions, only a distracting factor. The most pronounced blow of the strategic direction of the enemy is in the cognitive plane, where it is able to influence the thinking

modeling system. This concerns the conditions of mental development of society, its behavioral models and the formation of control over cognitive processes. The cognitive aspect of the information war is mostly realized through the spread of narratives in the medium of mass culture, science and entertainment content. Society's inability to distinguish overt propaganda from covert propaganda reflects the high level of effectiveness of the latter. Influence on thinking patterns is a key element of the information war strategy of the Russian Federation, because it allows to create a foundation for any other types of aggression, including armed, economic or political. The expression of the cognitive aspect of the information war takes place through the construction of specific thinking algorithms, cause and effect relationships, conditions for the interaction of stimuli and reactions. It is noted how the Russian Federation tries to model behavior and thinking algorithms within Ukrainian society. It is also proposed to improve the mechanisms of combating informational and cognitive threats due to the introduction of a new legal act.

Key words: hybrid warfare, cognitive warfare, information war, information-cognitive operations.

Постановка проблеми: За сучасних умов розвитку інформаційно-комунікативних технологій виникають нові типи інформаційних операцій. Якщо події ХХ століття здебільшого визначалися збройними конфліктами, то в першій половині ХХІ століття важливого значення набувають гібридні форми агресії. Така тенденція визначається стабільністю системи міжнародної безпеки, яка виникла після Другої світової війни і позначає збройні протистояння великих держав неприйнятними в сучасному світі. Тому, зростає актуальність інших форм агресії, зокрема таких як: економічна, політична, інформаційна.

Аналіз останніх досліджень та публікацій: проблематика когнітивної війни є недостатньо розробленою в сучасному науковому середовищі, адже здебільшого виражається через психологічний контекст впливу на окремих осіб. Натомість, в умовах ведення сучасних війн – когнітивна війна стає системою та цілеспрямованою діяльністю ворога у ході контролю за інформаційними потоками. Також недостатньо розробленою є концепція когнітивної війни в НАТО, оскільки хоча альянс і систематично заявляє про новий вид війни – чітких механізмів регулювання когнітивного впливу та протидії на рівні законодавства не існує [5; 6]. Серед науковців тему когнітивного впливу на суспільство та когнітивної війни досліджували: О. Свідерська, К. Келлі, В. Сінгер, О. Буров, П. Померанцев [9], Г. Почепцов [10–12], Ю. Когут [7], М. Дорошко [8] та інші.

Мета: аналіз способів реалізації когнітивної війни на українське суспільство та визначення проблемних аспектів подолання когнітивного впливу для подальшого вдосконалення сучасних механізмів захисту української державності від російської агресії. Також, важливим є прогнозування перспективи протидії когнітивному впливу для недопущення реалізації ідей російського реваншизму.

Виклад основного матеріалу: Інформаційна агресія є важливим елементом в стратегії подолання ворога, оскільки в результаті глобалізації та технологічного розвитку, зна-

чно зріс рівень використання автоматизованих систем, інформаційних та інтернет-технологій. З одного боку такі зміни значно спрощують життєдіяльність людини, з іншого формують нові типи загроз. Це не є негативним чи позитивним явищем, оскільки є результатом розвитку і лише відображає дійсність. Цей аспект необхідно враховувати при побудові ефективних моделей протидії інформаційним загрозам сучасного типу. Концепція гібридних війн, які не порушують загального балансу міжнародно-безпекової системи, передбачає використання інформаційної війни в якості основного методу політичної боротьби між державами. Інформаційні спеціальні операції є ефективним методом досягнення політичних, економічних, військових та інших цілей в сучасних стосунках між державами. Такі операції є набагато менш затратними за військові інтервенції, причиняють менше репутаційних ризиків за економічну конфронтацію і фактично, є непомітними для механізмів юридичної відповідальності. Інформаційна війна не є новим явищем для світу, проте стрімкий розвиток комунікативних технологій, робить її значно складнішою та динамічнішою. Це ускладнює можливість ефективної протидії інформаційному впливу на суспільство і державу. Такий вплив може реалізуватися на трьох основних рівнях:

1) Тактичний – передбачає рішення невеликих або середніх завдань, які можуть мати миттєвий результат і позначати переваги в конкретних проблемних питаннях;

2) Оперативний – передбачає рішення великих завдань, які мають тривалий результат і позначають переваги в інформаційних тенденціях;

3) Стратегічний – передбачає рішення глобальних завдань, які мають довготривалий результат і задають інформаційні тенденції;

Тактичний рівень характеризується використанням інформаційно-психологічних операцій та інформаційно-психологічних диверсій, які спираються на дезінформацію і викривлення інформації. Це може бути неправдиве або частково неправдиве висвітлення подій, подання неактуальної чи викрив-

леної інформації, тощо. Оперативний рівень вже передбачає використання більш тривалих інформаційних операцій, які зокрема, будуть підвищувати рівень втомленості від подій, нагнітання паніки, актуалізацію суспільно-соціальних проблем. Здебільшого це робиться через системні інформаційні викиди та використання оперативних наративів. Наприклад, теза про безкінечні запаси ракет в російській федерації не є правдивою, але формує хибне уявлення у суспільства про постійні обстріли з боку російської федерації, і тому через це зростає рівень соціальної напруги. Те саме стосується і тези про включення Херсонської та Запорізької області до складу РФ, а отже і спроможності застосування ядерної доктрини, що має призвести до панічних настроїв в українському суспільстві та небажанні деокупації територій. Стратегічний рівень передбачає використання когнітивного впливу та ставить собі за мету моделювання свідомості суспільства через просування конкретних наративів. Такий вид діяльності є довготривалим, а тому здатен впливати на ворога через алгоритмізацію його життя та світосприйняття. Розвиток когнітивного аспекту інформаційної війни позначає виникнення і актуалізацію явища когнітивної війни. Вона є різновидом інформаційної агресії, оскільки в сучасних умовах, основний вплив реалізується через контроль над інформаційними потоками. Натомість, її об'єктом виступають процеси мислення і пізнання, сприйняття і обробки інформації, вироблення причинно-наслідкових зв'язків.

Інформаційна агресія російської федерації проти України передбачає проведення когнітивної війни, яка розвалює українську суспільну свідомість. Через залучення когнітивних методів впливу фрагментується колективне світосприйняття, а тому стає можливим просування стратегічно-орієнтованих пропагандистських наративів держави-агресора. Вони базуються на глобальних аспектах функціонування російської державності і створення моделей, за яких такі аспекти стануть прийнятними для українського суспільства. В межах російсько-української когнітивної війни можна виокремити багато суспільних верств та шляхів впливу на них. Сегментація відбувається за віком, соціальним статусом, рівнем освіти, географічними показниками, приналежністю до соціальних чи політичних груп, гендером, тощо. Наприклад, вікова класифікація ґрунтується на основних цінностях пов'язаних з процесами онтогенезу:

Для дітей когнітивний ефект виражається у нав'язуванні стереотипів та патернів пове-

дінки. Наприклад, в зазначених мультфільмах події відбуваються в Давньоруській державі, але організаційна модель відповідає російській імперії (бояри, продаж квасу у Європу (алюзія на продаж росією газу до ЄС), російські міста, попи, тощо). Як наслідок, розвивається українська ідентичність і дитина не може критично осмислити всю отриману інформацію і тому вона або помилково ідентифікує себе з російським світоглядом, або потребує часу для переорієнтації в українську модель світосприйняття.

Когнітивний ефект на підлітків вчиняється здебільшого з метою перекручування цінностей та формування хибних орієнтирів подальшого розвитку. Оскільки для підлітків важливо мати позитивну соціальну оцінку, то вони активно залучаються до різних формальних чи неформальних об'єднань. За сучасних умов, це може бути навіть тренд в соціальних мережах, який об'єднує підлітків до єдиного соціального виміру. Держава-агресор використовує наративи, які романізують кримінальний спосіб життя, принижують навчання, підносять недбайливе ставлення до жінки та сім'ї, актуалізують радикальні соціально-політичні погляди, тощо. Стратегічно, така діяльність впливає на те, що підлітки не бажать навчатися і розвиватися, натомість хочуть швидко отримати соціальне визнання, що негативно впливає на стабільний розвиток суспільства загалом.

Молодь є однією з найбільш вразливих категорій у ході когнітивної війни, адже вона активно шукає засобів і способів реалізації в суспільстві, а також паралельно проходить процес сепарації від батьків. Основний когнітивний ефект походить від соціальних медіа, адже молодь є їх найбільшим користувачем. Проблема полягає в тому, що держава-агресор спонсорує інформаційні джерела, які проводять поширення деструктивних наративів до українського суспільства. А тому, першочергово може здатися, що в соціальних медіа не має пропаганди. Проте, за сучасних умов, пропаганда не є вираженням лише таких передач як «60 хвилин», «Russia Today» і так далі. Відповідні, стратегічно-когнітивні наративи можуть бути замасковані в контенті блогерів, розважальних передач, телеграм-каналах. Зокрема, просуваються наративи про перспективність розвитку росії та її привабливість для молоді, яка прагне розвитку. Також, популярним є наратив про всеосяжність матеріальних благ, а тому не важлива національна чи культурна ідентичність. Деякі інформаційні джерела популяризують російського президента та створюють йому пози-

Таблиця 1

Особливості когнітивного впливу за віковими показниками

Вік	
Діти	Діти не є активними учасниками соціуму, тому когнітивний вплив здійснюється за рахунок нав'язування певних моделей поведінки та мислення, які сприймають дітьми без критичного осмислення. Прикладом є мультфільми «Маша і ведмідь», серії мультфільмів «Три богатирі», «Іван Царевич та Сірий вовк», YouTube-програми, тощо.
Підлітки	Підлітки є більш критичними за дітей, але вони знаходяться у стадії соціальної адаптації. Тому, для них надзвичайно важливою є соціальна оцінка. Когнітивний вплив впроваджується через деструктивні тренди в соціальних мережах, популяризацію субкультурних течій, які дають можливість підлітку стати частиною якогось соціуму.
Молодь	Молодь здатна критично осмислювати інформацію, проте вона завжди знаходиться у стадії активного розвитку і пошуку можливостей реалізації. Когнітивний вплив реалізується через соціальні мережі, відео-хостинги, месенджери, де поширюються та заохочуються способи легкого заробітку матеріальних речей на противагу поступовому збільшенню свого професіоналізму в певних галузях.
Люди середнього віку	Люди середнього віку, зазвичай, є більш поміркованими за попередні вікові групи і тому потребують стабільності. Когнітивний вплив реалізується через соціальні медіа та відео-контент (телефір, YouTube). Середня вікова група критично осмислює інформацію, а тому основні зусилля робляться на актуалізацію когнітивних упереджень, які заважають об'єктивно ставитися до інформації. В результаті чого, ворог просуває свої стратегічні наративи.
Люди похилого віку	Люди похилого віку більш схильні до рефлексії, тому ворог використовує ностальгію як основне джерело когнітивного впливу. Апеляція до минулого є ефективним засобом, особливо якщо використовується поруч з матеріальними привілеями. Джерела поширення можуть бути різні, але здебільшого це теле- і радіо- ефіри, а також інтернет-ЗМІ.

Джерело: розроблено автором

тивний імідж. Інші знецінюють роль української державності, нав'язують комплекси меншовартості, позначають непотрібність та незатребуваність освіти, пропагують корупцію, тощо. Загалом, за рахунок когнітивного впливу на молодь відбувається її примітивізація. Такий стан речей є природним процесом для російської федерації, оскільки в авторитарних системах розумні і талановиті люди є не джерелом прогресу, а проблемою для влади. В демократичній Україні зовсім інші цінності, тому можна спостерігати проблему системної дезорієнтації української молоді.

Методи когнітивного впливу на людей середнього віку не є універсальними, адже на відміну від молоді та підлітків, яких об'єднують освітні інституції – люди середнього віку є сильно сегментованою категорією. Тому, з метою видозміни їх світосприйняття, ворог використовує методи соціально-економічного та політичного розшарування. Найбільш ефективними в цьому контексті є когнітивні упередження, які загалом є характерними для осіб середнього віку. Вони виражаються у нелогічності та непослідовності певних висновків через значний вплив особистого досвіду на систему світосприйняття. Ворог, відповідно, враховує такий досвід і підбирає прийнятні наративи.

Найбільш яскравим прикладом є дестабілізація суспільства через формування ажіотажу довкола процесів викривлення історичних фактів, зокрема це стосується окремих постатей, таких як Мазепа, Бандера, Шухевич та інші. Також питань економічного чи політичного вектору, які унеможливають глобалізацію чи нав'язують комплекс меншовартості, наприклад тези про «Ukraine fail state», тотальну корупцію, дешевий газ, «Ніхто не чує Донбас», «У Львові б'ють російськомовних», «Америка викупить Україну», «нічого не зміниться, ми маленькі люди», тощо. Ключовою характеристикою когнітивного ефекту на людей середнього віку є страх, оскільки він базується на небажанні втрати стабільності і переходу до стадії пошуку, який є характерним для попередньої вікової групи.

Когнітивний вплив на людей старшого або похилого віку вчиняється через ностальгію, яка є основним мотивом онтогенезу на цьому віковому етапі. Для людей старшого віку характерним є рефлексія, тобто спогади про минуле та оцінка своєї діяльності протягом життя. Також, важливим є той факт, що значна кількість людей похилого віку не займаються трудовою діяльністю і тому, в них можуть бути проблеми матеріального характеру. Держава-агресор використовує такі тригери для

створення відчуття безпорадності з подальшою маніпуляцією почуття злості на владу і суспільство, підвищуючи рівень ностальгії за своєю молодістю. Інструментарій когнітивного впливу на людей похилого передбачає видозміну поведінки через актуалізацію звичного способу життя, який був доступним для людей у радянському союзі. Тому, люди старшого віку, знаходячись під впливом ворожих когнітивних алгоритмів, не намагаються пристосуватися до сучасних реалій, а хочуть жити за минулого. Цей стан речей призводить до мінімізації громадських і державних інституцій, які б займалися питаннями людей старшого чи похилого віку. Також, змінюється орієнтир з виховання внуків та дітей, використання переваг сучасності на пошуки радянського минулого.

Таким чином, на прикладі вікової класифікації можна визначити рівень когнітивного впливу держави-агресора на українське суспільство через запровадження контролю за інформаційними потоками. Характерним є те, що ворог має систему унікального спрямування когнітивних механізмів впливу і тому для кожної аудиторії він підбирає автентичні меседжі, які відображають їх тригерні зони. Повернення до травматичного досвіду є ключовим елементом когнітивного впливу, оскільки це дозволяє актуалізувати та гіперболізувати проблему людини і згодом, надати їй, потрібний для ворога, варіант вирішення. За таких обставин, держава-агресор може моделювати тенденції у суспільстві та формувати не лише моделі поведінки, але і алгоритми мислення. Це становить загрозу національній безпеці України [1; 2], адже така діяльність спрямовується на стратегічний підрив процесів стабільного розвитку суспільства і державності. Варто зауважити, що поширення деструктивного контенту відбувається не лише за рахунок безпосередньо російських інформаційних джерел, але і за рахунок українських джерел, які піддаються когнітивному впливу російської федерації. Наприклад, замість створення україномовного сегменту YouTube формується реактивний до російського інформаційного середовища, де повністю повторюються їх тенденції, тренди та цінності. Такий самий стан речей на телебаченні, в соціальних медіа та інших ЗМІ. Для забезпечення національних інтересів це має стратегічне значення, оскільки чим більше держава-агресор реалізовує в українському інформаційному просторі когнітивних операцій – тим сильніше розвивається українська ідентичність та самосвідомість. Актуальність проблеми підкреслюється глобальними тен-

денціями діджиталізації життя та збільшення ролі інтернет-технологій [3]. Хоча сучасний розвиток інформаційно-комунікативних технологій і змінив інструменти когнітивної війни, вона проводиться росією не перше століття, і це вже призводило до негативних історичних поворотів, які ознаменувалися втратою української державності. Цей досвід має бути врахований при побудові сучасних механізмів протидії інформаційному та когнітивному впливу.

Висновки: Концепція гібридної війни, яку російська федерація проводить проти України [4] передбачає застосування інформаційних та когнітивних операцій, які дестабілюють українське суспільство та руйнують його зсередини. Тому, з метою більш ефективного протистояння російській федерації в інформаційному та когнітивному аспектах, необхідно вдосконалити чинне законодавство та адаптувати його до реалій сучасного і подальшого розвитку української державності. Доки російська федерація може використовувати концепцію гібридної війни проти України – остання залишається під інформаційно-когнітивним впливом. Це можливо за рахунок тотального нерозуміння українським суспільством небезпеки, яка йде від російської федерації в контексті когнітивної війни. Таке нерозуміння базується на гібридній війні, яка передбачає розхитування суспільно-політичних орієнтирів та зміщення акцентів з російської агресії на проблематику внутрішньополітичних процесів. А тому, лише за умови створення нового закону чи стратегії «Про інформаційну і когнітивну війну» можливо започаткувати створення передового та результативного механізму системного протистояння з російською федерацією. Обов'язковими елементами цього нормативно-правового акту мають стати:

1) Чітке визначення гібридної, когнітивної та інформаційної війни, видів пропаганди та способів її впровадження, мають бути зазначені основні джерела поширення та відображено важливість протидії російському інформаційно-когнітивному впливу для захисту національних інтересів України.

2) Позначити механізми протидії інформаційно-когнітивному впливу як важливі для збереження національних інтересів та цілісності держави;

3) Охарактеризувати протидію російській інформаційній та когнітивній агресії як систему діяльності;

4) Збільшення контррозвідувальних повноважень у сфері протидії інформаційному та когнітивному впливу всередині дер-

жави, з паралельним внесенням доповнень до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України;

5) Запроваджувати подальші тенденції розвитку освітнього та інформаційного середовища у сегменті протидії інформаційним та когнітивним загрозам;

Такий нормативно-правовий акт має розмежовувати інформаційну політику української держави на два важливі сегменти: стабільний розвиток і системна протидія російським загрозам. З одного боку, зако-

нодавство має регулювати сучасні процеси інформатизація та глобалізації, а з іншого безпосередньо визначати проблематику інформаційно-когнітивної агресії російської державності. Чинне законодавство не розмежовує цих понять і не відображає комплексність проблем пов'язаних з гібридною війною, тому сьогодні українська держава, навіть незважаючи на консолідацію суспільства в умовах повномасштабного вторгнення, залишається вразливою в межах інформаційної та когнітивної війни.

Література:

1. Закон України «Про національну безпеку України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 21.10.2022)
2. Стратегія національної безпеки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 21.10.2022)
3. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text> (дата звернення: 21.10.2022)
4. Про стратегію інформації безпеки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0080525-21#Text> (дата звернення: 21.10.2022)
5. NATO Review. Countering cognitive warfare: awareness and resilience. URL: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/05/20/countering-cognitive-warfare-awareness-and-resilience/index.html> (дата звернення: 21.10.2022)
6. Cognitive Warfare: The Future of Cognitive Dominance. First NATO scientific meeting on Cognitive Warfare (France) – 21 June 2021. URL: <https://www.innovationhub-act.org/sites/default/files/2022-03/Cognitive%20Warfare%20Symposium%20-%20ENSC%20-%20March%202022%20Publication.pdf> (дата звернення: 21.10.2022)
7. Кібервійни, кібертероризм, кіберзлочинність (концепції, стратегії, технології): практичний посібник / Ю.І. Когут. Київ: Консалтингова компанія «Сідкон»; ВД «Дакор», 2022. 284 с.
8. Неоголошенні війни Росії проти України у XX – на початку XXI ст.: Причини і наслідки / Микола Дорошко. вид. 2-ге, стереот. Київ: Ніка-Центр, 2020. 192 с.
9. Померанцев П., Це не пропаганда: Подорож на війну проти реальності. Переклад з англійської: О. Форостина. Київ: Yakaboo Publishing, 2020. 288 с.
10. Когнітивні війни в соціальних медіа, масовій культурі та масових комунікаціях / Георгій Почепцов. Харків: Фоліо, 2019. 314 с.
11. Гламур 2.0 Телесеріали, маскульт і соціальні медіа як творці віртуальної реальності / Георгій Почепцов. Харків: Фоліо, 2019. 410 с.
12. СРСР: країна, яка створена завдяки пропаганді / Георгій Почепцов. Харків: Фоліо, 2019. 459 с.

References:

1. Law of Ukraine «On National Security of Ukraine». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [In Ukrainian]
2. National security strategy of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> [In Ukrainian]
3. About the Basic Principles of Information Society Development in Ukraine for 2007-2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text> [In Ukrainian]
4. About Ukraine's security information strategy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0080525-21#Text> [In Ukrainian]
5. NATO Review. Countering cognitive warfare: awareness and resilience. URL: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/05/20/countering-cognitive-warfare-awareness-and-resilience/index.html> [In English]
6. Cognitive Warfare: The Future of Cognitive Dominance. First NATO scientific meeting on Cognitive Warfare (France) – 21 June 2021. URL: <https://www.innovationhub-act.org/sites/default/files/2022-03/Cognitive%20Warfare%20Symposium%20-%20ENSC%20-%20March%202022%20Publication.pdf> [In English]
7. Cyberwars, cyberterrorism, cybercrime (concepts, strategies, technologies): a practical guide / Yu.I. Cock. – Kyiv: Consulting company «Sidkon»; VD «Dakor» 2022. – 284 p. [In Ukrainian]
8. Russia's undeclared war against Ukraine in the 20th and early 21st centuries: Causes and consequences / Mykola Doroshko. – kind. 2nd, stereot. – Kyiv: Nika Center, 2020. – 192 p. [In Ukrainian]

9. Pomerantsev P., This is not propaganda: A journey to war against reality. Translated from English by O. Forostyna. Kyiv: Yakaboo Publishing, 2020. 288 p. [In Ukrainian]
10. Cognitive wars in social media, mass culture and mass communications / Georgy Pocheptsov – Kharkiv: Folio, 2019. – 314 p.
11. Glamor 2.0 TV series, mass culture and social media as creators of virtual reality / Georgy Pocheptsov – Kharkiv: Folio, 2019 – 410 p.
12. USSR: a country created thanks to propaganda / Georgy Pocheptsov – Kharkiv: Folio, 2019. – 459 p. [In Ukrainian]

УДК 34

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.1.8>**Юрій ТИМОШЕНКО**

кандидат юридичних наук, доцент, заступник директора, Навчально-науковий інститут держави і права імені князя Володимира Великого Міжрегіональної Академії управління персоналом, вул. Фроментівська, 2, Київ, Україна, 03039

ORCID: 0000-0002-9200-8792

Дмитро КИСЛЕНКО

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності, Навчально-науковий інститут держави і права імені князя Володимира Великого Міжрегіональної Академії управління персоналом, вул. Фроментівська, 2, Київ, Україна, 03039

ORCID: 0000-0001-6929-4236

Yurii TYMOSHENKO

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Deputy Director, Educational and Scientific Institute of State and Law named after Prince Volodymyr the Great of the Interregional Academy of Personnel Management, 2, Fromentivska str., Kyiv, Ukraine, 03039

ORCID: 0000-0002-9200-8792

Dmytro KYSLENKO

Doctor of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Law Enforcement and Anti-corruption Activities, Educational and Scientific Institute of State and Law named after Prince Volodymyr the Great of the Interregional Academy of Personnel Management, 2, Fromentivska str., Kyiv, Ukraine, 03039

ORCID: 0000-0001-6929-4236

ПОЛІЦІЯ ОХОРОНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

SECURITY POLICE NATIONAL POLICE OF UKRAINE AS A SUBJECT OF ENSURING INFORMATION SECURITY UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

Стаття присвячена дослідженню місця поліції охорони у системі суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки в умовах воєнного стану. **Мета роботи** полягає у дослідженні поняття «інформаційна безпека», суб'єктів її забезпечення, а також визначення ролі поліції охорони як суб'єкта забезпечення інформаційної безпеки. У статті було досліджено різні наукові визначення терміну «інформаційна безпека». **Новизна дослідження** полягає в тому, що фактично наразі відсутнє дослідження участі поліції охорони у забезпеченні інформаційної безпеки в Україні, а особливо в умовах воєнного стану. З початку повномасштабного вторгнення тисячі українців відчують наслідки періодичних масованих кібератак на інформаційні ресурси нашої країни. Надважливим є захист даних не тільки кожного конкретного громадянина, але і захист даних, що становлять собою складовий елемент національної безпеки. Враховуючи обмежений обсяг дослідження, нами не ставилося за мету дослідження і пропозиції щодо власного розуміння інформаційної безпеки. Водночас відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» інформаційну безпеку можна визнати складовою національної безпеки. Правоохоронні органи, зокрема поліція охорони є складовою частиною системи органів забезпечення інформаційної безпеки держави, які мають специфічні особливості функціонування в інформаційному середовищі. **Висновки:** в статті доводиться, що головним завданням поліції охорони є надання послуг з охорони відповідних об'єктів. Але в той же час поліція охорони є володільцем і користувачем інформації, яка потребує захисту від стороннього втручання, особливо в період воєнного стану. Водночас в законодавстві не визначено порядок забезпечення інформаційної безпеки під час виконання поліцією охорони своїх повноважень. Але прямо зазначено про забезпечення безпеки при виході особи з приміщення, забезпечення безпеки особи під час нападу, забезпечення безпеки дорожнього руху, забезпечення безпеки учасників і глядачів та інші суб'єкти і об'єкти забезпечення безпеки. Вважаємо, що питання забезпечення інформаційної безпеки в поліції охорони має бути законодавчо вирішено. Адже поліція охорони є користувачем великого обсягу інформації і відповідно має бути суб'єктом забезпечення інформаційної безпеки, особливо під час дії особливого правового режиму – воєнного стану.

Ключові слова: поліція охорони, інформаційна безпека, воєнний стан, забезпечення безпеки.

The article is devoted to the study of the place of the security police in the system of entities providing information security under martial law. The purpose of the work is to study the concept of "information security", the subjects of its provision, as well as the definition of the role of the security police as the subject of information security provision. The article examined various scientific definitions of the term "information security". The novelty of the research lies in the fact that there is currently no study of the participation of the security police in ensuring information security in Ukraine, especially in the conditions of martial law. Since the beginning of the full-scale invasion, thousands of Ukrainians have also felt the consequences of periodic massive cyber attacks on our country's information resources. It is extremely important to protect the data not only of each individual citizen, but also the protection of data, which is an integral element of national security. Given the limited scope of the research, we did not set as the goal of the research and proposals regarding our own understanding of information security. At the same time, according to the Law of Ukraine "On the Basics of National Security of Ukraine", information security can be recognized as a component of national security. Law enforcement agencies, in particular the security police, are an integral part of the state information security system, which have specific features of functioning in the information environment. Conclusions: the article proves that the main task of the security police is to provide services for the protection of the relevant objects. But at the same time, the Security Police is the owner and user of information that needs protection from outside interference, especially during martial law. At the same time, the legislation does not define the procedure for ensuring information security during the police's performance of its powers. But it is directly stated about ensuring the safety of a person when leaving the premises, ensuring the safety of a person during an attack, ensuring the safety of road traffic, ensuring the safety of participants and spectators and other security subjects and objects. We believe that the issue of ensuring information security in the security police should be resolved by law. After all, the security police is the user of a large amount of information and, accordingly, should be the subject of ensuring information security, especially during the operation of a special legal regime – martial law.

Key words: security police, information security, martial law, security.

Постановка проблеми. В умовах цифрової трансформації суспільства, держави, здійснення державою своїх функцій, забезпечення інформаційної безпеки набуває вкрай великої актуальності. Питанням забезпечення інформаційної безпеки займаються органи на загальнодержавному рівні, органи на місцевому рівні і кожен громадянин також вживає заходів по забезпеченню інформаційної безпеки.

Враховуючи надвелике значення інформаційної безпеки, а також відповідні наукові, законодавчі і правозастосовні напрацювання, нами обґрунтовується точка зору, що забезпечення інформаційної безпеки слід розглядати в контексті забезпечення національної безпеки. Подальший виклад матеріалу дозволить обґрунтувати наведену тезу.

Актуальність обраної тематики підтверджується на загальнодержавному рівні. Так, 11–13 травня 2021 р. в рамках Всеукраїнського Форуму «Україна 30. Безпека країни» (All-Ukrainian Forum «Ukraine 30. Security of the country») було обговорено низку ключових питань у сфері національної безпеки. Зокрема, спікери зазначили, що інформаційна безпека в контексті національної безпеки носить дуальний характер. По-перше, інформаційна безпека спрямована на те, щоб захистити збалансований інтерес в інформаційній сфері людини, особистості, громадянина, держави та суспільства. Є баланс в інформаційній сфері усіх стейкхолдерів. Цей баланс необхідно захищати і забезпечувати його. З іншого боку, об'єктом інформаційної безпеки є інформаційна інфраструктура, яка забезпечує надання інформаційного ресурсу,

технології, за допомогою яких формується цифрова держава сьогодні, цифрова економіка, цифрове суспільство. Також реалізуються відповідні процеси: цифрова демократія, цифрове голосування. Тобто у нас є дуальність: інтереси, у тому числі захист психологічного та іншого впливу на свідомість окремого громадянина або суспільства, а з іншої сторони – об'єкт суто технічного характеру. Виходячи з цього, у нас формується відповідний пул або множина спроможностей, розвиваючи які ми можемо оцінити стан інформаційної безпеки держави» [1].

Отже, в умовах гібридної війни, яку Росія вела проти України з 2014 р., питання інформаційної безпеки мало велике значення. Водночас, в умовах повномасштабної війни і введення воєнного стану це питання набуває надвеликої актуальності і необхідності дослідження задля висунення науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення відносин в цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Про наукову затребуваність тематики забезпечення інформаційної безпеки в аспекті забезпечення національної безпеки свідчить великий обсяг наукових досліджень, що прямо чи опосередковано розкривають питання забезпечення інформаційної безпеки в Україні. Так, І. Доронін розглянув питання цифрового розвитку та національної безпеки у контексті правових проблем [2], а також присвятив дисертаційну роботу на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук теоретико-правовому дослідженню національної безпеки України в інформаційну

епoxy [3]. Науковою розробкою питання національної безпеки займається В. Смолянюк, який дослідив системні засади національної безпеки України [4]. С. Дроботов присвятив дослідження конституційно-правовому забезпеченню національної безпеки в Україні [5]. О. Кубецька, Т. Остапенко, Я. Палешко визначили умови забезпечення національної безпеки держави [6]. А. Нашинець-Наумова у монографії розглядає загальнонаукові категорії інформаційної безпеки в Україні та в світі. Авторка акцентує увагу на особливостях функціонування системи інформаційної безпеки [7]. Щодо спеціалізованих досліджень, варто зазначити про роботу І. Іванова «Актуальні питання інформаційної безпеки у діяльності національної поліції України» [8]. Деякі питання інформаційної безпеки діяльності територіальних органів поліції України були проаналізовані Г. Шороховою [9, с. 71-73]. Аналіз наведених наукових праць засвідчує, що фактично наразі відсутнє дослідження участі поліції охорони у забезпеченні інформаційної безпеки в Україні, а особливо в умовах воєнного стану. Окремі питання цього напрямку наукових досліджень пропонуємо розглянути в рамках цієї статті.

Метою статті є дослідження поняття «інформаційна безпека», суб'єктів її забезпечення, а також визначення ролі поліції охорони як суб'єкта забезпечення інформаційної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. З 30 листопада 1998 року увесь світ щороку відзначає Міжнародний день захисту інформації. Саме цього року було зафіксовано першу масову епідемію комп'ютерного хробака, після чого фахівці задумалися про необхідність комплексного підходу до забезпечення інформаційної безпеки.

З початку повномасштабного вторгнення тисячі українців також відчують наслідки періодичних масованих кібератак на інформаційні ресурси нашої країни. Надважливим є захист даних не тільки кожного конкретного громадянина, але і захист даних, що становлять собою складовий елемент національної безпеки. Надвеликого значення в такому аспекті набуває питання забезпечення інформаційної безпеки в умовах воєнного стану. В цьому питанні одним із органів, який забезпечує цю безпеку є поліція охорони.

Перш за все пропонуємо визначитися із терміном «інформаційна безпека». Щодо визначення поняття «інформаційна безпека», зауважимо, що наразі відсутній цілісний підхід і єдиної думки щодо її визначення серед

дослідників не існує. Термін «інформаційна безпека» розглядається в різних контекстах.

А. Нашинець-Наумова визначає, що інформаційна безпека – це правове поняття. Їм позначається стан захищеності національних інтересів України в інформаційній сфері, що визначається сукупністю збалансованих інтересів особистості, суспільства і держави. Забезпечення інформаційної безпеки – сфера державного, політичного управління, вища форма свідомого регулювання процесами функціонування самої державної системи [7, с. 4].

І. Іванов здійснив дослідження і дійшов висновку, що сутність поняття «інформаційна безпека» полягає у розумінні інформаційної безпеки як: стану захищеності інформаційного простору; процесу управління загрозами та небезпеками, що забезпечує інформаційний суверенітет України; стану захищеності національних інтересів України в інформаційному середовищі; суспільних відносин, пов'язаних із захистом життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави від реальних та потенційних загроз в інформаційному просторі; невід'ємної частини політичної, економічної, оборонної та інших складових національної безпеки [8, с. 185].

Підсумовуючи, зазначимо, що в законодавстві і науці відсутня єдність щодо визначення терміну «інформаційна безпека». Враховуючи обмежений обсяг дослідження, нами не ставиться за мету дослідження саме цього питання і задля продовження дослідження, кожна із наведених дефініцій може бути прийнята за основу.

Як вже зазначалося, інформаційну безпеку можна визнати складовою національної безпеки. На підтвердження цієї тези слід навести положення Закону України «Про основи національної безпеки України». Так, державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями (ч. 4 ст. 3) [10].

Щодо зв'язку забезпечення інформаційної безпеки із іншими завданнями держави, варто зазначити ч. 1 ст. 17 Конституції України: «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [11]. Коментар до цієї норми визначає державу та Український народ в цілому відповідальними за «захист суве-

ренітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки». Для держави Конституція це визначає першочерговою функцією, а для народу це є справою, вочевидь справою усього життя нації в цілому [12].

Окремо також зазначимо про такий нормативний акт як Доктрина інформаційної безпеки України, яка затверджена Указом Президента України. Доктрина інформаційної безпеки України (далі – Доктрина) визначає національні інтереси України в інформаційній сфері, загрози їх реалізації, напрями і пріоритети державної політики в інформаційній сфері. В Доктрині визначається, що національними інтересами України в інформаційній сфері є:

1) життєво важливі інтереси особи: забезпечення конституційних прав і свобод людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації; забезпечення конституційних прав людини на захист приватного життя; захищеність від руйнівних інформаційно-психологічних впливів;

2) життєво важливі інтереси суспільства і держави: захист українського суспільства від агресивного впливу деструктивної пропаганди, передусім з боку Російської Федерації; захист українського суспільства від агресивного інформаційного впливу Російської Федерації, спрямованого на пропаганду війни, розпалювання національної і релігійної ворожнечі, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету і територіальної цілісності України та інші інтереси [13].

Правоохоронні органи, зокрема поліція охорони є складовою частиною системи органів забезпечення інформаційної безпеки держави, які мають специфічні особливості функціонування в інформаційному середовищі.

Як суб'єкт забезпечення інформаційної безпеки поліція охорони керується Конституцією України, законами України, указами, розпорядженнями Президента України, постановами і розпорядженнями уряду України, а також іншими нормативно-правовими актами, міжнародними договорами, зокрема: Положенням про Міністерство внутрішніх справ України, Законом «Про Національну Поліцію України», Наказом Міністерства внутрішніх справ «Про організацію службової діяльності поліції охорони з питань забезпечення фізичної охорони об'єктів» та іншими нормативно-правовими актами по здійсненню діяльності, спрямованої на охорону і захист життєво важливих

інтересів особи, суспільства і держави від загроз в інформаційній сфері.

Без сумніву, головним завданням поліції охорони є надання послуг з охорони відповідних об'єктів. Але в той же час поліція охорони є володільцем і користувачем інформації, яка потребує захисту від стороннього втручання, особливо в період воєнного стану.

Зокрема, варто зазначити про наступні способи користування інформацією поліцією охорони:

– під час наряду співробітник поліції працює з *інформаційними повідомленнями*, що надходять з об'єктів охорони;

– одразу після прибуття до місця проходження служби працівник поліції охорони після проведення інструктажу зобов'язаний отримати від особи, яку він змінює (в ситуаціях, коли працівники змінюються почергово), *інформацію* про оперативну обстановку, події і пригоди, що трапились, отримані вказівки щодо збереження та цілісності майна, умов дорожньої обстановки на маршруті руху, маршруті патрулювання (у зоні обслуговування), інші відомості, що прямо стосуються несення служби;

– під час несення служби персонал поліції охорони у разі отримання *інформації* під час несення служби про вчинене правопорушення або таке, що готується, чи інші події зобов'язаний негайно прибувати до місця та встановлювати обставини події, з'ясувати відомості про заявника, підозрюваних і потерпілих осіб, та *іншу інформацію*, що має значення для розкриття злочину;

– працівник поліції охорони зобов'язаний передавати за допомогою засобів зв'язку відомості, які містять *інформацію* про вантаж (майно), час і маршрут їх перевезення;

– до особливих обов'язків нарядів реагування відноситься, серед іншого, виконання дій під час використання систем віддаленого доступу, *інформаційних баз даних* та інших технічних засобів;

– засоби (комплекси) телекомунікації та *інформаційно-телекомунікаційні системи* використовуються для забезпечення безперервного обміну інформацією з черговими частинами (органами управління), безперервного управління службою в межах території обслуговування відповідного відділу поліції охорони, накопичення і *обробки інформації* (Наказ Міністерства внутрішніх справ «Про організацію службової діяльності поліції охорони з питань забезпечення фізичної охорони об'єктів») [14].

Наведені положення свідчать про активне користування поліцією охорони інформацією

та інформаційними базами даних. Цитовані норми є лише частиною норм, які регулюють діяльність поліції охорони щодо користування та розпорядження інформацією. Активний обіг інформації під час виконання поліцією охорони своїх функцій свідчить про необхідність забезпечення інформаційної безпеки в органах поліції охорони.

Водночас в Наказі Міністерства внутрішніх справ «Про організацію службової діяльності поліції охорони з питань забезпечення фізичної охорони об'єктів» не згадується про забезпечення інформаційної безпеки під час виконання поліцією охорони своїх повноважень. Але прямо зазначено про забезпечення безпеки при виході особи з приміщення, забезпечення безпеки особи під час нападу, забезпечення безпеки дорожнього руху, забезпечення безпеки учасників і глядачів та інші суб'єкти і об'єкти забезпечення безпеки.

Вважаємо, що питання забезпечення інформаційної безпеки в поліції охорони має бути законодавчо вирішено. Адже поліція охорони є користувачем великого обсягу інформації і відповідно має бути суб'єктом забезпечення інформаційної безпеки, особливо під час дії особливого правового режиму – воєнного стану. Наразі є фактом те, що поліція охорони є користувачем великого обсягу інформації, в тому числі і інформації з обмеженим доступом. Водночас, законодавчого підтвердження того, що поліція охорони є суб'єктом забезпечення інформаційної безпеки немає. Хоча остання теза є логічним продовженням того факту, що поліція охорони є користувачем відповідної інформації.

Інформаційна безпека поліції охорони полягає у спроможності працівників поліції охорони убезпечити інформаційні ресурси від несанкціонованого доступу до них, та унеможливити витіки службової інформації.

Безпека та захист в інформаційних системах Національної поліції має ґрунтуватись урахуванням комплексного підходу до побудови системи захисту, що передбачає об'єднання в єдиний комплекс необхідних заходів та засобів захисту інформації на всіх рівнях системи інформаційного забезпечення. Для досягнення вищого рівня забезпечення інформаційної безпеки правоохоронних органів необхідним є не тільки вдосконалення чинного законодавства, а й наявність механізму його втілення в життя. За такого підходу, на нашу думку, можливо активізувати всі фактори, необхідні для гарантування інформаційної безпеки нашої держави. Також необхідно звернути увагу на проблему вдосконалення

нормативно правової бази інформаційного забезпечення правоохоронних органів і інформаційного забезпечення в цілому.

Аналіз розвитку інформаційного забезпечення в Україні в різних сферах дозволив дійти висновку, що протягом останнього часу зазнали змін умови його розвитку – демократія та гласність, а також стрімке провадження цифрових технологій. Цілком логічно, що у зв'язку з цим деякі сфери інформатизації правоохоронної діяльності залишаються не врегульованими, що вимагає проведення ґрунтовного аналізу змісту нормативно-правової бази, що і стане метою наших подальших наукових досліджень.

Висновки. У статті було досліджено різні наукові визначення терміну «інформаційна безпека». Враховуючи обмежений обсяг дослідження, нами не ставилося за мету дослідження і пропозиції щодо власного розуміння інформаційної безпеки. Водночас, нами доводиться, що правоохоронні органи, зокрема, поліція охорони, є складовою частиною системи органів забезпечення інформаційної безпеки держави, які мають специфічні особливості функціонування в інформаційному середовищі. В статті доводиться, що головним завданням поліції охорони є надання послуг з охорони відповідних об'єктів. Але в той же час поліція охорони є володільцем і користувачем інформації, яка потребує захисту від стороннього втручання, особливо в період воєнного стану. Проаналізовані у статті положення свідчать про активне користування поліцією охорони інформацією та інформаційними базами даних. Активний обіг інформації під час виконання поліцією охорони своїх функцій свідчить про необхідність забезпечення інформаційної безпеки в органах поліції охорони. Водночас в законодавстві не визначено порядку забезпечення інформаційної безпеки під час виконання поліцією охорони своїх повноважень. Але прямо зазначено про забезпечення безпеки при виході особи з приміщення, забезпечення безпеки особи під час нападу, забезпечення безпеки дорожнього руху, забезпечення безпеки учасників і глядачів та інші суб'єкти і об'єкти забезпечення безпеки. Вважаємо, що питання забезпечення інформаційної безпеки в поліції охорони має бути законодавчо вирішено. Адже поліція охорони є користувачем великого обсягу інформації і відповідно має бути суб'єктом забезпечення інформаційної безпеки, що набуває актуалізації під час дії особливого правового режиму – воєнного стану.

Література:

1. Як Україна протидіє дезінформації: підсумки третьої сесії Всеукраїнського Форуму «Україна 30. Безпека країни». URL: <https://docs.google.com/document/d/100og15keak3HWfGAiNA2egRXU3R16xpxsn6eKmQIN8/edit> (дата звернення 23.02.2023).
2. Доронін І.М. Цифровий розвиток та національна безпека у контексті правових проблем. Інформація і право. 2019. № 1 (28). С. 29-36. doi: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2019.1\(28\).221305](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2019.1(28).221305)
3. Доронін І.М. Національна безпека України в інформаційну епоху: теоретико-правове дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук; НДІ інформатики і права НАПрН України. Київ: б. в., 2020. 39 с.
4. Смолянюк В.Ф. Системні засади національної безпеки України. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2018. № 2 (37). С. 107-126.
5. Дроботов С.А. Конституційно-правове забезпечення національної безпеки в Україні. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2020. № 2 (12). С. 24-29. doi: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2020.210858>
6. Кубецька О., Остапенко Т., Палешко Я. Умови забезпечення національної безпеки держави. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 2. С. 321-327. doi: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2020-2-321-327>
7. Нащинець-Наумова А.Ю. Інформаційна безпека: питання правового регулювання: монографія. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 168 с.
8. Іванов І. Є. Актуальні питання інформаційної безпеки у діяльності національної поліції України. *Юридична наука*. 2020. № 3(105). DOI: 10.32844/2222-5374-2020-105-3.23
9. Шорохова Г.М. Деякі питання інформаційної безпеки діяльності територіальних органів поліції України. *Сучасні проблеми розвитку державності та напрями їх вирішення через призму правотворчої діяльності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17-18 травня 2019 року)*. Харків: ГО «Асоціація аспрантів-юристів» 2019. 148 с.
10. Про національну безпеку України: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. Ст. 241.
11. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
12. Конституція України. Науково-практичний коментар: станом на 20 трав. 2018 р. / Я. О. Берназюк, А. Г. Бірюкова, Ю. О. Буглак [та ін.]; за заг. ред. К. І. Чижмарь, О. В. Лавриновича. Київ: Професіонал, 2018. 296 с.
13. Указ Президента України № 47/2017 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України». URL: <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> (дата звернення 23.02.2023).
14. Наказ Міністерства внутрішніх справ «Про організацію службової діяльності поліції охорони з питань забезпечення фізичної охорони об'єктів» від 07.07.2017 № 577. *Офіційний вісник України*. 2017. № 69. Стор. 55.

References:

1. Yak Ukraina protydiie dezinformatsii: pidsumky tretioi sesii Vseukrainskoho Forumu «Ukraine 30. Bezpeka krainy» [How Ukraine counteracts disinformation: results of the third session of the All-Ukrainian Forum "Ukraine 30. Country Security"]. Retrieved from: <https://docs.google.com/document/d/100og15keak3HWfGAiNA2egRXU3R16xpxsn6eKmQIN8/edit> [in Ukrainian].
2. Doronin I.M. (2019) Tsyfrovyi rozvytok ta natsionalna bezpeka u konteksti pravovykh problem [Digital development and national security in the context of legal problems]. *Informatsiia i pravo*. № 1 (28). S. 29-36. doi: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2019.1\(28\).221305](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2019.1(28).221305) [in Ukrainian].
3. Doronin I. M. (2020) Natsionalna bezpeka Ukrainy v informatsiinu epokhu: teoretyko-pravove doslidzhennia [National security of Ukraine in the information age: theoretical and legal research]: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. Nauk; NDI informatyky i prava NAPrN Ukrainy. Kyiv, 39 s [in Ukrainian].
4. Smolianiuk V.F. (2018) Systemni zasady natsionalnoi bezpeky Ukrainy [System principles of national security of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*. № 2 (37). S. 107-126 [in Ukrainian].
5. Drobotov S.A. (2020) Konstytutsiino-pravove zabezpechennia natsionalnoi bezpeky v Ukraini [Constitutional and legal provision of national security in Ukraine]. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. № 2 (12). S. 24-29. doi: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2020.210858> [in Ukrainian].
6. Kubetska O., Ostapenko T., Paleshko Ya. (2020) Umovy zabezpechennia natsionalnoi bezpeky derzhavy [Conditions for ensuring the national security of the state]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 2. S. 321-327. doi: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2020-2-321-327> [in Ukrainian].
7. Nashynets-Naumova A.Iu. (2017) Informatsiina bezpeka: pytannia pravovoho rehuliuвання [Information security: issues of legal regulation]: monohrafiia. Kyiv: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 168 s [in Ukrainian].
8. Ivanov I. Ye. (2020) Aktualni pytannia informatsiinoi bezpeky u diialnosti natsionalnoi politsii Ukrainy [Current issues of information security in the activities of the national police of Ukraine]. *Iurydychna nauka*. № 3(105). DOI: 10.32844/2222-5374-2020-105-3.23 [in Ukrainian].

9. Shorokhova H.M. (2019) Deiaki pytannia informatsiinoi bezpeky diialnosti terytorialnykh orhaniv politsii Ukrainy [Some issues of information security of the activities of territorial police bodies of Ukraine]. *Suchasni problemy rozvytku derzhavnosti ta napriamy yikh vyrishennia cherez pryzmu pravotvorchoi diialnosti: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 17-18 travnia 2019 roku)*. Kharkiv: HO «Asotsiatsiia asprantiv-yurystiv» 2019. 148 s., S. 71-73 [in Ukrainian].
10. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [On national security of Ukraine]: Zakon Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady. 2018. № 31. St. 241 [in Ukrainian].
11. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30. St. 141 [in Ukrainian].
12. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Naukovo-praktychnyi komentar: stanom na 20 trav. 2018 r. / Ya. O. Bernaziuk, A. H. Biriukova, Yu. O. Buhlak [ta in.]; za zah. red. K. I. Chyzhmar, O. V. Lavrynovycha. Kyiv: Profesional, 2018. 296 s. [in Ukrainian].
13. Ukaz Prezydenta Ukrainy № 47/2017 Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 29 hrudnia 2016 roku «Pro Doktrynu informatsiinoi bezpeky Ukrainy» [Decree of the President of Ukraine No. 47/2017 On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated December 29, 2016 "On the Information Security Doctrine of Ukraine"]. Retrieved from: <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> [in Ukrainian].
14. Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav «Pro orhanizatsiiu sluzhbovoi diialnosti politsii okhorony z pytan zabezpechennia fizychnoi okhorony ob'ektiv» [Order of the Ministry of Internal Affairs "On the organization of official activities of the security police in matters of physical security of objects"] vid 07.07.2017 № 577. Ofitsiyni visnyk Ukrainy. 2017. № 69. Stor. 55 [in Ukrainian].

УДК 346.1:349.6

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.1.9>**Владислав АНДРЕЙЦЕВ**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та міжнародного права Навчально-наукового інституту держави і права імені князя Володимира Великого, Міжрегіональна академія управління персоналом, вул. Фроментівська, 2, Київ, Україна, 03039, andreitsev.v@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6189-4405

Vladyslav ANDREITSEV

Candidate of Law, Associate Professor of the Department of Civil Law and International Law of the Educational and Scientific Institute of Law named after Prince Vladimir the Great, Interregional Academy of Personnel Management, 2 Frometivska str., Kyiv, Ukraine, 03039, andreitsev.v@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6189-4405

**ПРОБЛЕМИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В ГОСПОДАРСЬКОМУ
КОДЕКСІ УКРАЇНИ ІНСТИТУТУ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ
З ОБ'ЄКТАМИ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ**

**THE PROBLEMS OF INTRODUCING IN THE ECONOMIC
CODE OF UKRAINE THE INSTITUTE OF LEGAL PROVIDING
OF ECONOMIC ACTIVITY RELATED WITH EXTREMELY
DANGEROUS OBJECTS**

Зміни, внесені до Закону України "Про об'єкти підвищеної небезпеки" № 2245-III від 18 січня 2001 року Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо об'єктів підвищеної небезпеки" № 1686-IX від 15 липня 2021 року орієнтовно визначили сферу впровадження зазначених правовідносин в Господарський кодекс України щодо особливостей правового режиму господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, як особливих режимних об'єктів господарювання, приписи якої доцільно перенести в окремії Главі 42 "Особливості правового забезпечення господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки", в якій доцільно норми статтей 419-430 зосередити щодо регулювання господарсько-правового механізму, пов'язаного з об'єктами підвищеної небезпеки.

В окремих нормах доцільно передбачити особливості господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, на яких здійснюється поводження з небезпечними речовинами, які дорівнюють або перевищують нормативно-встановлені порогові маси, форми такої діяльності та її склад. В основних статтях Глави 42 бажано зосередити дефінітивні норми, регулятивні та забезпечувальні законодавчі приписи, спрямовані на визначення особливостей господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами на яких здійснюється поводження з небезпечними речовинами, що обумовлює виникнення господарсько-екологічного ризику та його вплив на життя і здоров'я людей, стан довкілля і характеризує процес його ідентифікації.

В статті розкриваються основні принципи правового забезпечення зазначеної господарської діяльності: пріоритету біобезпеки для довкілля, здоров'я та життя людей, інших цінностей матеріального та інтелектуального характеру, імперативності проведення оцінки впливу на довкілля, публічності державно-правового забезпечення і технічного регулювання, абсолютний характер ідентифікації, гарантування безпеки цієї діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, виконання безпекових вимог, невідворотності відповідальності за ризик та міжнародно-правові аспекти.

Ключові слова: біобезпека, господарська діяльність, об'єкти підвищеної небезпеки, Господарський кодекс України.

Amendments made into the Law of Ukraine "On Extremely Dangerous Objects" № 2245-III of January 18, 2001 by the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts Regarding with Extremely Dangerous Objects" № 1686-XI of July 15, 2021 approximately determined the scope of the implementation of the specified legal relations into the Commercial Code of Ukraine regarding the peculiarities of the legal regime of economic activity associated with extremely dangerous objects, as special regime objects of economic activity, the prescriptions of which should be transferred to a separate Chapter 42 "Peculiarities of the legal provision of economic activity, related with extremely dangerous objects", in which it is appropriate to concentrate the norms of Articles 419-430 regarding the regulation of the economic and legal mechanism related with extremely dangerous objects.

In separate regulations, it is expedient to provide for the features of economic activity related with extremely dangerous objects, where dangerous substances are handled that are equal to or exceed the legally established threshold masses, the forms of such activity and its composition. In the main articles of Chapter 42, it is desirable

to concentrate definitive norms, regulatory and protective legislative prescriptions aimed at defining the features of economic activity related with objects on which hazardous substances are handled, which determines the occurrence of economic and environmental risk and its impact on life and human health, the state of the environment and characterizes the process of its identification.

The article reveals the main principles of legal support for the specified economic activity: the priority of biosafety for the environment, people's life and health, other values of a material and intellectual nature, the imperative of conducting an environmental impact assessment, the publicity of state legal support and technical regulation, the absolute nature of identification, guaranteeing the safety of this activity related with extremely dangerous objects, the fulfillment of safety requirements, the inevitability of responsibility for risk and international legal aspects.

Key words: biosafety, economic activity, objects of increased danger, Economic Code of Ukraine.

Об'єктивний аналіз приписів Господарського кодексу України (в подальшому скорочено – ГК України) свідчить, що в ньому зосереджені норми про Основні засади господарської діяльності, особливості її окремих видів в галузях економіки, зокрема щодо спеціальних режимів господарювання тощо.

Закон України "Про об'єкти підвищеної небезпеки" від 18 січня 2001 року [1] та зміни до його статей, внесені Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо об'єктів підвищеної небезпеки" від 15 липня 2021 року [2] визначають сферу законодавства щодо діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки в широкому значенні, включаючи і сферу небезпеки, що зумовила актуальність зазначеної проблематики для наукового дослідження, зокрема щодо співвідношення вказаного Закону із ГК України, як різновиду господарського законодавства, їх подальшої модернізації в умовах сучасних глобальних викликів та на перспективу відповідно до адаптації законодавства України щодо господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки із відповідним законодавством Європейського Союзу та міжнародним договором із зазначених питань.

Спершу зазначимо, що спеціальних правових приписів щодо господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки в ГК України очевидно бракує, що обумовлює доцільність запровадження в системі ГК України окремої Глави 42 "Особливості правового забезпечення господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки", в якій бажано, на наш погляд, зосередити норми ст.ст. 419-430 [3, с. 298-301], які урегулювали б господарсько-правовий механізм господарювання, пов'язаного з об'єктами підвищеної небезпеки.

Зокрема, у перших статтях ГК України доцільно закріпити наступні істотні ознаки, притаманні господарській діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, як:

– різновиду господарської діяльності, на яку поширюються загальні та спеціальні норми чинного законодавства;

– форми діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, передбаченої Законом України "Про об'єкти підвищеної небезпеки" від 18 січня 2001 року [1].

В цих статтях бажано зосередити норми дефінітивного, регулюючого та забезпечувального характеру, спрямованих на визначення особливостей господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки як різновиду господарської діяльності та правової форми діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки відповідно до Закону України "Про об'єкти підвищеної небезпеки" від 18 січня 2001 року, яка за організацією технічного та технологічного процесу (експлуатації) безпосередньо пов'язаної з управлінням, використанням, зберіганням (тощо) потенційно небезпечних об'єктів, що спрямовується на забезпечення на цих об'єктах поведіння з небезпечними речовинами або їх категоріями, що ймовірно обумовлюють настання господарсько-екологічного ризику [4, с. 66-78] для довкілля, здоров'я і життя людей, інших соціально-природних, економічних та життєзабезпечувальних благ, якщо вони дорівнюють або перевищують нормативно встановлені порогові маси, інші об'єкти підвищеної небезпеки відповідно до закону та об'єкти, які згідно Закону є реальною загрозою настання надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру та суб'єктами якої є юридично визнані фізичні особи-підприємці, юридичні особи, яким належить такі об'єкти на праві власності або на праві користування.

На підставі викладеного важливо визначити принципи правового регулювання і забезпечення господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки (пріоритету безпечності для довкілля, здоров'я і життя людей, інших цінностей національного рівня, імперативності проведення оцінки впливу на довкілля, здоров'я і життя людей, публічність державно-правового забезпечення і технічного регулювання; абсолютний характер проведення ідентифікації [5, с. 35-43] та декларування [6, с. 73-77] безпеки об'єктів підвищеної небезпеки, підготовки суб'єктами господарської діяль-

ності комплексного плану оцінки впливу на довкілля, здоров'я і життя людей, локалізації та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій і визнання абсолютних зобов'язань та дій суб'єктів господарювання юридичною підставою відповідальності за господарсько-екологічний ризик; встановлення невідворотності юридичної відповідальності за ризик, крім "прийнятної" ризику.

Принципового значення у ГК України в сучасний період набувають пріоритети господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, які доцільно передбачити у відповідних статтях, зокрема головним із яких є забезпечення безпечності цієї діяльності, експлуатація об'єктів підвищеної небезпеки безпечних для довкілля, життя і здоров'я людини та безпеки держави при поєднанні стабільності економіки, гармонійного узгодження екологічної та правової політики, вимог міжнародно-правових документів щодо сталого розвитку [7, с. 32-39].

Юридичний аспект обумовлює чіткість правового опосередкування суб'єктного складу господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки та його господарської компетенції та в цілому загальної і спеціальної правосуб'єктності для ефективного виконання вимог безпечності та принципів підприємництва, приведення їх класифікації адаптованої до законодавства ЄС [8, с. 111-116].

Логічно в ГК України передбачити склад об'єктів підвищеної небезпеки за галузями, сферами національної економіки та норми, які б визначали особливості правового режиму цих об'єктів, їх різновидів в залежності від ступеня небезпеки, класу небезпечних речовин, що на них використовується та рівня господарсько-екологічного ризику з чітким визначенням істотних ознак, характерних для цих об'єктів в процесі здійснення господарської діяльності в сучасних ускладнених соціально-економічних та екологічних умовах [9, с. 68-71].

Принаймні методологічно виправдано і практично корисно дефініцію об'єкти підвищеної небезпеки передбачити як організованої сукупності техніко-технологічних споруд, комунікацій, систем, комплексів з відповідним обладнанням, машинами та механізмами та завершеним виробничим процесом, місцем розташування відповідних виробничих структур, їх мережі, або їх територіальних утворень із замкнутим циклом виробництва (діяльності), надання послуг тощо, як легалізованих об'єктів потенційної небезпеки, призначених для поводження з небезпечними речовинами

відповідного класу, на рівні що дорівнюють або перевищують нормативно встановлені порогові маси, які ідентифіковані і безпечність яких задекларована їх власниками або користувачами в установленому порядку та облікованих у Державному реєстрі України як об'єкти підвищеної небезпеки, а також машини, механізми, устаткування підвищеної небезпеки, що експлуатуються (застосовуються) на підставі Декларації відповідності матеріально-технічної бази вимогам законодавства з питань охорони та безпеки праці та визначені відповідно до спеціального закону об'єкти підвищеної небезпеки, які є реальною загрозою виникнення надзвичайних ситуацій (промислових аварій, катастроф тощо).

Далі доцільно визначити склад об'єктів підвищеної небезпеки та особливості їх правового режиму з позиції права власності, управління охорони та захисту в процесі використання та цільового призначення з дотриманням вимог безпечності для довкілля, здоров'я і життя людей, національної безпеки України.

Наступні статті бажано приділити нормам, приписи яких би передбачили загальні та спеціальні вимоги до об'єктів підвищеної небезпеки, господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки на стадії планування та в процесі експлуатації зазначених об'єктів, що обумовлює обсяг господарської компетенції суб'єктів цієї діяльності та відповідальності за забезпечення вимог безпечності об'єктів підвищеної небезпеки [10, с. 156-163].

Окремі норми мають встановлювати юридичні засади щодо ідентифікації цих об'єктів (визначення тотожності рівня небезпеки наявних на цьому об'єкті небезпечних речовин, їх категорій відповідного класу, оцінки ступеня господарсько-екологічного ризику, доведення отриманої інформації та передачі територіальним органом управління в цій сфері та делегування Уряду України щодо встановлення порядку проведення процедури ідентифікації та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки).

Наступна норма має визначати вимоги щодо декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки суб'єктами відповідної господарської діяльності, визначення змісту Декларації безпеки з додержанням приписів чинного господарського, екологічного законодавства, ліцензійних вимог, критеріїв оцінки господарсько-екологічного ризику, комплексного плану оцінки впливу на довкілля, здоров'я і життя людей, локалізації та ліквідації негативних наслідків надзвичайних ситуа-

цій та приписів органів державного контролю (нагляду) відповідно до проведених планових та позапланових перевірок при встановленні відповідних негативних відхилень.

Логічна наступна норма, яка б визначала зобов'язання суб'єктів господарської діяльності пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки щодо розроблення, обґрунтування і виконання вимог вищенаведеного Комплексного плану, як юридично значимого документу, що гарантується до виконання зазначеними суб'єктами, що дозволить на практиці спростити наявний формалізм і дублювання питань безпеки багатоманітних документів щодо обґрунтування нормативно-технічних вимог безпечності у процесі цієї господарської діяльності [10, с. 156-163].

Надзвичайно важливо у ГК України передбачити приписи щодо аналізу господарсько-екологічного ризику діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки як нормативно-правової процедури щодо оцінки ризику, управління ризиком та повідомлення про ризик, що покладається на суб'єктів цієї господарської діяльності та уповноважених органів держави з метою

поінформованості заінтересованих осіб та держав щодо застосування невідкладних заходів щодо зменшення рівня такого ризику, відвернення та ліквідації негативних наслідків [4, с. 75-76].

Завершувати запропоновану Главу 42 доцільно правовим приписом ГК України (орієнтовно стаття 430) щодо юридичних гарантій забезпечення безпеки господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки щодо особливостей невідворотності застосування превентивної господарсько-правової відповідальності, договірної та позадоговірної форм компенсації шкоди, заподіяної джерелами підвищеної небезпеки [11, с. 74-82].

Законодавча реалізація викладених позицій щодо модернізації господарського законодавства в частині правового забезпечення господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки сприятиме утвердженню принципів законності і правопорядку у зазначеній сфері України, адаптації норм ГК України до законодавства країн ЄС та міжнародно-правового забезпечення безпеки об'єктів підвищеної небезпеки.

Література:

1. Про об'єкти підвищеної небезпеки: Закон України № 2245-III від 18 січня 2001 р. (зі змінами) / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 15. Ст. 73.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо об'єктів підвищеної небезпеки: Закон України № 1686-IX від 15 липня 2021 р. (зі змінами) / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2021. № 42. Ст. 343.
3. Андрейцев В.В. Проблеми модернізації у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки. Актуальні проблеми юридичної науки. Збірник тез. Хмельницький Університет управління і права. Міжнарод. наук-практ. конфер. "Дев'ятнадцять осінніх юридичних читань". 23 жовтня 2020 року, м. Хмельницький, 2020. С. 298-301.
4. Андрейцев В.В. Правові аспекти господарсько-екологічного ризику, діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки. Економіка і право. 2020. № 3. С. 66-78.
5. Андрейцев В. В. Ідентифікація об'єктів та джерел підвищеної небезпеки, як засіб державно-правового регулювання і забезпечення ризикової господарської діяльності. м. Дніпро. "Правова позиція", Університет митної справи та фінансів. Випуск 2017, – № 1 (18). – С. 35-43.
6. Андрейцев В.В. Декларування об'єктів та джерел підвищеної небезпеки, як засіб державно-правового регулювання і забезпечення ризикової господарської діяльності. Національна безпека України: Матеріали Всеукр наук-практ. "Круглого столу" НГУ, Дніпро. 27 жовтня 2017 р, Дн., 2017. С. 73-77.
7. Андрейцев В.В. Безпекова захисна функція інституту правового забезпечення діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки в системі господарського права. Матеріали Всеукр наук-практ. "Круглого столу" "Система галузей права в умовах глобальних екологічних викликів". Інститут економіко-правових досліджень НАН України. 27 листопада 2020 року. К., 2020, С. 32-39.
8. Андрейцев В.В. Суб'єкти господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, їх склад та види, аспекти уніфікації. Матеріали Всеукр наук-практ. конфер, присвяч. пам'яті проф. В.Д. Волкова за темою: "Правове забезпечення інтеграції України в Європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір". ДНУ. 23 квітня 2019 року, м. Хмельницький, Хм., 2019, С. 111-116.
9. Андрейцев В.В. Визначення правового режиму об'єктів підвищеної небезпеки: господарсько-правовий контекст. Матеріали Всеукр наук-практ. конфер. "Об'єкти екологічного і суміжних галузей права: теоретичні та практичні аспекти в умовах сталого розвитку". Інститут економіко-правових досліджень НАН України. м. Київ, 29 листопада 2019 року, К., 2019, С. 68-71.
10. Андрейцев В.В. Юридична природа нормативна технічного регулювання діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки. Другі наукові читання пам'яті акад. В.К. Мамутова, 3 липня 2020 року, К., 2020, С. 156-163.

11. Андрейцев В.В. Поняття господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки. Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права. Вип. 4. – 2016. Право. Економіка. Управління. Хм., 2016. С. 74-82.

References:

1. Pro obyektu pidvyshchenoyi nebezpeky: Zakon Ukrainy № 2245-III vid 18 sichnya 2001 r. (zi zminamy) [On Extremely Dangerous Objects: Law of Ukraine № 2245-III of January 18, 2001 (as amended)] (2001, January 18). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 15. St. 73 [in Ukrainian].

2. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv shchodo obyektiv pidvyshchenoyi nebezpeky: Zakon Ukrayiny № 1686-IX vid 15 lypnya 2021 r. (zi zminamy) [On Amendments To Certain Legislative Acts Regarding With Extremely Dangerous Objects: Law of Ukraine № 1686-IX of July 15, 2021 (as amended)] (2021, July 15). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 42. St. 343 [in Ukrainian].

3. Andreitsev, V.V. (2020). Problemy modernizatsiyi u sferi diyalnosti, povyazanoi z obyektamy pidvyshchenoyi nebezpeky. [The problems of modernization in the field of activities related with extremely dangerous objects] Aktualni problemy yurydychnoyi nauky. *Zbirnyk tez. Khmelnytskyi Universytet upravlinnya i prava. Mizhnarod. nauk-prakt. konfer. "Devyatnadtsyati osinni yurydychni chytannya" 23 zhovtnya 2020*, Khmelnytskyi 298-301 [in Ukrainian].

4. Andreitsev, V.V. (2020). Pravovi aspekty hospodarsko-ekolohichnoho ryzyku, diyalnosti, povyazanoi z obyektamy pidvyshchenoyi nebezpeky. [Legal aspects of economic and environmental risks of activities related with extremely dangerous objects] *Ekonomika i pravo*. 2020 № 3. 66-78 [in Ukrainian].

5. Andreitsev, V.V. (2017). Identyfikatsiya obyektiv ta dzherel pidvyshchenoyi nebezpeky, yak zasib derzhavno-pravovoho rehulyuvannya i zabezpechennya ryzykovoyi hospodarskoyi diyalnosti. [Identification of objects and sources of extremely danger, as a means of state-legal regulation and provision of risky economic activity] *Pravova pozytsiya. Universytet mytnoyi spravy ta finansiv. Vypusk 2017*, – № 1 (18). Dnipro 35-43 [in Ukrainian].

6. Andreitsev, V.V. (2017). Deklaruvannya obyektiv ta dzherel pidvyshchenoyi nebezpeky, yak zasib derzhavno-pravovoho rehulyuvannya i zabezpechennya ryzykovoyi hospodarskoyi diyalnosti. [Declaring objects and sources of extremely danger, as a means of state-legal regulation and ensuring risky economic activity]. *Natsionalna bezpeka Ukrainy: Materialy Vseukr nauk-prakt. "Kruhloho stolu" NHU*. (October 27, 2017) Dnipro 73-77 [in Ukrainian].

7. Andreitsev, V.V. (2020). Bezpekova zakhysna funktsiya instytutu pravovoho zabezpechennya diyalnosti, povyazanoi z obyektamy pidvyshchenoyi nebezpeky v systemi hospodarskoho prava. [Security protective function of the institute of legal providing of activities related to extremely dangerous objects in the system of economic law]. *Materialy Vseukr nauk-prakt. "Kruhloho stolu. Systema haluzey prava v umovakh hlobalnykh ekolohichnykh vyklykiv"*. Instytut ekonomiko-pravovykh doslidzhen NAN Ukrainy. (November 27, 2020) Kyiv 32-39 [in Ukrainian].

8. Andreitsev, V.V. (2019). Subyekty hospodarskoyi diyalnosti, povyazanoi z obyektamy pidvyshchenoyi nebezpeky, yikh sklad ta vydy, aspekty unifikatsiyi. [The subjects of economic activity related with extremely dangerous objects, their composition and types, aspects of unification] *Materialy Vseukr nauk-prakt. konfer: "Pravove zabezpechennya intehratsiyi Ukrayiny v Yevropeyskyi politychnyy, ekonomichnyy, bezpekovyy, intelektualnyy prostir"*. DNU. (April 23, 2019) Khmelnytskyi 111-116 [in Ukrainian].

9. Andreitsev, V.V. (2019). Vyznachennya pravovoho rezhymu obyektiv pidvyshchenoyi nebezpeky: hospodarsko-pravovyy kontekst. [Determination of the legal regime of extremely dangerous objects: economic and legal context] *Materialy Vseukr nauk-prakt. konfer: "Obyekty ekolohichnoho i sumizhnykh haluzey prava: teoretychni ta praktychni aspekty v umovakh staloho rozvytku"*. Instytut ekonomiko-pravovykh doslidzhen NAN Ukrainy. (November 29, 2019) Kyiv 68-71 [in Ukrainian].

10. Andreitsev, V.V. (2020). Yurydychna pryroda normatyvno tekhnichnoho rehulyuvannya diyalnosti, povyazanoi z obyektamy pidvyshchenoyi nebezpeky. [The legal nature of regulatory and technical regulation of activity related with extremely dangerous objects] *Druhi naukovy chytannya pamyati akad. V.K. Mamutova*, (July 3, 2020) Kyiv 156-163 [in Ukrainian].

11. Andreitsev, V.V. (2016). Ponyattya hospodarskoyi diyalnosti, povyazanoi z obyektamy pidvyshchenoyi nebezpeky. [The concept of economic activity related with extremely dangerous objects] *Universytetski naukovy zapysky. Chasopys Khmelnytskoho universytetu upravlinnya ta prava. Vyp. 4. – 2016. Pravo. Ekonomika. Upravlinnya*. Khmelnytskyi 74-82 [in Ukrainian].

НОТАТКИ

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ЮРИДИЧНІ НАУКИ**

Випуск 1 (64), 2023

Засновано 2001 року
Видання виходить 6 разів на рік

Коректор *В. В. Ізак*
Комп'ютерне верстання *А. О. Марєєва*

Підписано до друку 03.03.2023 р. Замовлення № 0523/314
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 7,67.
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім “Гельветика”
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.